

บทที่ 4

คุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชนเมืองลำปาง

มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองลำปาง

ชุมชนเมืองลำปาง วิชาพัฒนาการอยู่ในช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ที่ผู้คนยังกระจายตัวกันอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ไม่มีการรวมกลุ่มทางสังคมที่ชัดเจน แต่การกระจายอยู่ มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ได้หึง เครื่องมือ เครื่องใช้ไว้ในพื้นที่ให้มนุษย์รุ่นหลังรับรู้ถึงการมีอยู่ของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ชุมชนเมืองลำปางถือได้ว่าการตั้งชุมชนชัดเจน ในสมัยแคว้นหริภุญไชย มีโครงสร้างของชุมชนสามรุ่นด้วยกัน และชุมชนในแต่ละช่วงเวลาได้สร้างสรรค์มรดกเหลือไว้ให้ศึกษา ดังนี้

1. ชุมชนโบราณก่อนประวัติศาสตร์

ในช่วง 1,000,000-40,000 ปี ก่อนปัจจุบันดินแดนในประเทศไทยยังคง เป็นผืนแผ่นดินเดียวกันกับแผ่นดินซุนดา(Sundaland) ซึ่งแผ่นดินมลายูและหมู่เกาะสุมาตรา ถูกเชื่อมต่อกันเป็นผืนแผ่นดินเดียวกันจนถึงยุคสลายตัวของน้ำแข็งในช่วง 120,000-18,000 ปี ก่อนปัจจุบัน¹ ปริมาณน้ำทะเลที่ถูกดูดซับกลายเป็นน้ำแข็ง 300-560 ฟุต เริ่มละลายลงปริมาณน้ำทะเลจึงเพิ่มปริมาณขึ้นสูงอย่างรวดเร็ว ทำให้ผืนแผ่นดินในเอเชียอาคเนย์หรือแผ่นดินซุนดา ถูกแยกออกเป็นเกาะเล็กเกาะน้อย² และกลุ่มชนต่างๆ ได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้าสู่แผ่นดินตอนใน ความสัมพันธ์ของกลุ่มชนในยุคน้ำแข็งตอนต้น (Early Pleistocence ช่วง 1,000,000-70,000 ปีก่อนปัจจุบัน) คือ การพบมนุษย์ยืนตัวตรง (Homo erectus) ใน Yuannouมณฑลยูนนานของจีน และ

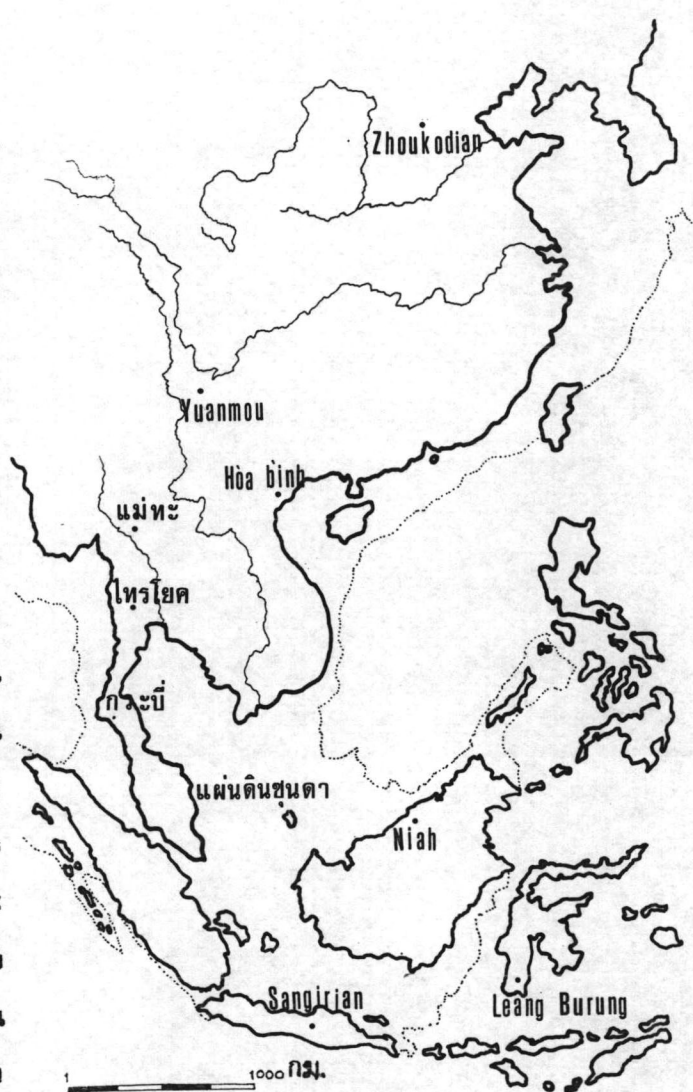
---

1 พิริยะ ไกรฤกษ์, อ่างแล้ว. หน้า 59.

2 สุเมธ ชุมสาย, น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย. (ไทยวัฒนาพานิช|กรุงเทพฯ|2528). หน้า 9-11.

Sangiran ของชาว ซึ่งเครื่องมือ เครื่องใช้ที่มนุษย์ Homo erectus สร้างขึ้นนั้นในทางโบราณคดีแยกให้อยู่ในกลุ่มของยุคเครื่องมือหินกรวด (1,000,000-40,000 ปีก่อนปัจจุบัน) ซึ่งเป็นยุคแรกที่สุดของเครื่องมือ เครื่องใช้ที่สร้างขึ้นโดยฝีมือมนุษย์

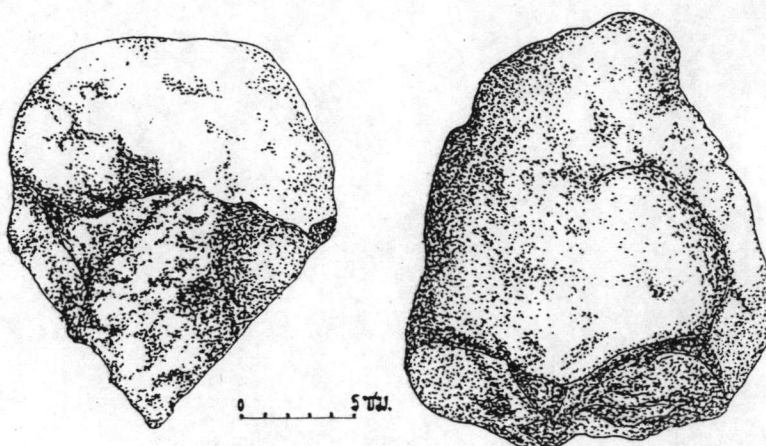
บริเวณ อ.แม่ทะ จ.ลำปาง เป็นบริเวณที่มีการค้นพบเครื่องมือหินกรวด (Pebble Tools) สามารถตรวจสอบอายุได้ว่า อยู่ใน ช่วง 950,000-690,000 ปีก่อนปัจจุบันและสันนิษฐานว่าเป็นเครื่องมือหินกรวดที่มนุษย์ Homo erectus สร้างขึ้น เพื่อใช้ในการฆ่าและเนื้อสัตว์³ ลักษณะของเครื่องมือหินกรวดยุคน้ำแข็งตอนต้นที่พบ เป็นหินกรวดขนาดใหญ่(Pebble) ซึ่งพบได้ตามแม่น้ำลำธาร กระจาเทาะสะเก็ดหินแล้ว ใช้ส่วนที่เป็นแกนหิน (Core tool) มีทั้งกระจาเทาะคมด้านเดียวหรือเรียกว่าเครื่องมือสับ(Chopper) และกระจาเทาะคมสองด้านเรียกว่าเครื่องมือตัด(Chopping Tool)

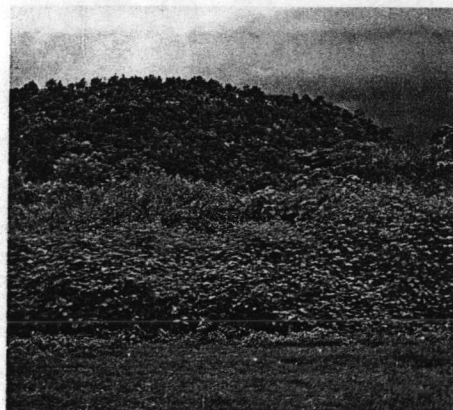
แผนที่ 4.1 แก่นหินปูนดา

3 พิริยะ ไกรฤกษ์, เรื่องเดียวกัน. หน้า 61.

ภาพที่ 4.1
เครื่องมือหินกรวดจาก
อ.แม่ทะ จ.ลำปาง

ซึ่งหลักฐานของเครื่องมือหินกรวดที่พบใน อ.แม่ทะ จ.ลำปางนี้ อยู่ร่วมสมัยกับ เครื่องมือหินกรวดและมนุษย์ Homo erectus ในจีนและชวา ทำให้บริเวณอ.แม่ทะเป็นบริเวณที่มี ร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ที่เก่าแก่ที่สุดและใน อ.แม่ทะปรากฏพบปล่องภูเขาไฟที่ดับแล้วถึง 3 ปล่อง ชั้นหินเบซอลท์ที่ทับถมอยู่บริเวณภูเขาไฟเป็นชั้นหินที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 640,000 ปี และมี

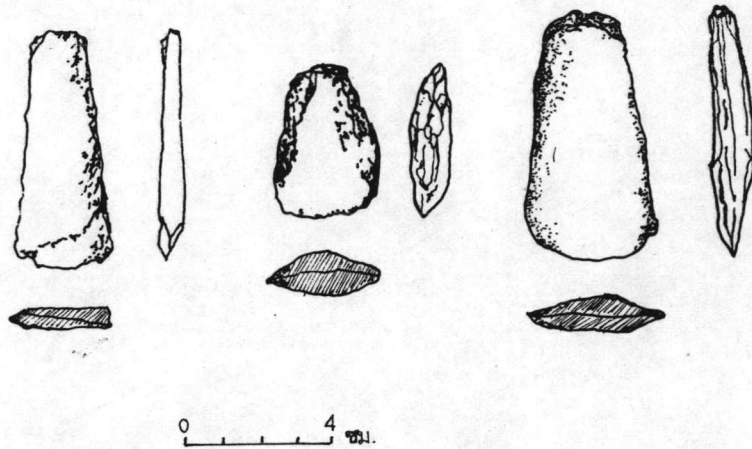

ภาพที่ 4.2 ปล่องภูเขาไฟไม่อนหินฟู

การพบซากกรามช้างแมมมอธ และกระดูกสัตว์ ดึกดำบรรพ์ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์การไฟฟ้า ฝ่ายผลิตแม่เมาะ ในบริเวณอ.แม่เมาะ จ.ลำปาง ไม่เพียงแต่พบซากสัตว์ดึกดำบรรพ์ที่อยู่ช่วงสมัยเดียวกันกับเครื่องมือขวานหินในอ.แม่ทะเท่านั้น ยังพบ เครื่องมือหินขัดซึ่งเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่อยู่ในยุค เครื่องมือขวานหินขัด (3,000-2,000 ปีก่อนคริสต กาล) เป็นยุคที่ผ่านช่วงการสลายตัวของยุคน้ำแข็ง มานานพอสมควร หลังจากยุคน้ำแข็งตอนปลาย

(Late Pleistocene ช่วง 120,000-10,000 ปีก่อนปัจจุบัน) ยังคงมีการเปลี่ยนแปลงของ สภาพะดินฟ้าอากาศและระดับน้ำทะเลอยู่หลายช่วง ในบางช่วง ระดับน้ำทะเลบริเวณแผ่นดินชุนดา สูงกว่าระดับน้ำปัจจุบันถึง 2.5-5.8 เมตร (5,000-4,000 ปีก่อนปัจจุบัน) ทั้งในช่วง 8,000-6,000 ปีก่อนปัจจุบัน ระดับน้ำทะเลสูงกว่าระดับปัจจุบันเพียง 1.2 เมตร ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของดินฟ้าอากาศโดยตรง เป็นปัจจัยอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้มนุษย์รุ่นต่อมาเริ่มมีการพักอาศัย อย่างถาวรขึ้นในบริเวณเพิงผาและถ้ำ ทั้งนี้เพราะอากาศร้อนชื้นและมีฝนตกชุกมากขึ้น

จนถึงช่วงยุคเครื่องมือหินขัด ระดับน้ำทะเลบริเวณแผ่นดินขุ่นตาได้ลดลงอยู่ใกล้เคียงกับระดับน้ำทะเลปัจจุบัน สภาพอากาศเริ่มเหมาะสมสำหรับการกสิกรรมในที่ดอนและที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีการติดต่อแลกเปลี่ยนเทคโนโลยีที่สูงกว่าระหว่างมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณต่างๆ ทั้ง แม่เมาะ พนสนิม จนถึงมณฑลซีเกียงของจีน ในบริเวณถ้ำคอยผาซีของโรงไม้หินแม่เมาะ จ.ลำปาง พบขวานหินขัดไม่มีปาซึ่งพบพร้อมกับกระดูกมนุษย์และเศษภาชนะดินเผาหลายรูปแบบ ทั้ง

ภาพที่ 4.3 เครื่องมือหินขัดชนิดไม่มีปา จากถ้ำคอยผาซี อ.แม่เมาะ จ.ลำปาง

ทั้งลายเชือกทาบและการเขียนสีแดง พบลูกปัดเปลือกหอยรูปแบบคล้ายคลึงกับลูกปัดที่ใช้เป็นเครื่องประดับในโคกพนมดี อ.พนสนิม จ.ชลบุรี ซึ่งเป็นลักษณะของการฝังศพครั้งที่ 2 (Secondary Burial) แสดงถึงการติดต่อสัมพันธ์ของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้ดำรงชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยวตามซอกหลืบของเพิงผา

บริเวณอ.แม่ทะ และ อ.แม่เมาะ จ.ลำปาง เป็นบริเวณที่มีหลักฐานที่สามารถยืนยันถึงการตั้งชุมชนแรกเริ่มของมนุษย์นับแต่ดึกดำบรรพ์ และได้ดำรงอยู่อย่างโดดเด่นมีการติดต่อกับมนุษย์บริเวณอื่น การที่พบเครื่องมือ เครื่องใช้ในสองยุคสมัยที่ต่างกัน เป็นการบ่งบอกถึงพัฒนาการของมนุษย์ที่มีการดำรงชีวิตอยู่ในบริเวณนี้มาอย่างต่อเนื่อง .

2. ชุมชนเมืองลำปางยุคจามเทวีวงศ์

2.1 ลักษณะของผังเมืองและชุมชน

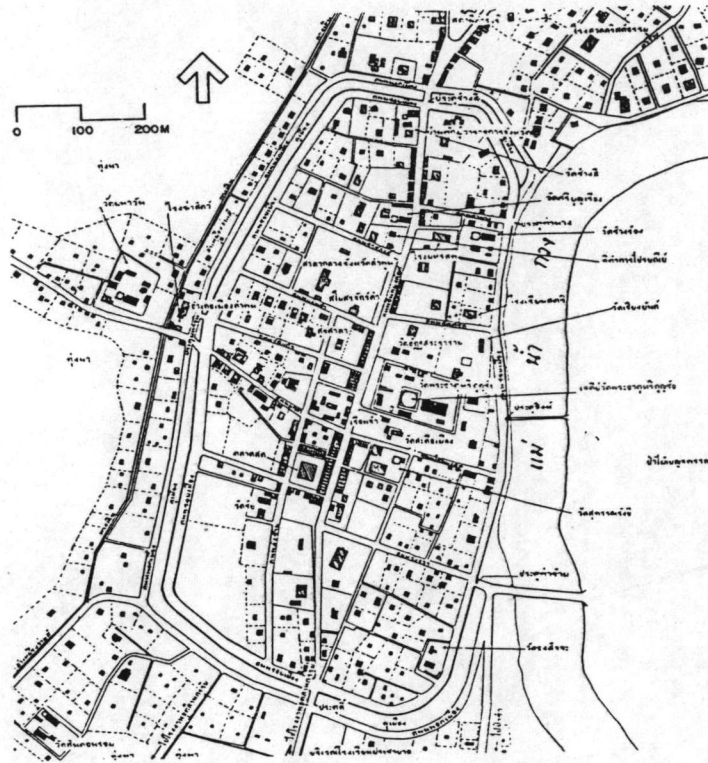
นับแต่การค้นพบร่องรอยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และเครื่องมือ เครื่องใช้ กระจายอยู่โดยรอบชุมชนเมืองลำปาง และค้นพบเครื่องมือเครื่องใช้โลหะบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ โดยทั่วไปแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของมนุษย์ที่มีชีวิตอยู่ในบริเวณที่ราบลำปางที่เริ่มโยกย้ายจากที่สูงลงมาสู่ที่ราบ แต่กระนั้นก็ตามพัฒนาการทางชุมชนเมืองลำปางนับตั้งแต่ช่วงต้นยุคประวัติศาสตร์จนถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 หลักฐานทางประวัติศาสตร์ยังมีอยู่น้อย ขาดความชัดเจน

จนกระทั่งในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 13 การเคลื่อนย้ายประชากรโดยการนำของพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้(ลพบุรี) ซึ่งเป็นเมืองหนึ่งของรัฐทวารวดีในที่ราบลุ่มภาคกลางและชายฝั่งทะเลรับวัฒนธรรมอินเดียทั้งพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาฮินดู-พราหมณ์ * พระนางจามเทวีได้นำศาสนาพุทธนิกายเถรวาท พระภิกษุ นักปราชญ์ ราชบัณฑิต และช่างฝีมือเป็นจำนวนมากขึ้นมาสู่แผ่นดินตอนใน**

วัฒนธรรมการผสมผสานกันระหว่างศาสนาพุทธและฮินดูที่ปรากฏขึ้นเป็นหลักฐานชิ้นใหญ่ คือ รูปแบบผังเมืองของกลุ่มเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงที่แคว้นหริภุญไชยแผ่อิทธิพลอยู่ในบริเวณที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน-ลำปาง ผังเมืองดังกล่าวคือ เมืองรูปหอยสังข์ หรือ สังข์บัตรหลักฐานเมืองแรกที่เป็นต้นแบบคือ เมืองหริภุญไชย ถึงแม้ว่าเมืองหริภุญไชยในตำนาน จะระบุว่าสร้างขึ้น

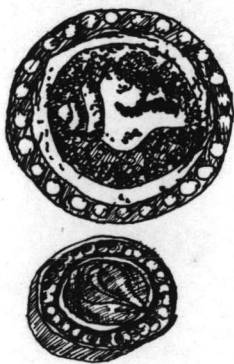
* ในช่วงเวลาที่รัฐทวารวดี รัฐศรีวิชัยรุ่งเรืองในทางตอนใต้ เป็นช่วงเวลาที่ภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ได้รับวัฒนธรรมอินเดียที่แผ่เข้ามาจากการเดินเรือค้าขาย โดยภูมิภาคในสุวรรณภูมิรับศาสนาพุทธนิกายเถรวาทเป็นศาสนาหลัก ศาสนาฮินดูและพราหมณ์ได้รับความนิยมมากในแคว้นกัมพูชา(เขมร) แต่รูปแบบของวัฒนธรรมทั้งสองที่แผ่เข้ามาในภูมิภาคนี้ ได้รับการปรับเปลี่ยนให้ผสมผสานกันจนยากที่จะแยกออกจากกันในทางปฏิบัติ

** แผ่นดินตอนในมีศาสนาพุทธนิกายมหายานและเถรวาท ที่แผ่เข้ามาทางพุกามและเมืองมอญหรือเมืองสุธรรมวดี แต่ยังไม่ได้รับความสนใจเป็นที่กว้างขวางนัก ชุมชนที่กระจายตัวอยู่ยังนับถือศาสนาดั้งเดิม คือการนับถือผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์

แผนที่ 4.2
ผังเมืองหริภุญไชย

โดยกลุ่มจักรวงศ์ฤาษีก็ตาม แต่สกุลกัณฑ์ฤาษีเป็นผู้นำหอยสังข์มาจากเมืองหริตนคร (เมืองศรีสัตนาแลย) ซึ่งในตำนานกล่าวว่ามีมาจากทะเลแม้จะไม่ยอมรับว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้นำวัฒนธรรมทวารวดีอิทธิพลอินเดีย ขึ้นมาสู่ที่ราบลุ่มเชียงใหม่-ลำพูนเป็นคนแรก ก็อาจจะพอยอมรับได้ว่ากลุ่มจักรวงศ์ฤาษีเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชนในบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลมาก่อน จึงสร้างเมืองที่ร่างตามขอบนอกของหอยสังข์ที่นำมาจากทะเลได้

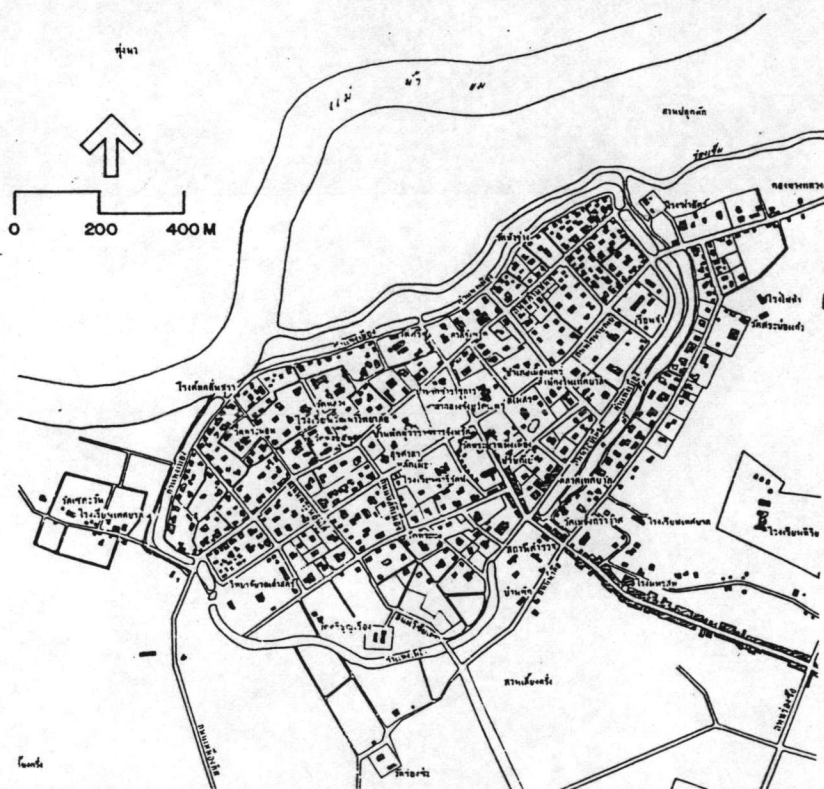
ภาพที่ 4.4 เหรียญเงินและเหรียญโลหะที่พบใช้ในเมืองทวารวดี

หอยสังข์ เป็นสัญลักษณ์มงคลทั้งในทางพุทธศาสนาและฮินดู คติความเชื่อในศาสนาฮินดู หอยสังข์เป็นอาวุธของพระนารายณ์ พระนารายณ์หรือพระวิษณุ เป็นเทพฮินดูที่พุทธศาสนิกชนนิยมนับถือมากกว่าเทพองค์อื่น ความเชื่อในเรื่องหอยสังข์จึงนับถือควบคู่ไปกับพระนารายณ์

นอกจากนี้ คติความเชื่อที่ทั้งพุทธและฮินดู เชื่อถือเหมือนกันคือแนวความคิด คติภูมิจักรวาล ซึ่งกลายเป็นแนวความคิดและคติความเชื่อหลักของชุมชน ในการสร้างงานศิลปกรรมแขนงต่างๆ โดยเฉพาะทางด้านสถาปัตยกรรม

ดังนั้นเมืองในยุคจามเทววงศ์ จึงไม่ใช่เมืองที่สร้างขึ้นเพื่อกำหนดขอบเขตชุมชนในทางกายภาพและการเมือง การปกครองเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเมืองที่มีผลต่อจิตใจของผู้อยู่อาศัย เมืองรูปหอยสังข์เป็นเมืองในทางสัญลักษณ์ และคติความเชื่อของชุมชนที่มีต่อศาสนา

ในทางกายภาพ รูปทรงของหอยสังข์เป็นรูปที่มีอิสระและยืดหยุ่นได้ดีกว่ารูปทรงเรขาคณิต เหมาะสำหรับการกำหนดสร้างในชุมชนริมแม่น้ำ แม้ว่ารูปทรงหอยสังข์ที่ปรากฏในเมืองต่างๆจะเป็นเมืองที่โค้งตามแนวแม่น้ำ มีรูปลักษณะเป็นทรงรีตามลักษณะภูมิประเทศ ที่ไม่ได้สร้างความแตกต่างจากเมืองโบราณอื่นๆที่มีรูปทรงรี หรือรูปทรงอิสระอื่นๆที่ปรากฏก็ตามสิ่งที่ทำให้เมืองรูปหอยสังข์มีความแตกต่างออกไป คือ คติความเชื่อและสัญลักษณ์ของชุมชนที่มีต่อเมืองและผังเมืองของชุมชนนั้นๆ เมืองรูปหอยสังข์จึงปรากฏพบหลายเมืองในพื้นที่ราบลุ่มภาคเหนือ เช่น เมืองแพร์ (เวียงพหลนคร) หรือเวียงบริวารของเมืองเขลางคนครคือเวียงเงิน เวียงป้อม เวียงเป็ง

แผนที่ 4.3 ผังเมืองแพร์(พหลนคร) ในสภาพที่ยังมีกำแพงเมืองครบ

แนวความคิดหลักของ เมืองรูปหอยสังข์และเมืองในภาคเหนือ คือ การแบ่งชุมชนออกเป็นสองส่วน โดยมีถนนสายหลักแบ่งชุมชนเป็นด้านตะวันออกและด้านตะวันตก ด้านตะวันออกจะเป็นด้านที่ตั้งของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเคารพนับถือของคนในชุมชน ดังนั้น วัดสำคัญของชุมชน

(วัดหลวง) จะอยู่ในด้านตะวันออกของชุมชนที่ตั้งจะอยู่กึ่งกลางหรือค่อนไปทางศูนย์กลางเมืองและมักจะถือว่าวัดหลวงของเมือง เป็นสะดือเมืองหรือเขาพระสุเมรุไปด้วย ตามแต่คตินิยมว่าจะยึดแนวคิดใดเป็นหลักสำคัญกว่ากันระหว่างสะดือเมืองและเขาพระสุเมรุ เมืองในด้านตะวันออกมักจะเป็นที่ตั้งของปราสาทหรือพระราชวังของกษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนคร และเป็นย่านของกลุ่มชนชั้นสูง (คตินี้ได้ปรากฏเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนในสมัยแคว้นล้านนา เมืองเชียงใหม่มีการกำหนดเขตให้กลุ่มคนประเภทต่างๆตั้งชุมชนอยู่เป็นย่าน เช่นกลุ่มช่างฝีมือชั้นสูงประเภท ช่างเงิน ช่างทอง กฎหมายกำหนดให้ตั้งหมู่บ้านอยู่ในเขตกำแพงเมือง ใกล้ย่านชนชั้นสูง ส่วนชาวบ้านทั่วไปไม่มีความสามารถเชิงช่างให้อาศัยอยู่นอกเขตกำแพงเมือง ในขณะที่หลักฐานของชุมชนเมืองยุคจามเทวี จะกำหนดไว้เพียงกว้างๆ)

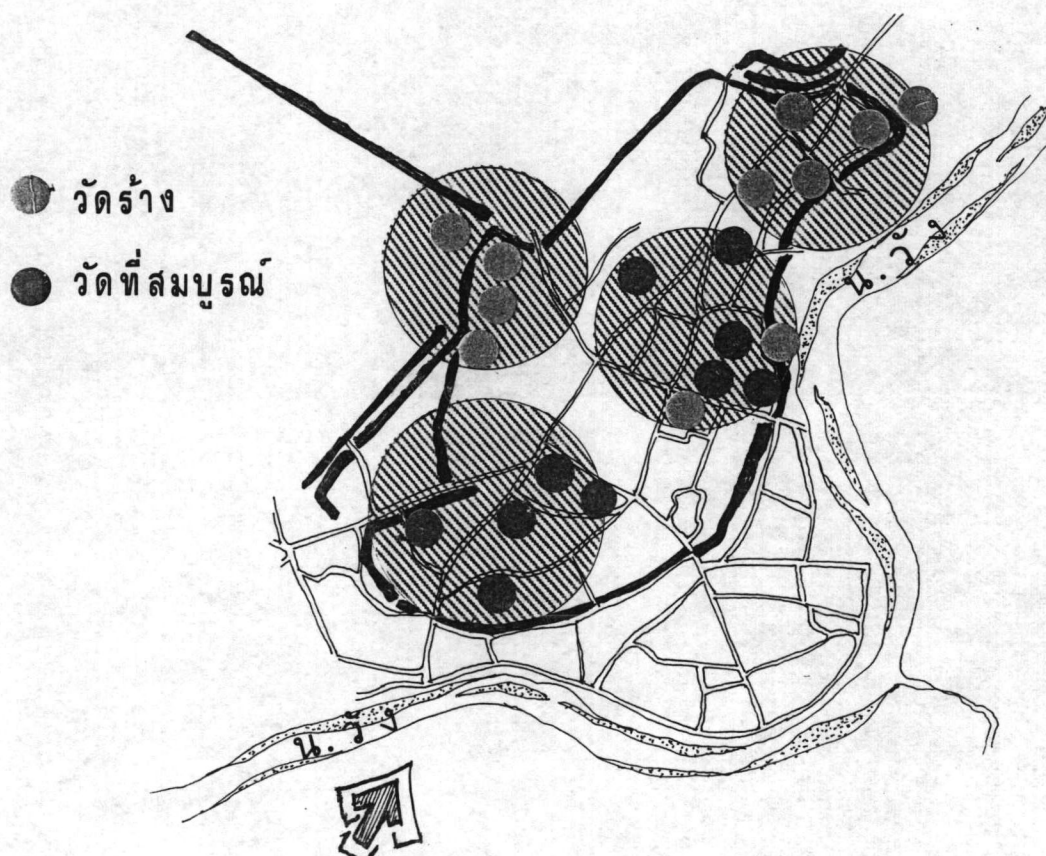
คติความเชื่อเรื่องสะดือเมืองและเขาพระสุเมรุ เป็นคติความเชื่อที่ยึดถือควบคู่กันมา เขาพระสุเมรุคือแกนกลางของจักรวาลที่สูงที่สุด ส่วนสะดือเมืองคือแกนกลางของจักรวาลที่ลึกที่สุด การสร้างเมืองโดยยึดตามคติจักรวาล บริเวณวัดหรือส่วนที่สำคัญเพื่อใช้เป็นตัวแทนของ เขาพระสุเมรุจะเป็นบริเวณที่สูงที่สุด โดยสร้างอยู่บนเนินหนึ่ง เนินตามธรรมชาติและเนินที่สร้างขึ้นเพื่อเสริมความคิดนี้โดยเฉพาะ ส่วนสะดือเมืองที่ปรากฏอีกรูปแบบคือ การสร้างป้อมน้ำเลี้ยงไว้ใจกลางเมืองหรืออยู่ในบริเวณศูนย์กลางของชุมชน แนวความคิดทางสัญลักษณ์ของเมืองที่หลงเหลือให้เห็นเด่นชัดที่สุดคือ ชุมชนวัดพระธาตุลำปางหลวงหรือเวียงลัมพกัมปะ เป็นชุมชนที่มีทั้งสะดือเมืองและเขาพระสุเมรุ แต่หักออกแบบผังเมืองชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวงได้ขยับเขาพระสุเมรุไปอยู่ด้านตะวันออกเฉียงใต้ของเมือง เพราะไม่มีประโยชน์อันใดที่จะสร้างวัดพระธาตุลำปางหลวงซึ่งเป็นเขาพระสุเมรุทับบนสะดือเมืองที่เป็นป้อมน้ำเลี้ยง ที่ใช้ประโยชน์ได้ทั้งชุมชน และคติจักรวาล จะได้รับการออกแบบย่านแนวคิดอย่างชัดเจน ในวัดพระธาตุลำปางหลวงในการวางตำแหน่งอาคารและรูปแบบของสถาปัตยกรรม สาเหตุที่วัดพระธาตุลำปางหลวงยังมีความเด่นชัดในการถ่ายทอดความคิด เพราะเป็นวัดสำคัญที่ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างต่อเนื่อง มาตั้งแต่ยุคจามเทวีวงศ์

เมืองเขลางคนครซึ่งสร้างขึ้นในสมัยของพระนางจามเทวียึดคติความเชื่อนี้ อย่างชัดเจน แม้ว่าจะปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีน้อยมากก็ตาม เมืองเขลางคนครปัจจุบันเหลือเพียงแนวคูเมือง คันดิน แนวถนนสายหลัก และกลุ่มของวัด ซึ่งส่วนใหญ่ได้กลายเป็นวัดร้างหรือไม่หลงเหลืออยู่แล้ว แต่ลักษณะโครงสร้างของเมืองที่ปรากฏในสภาพปัจจุบันยังบ่งบอกได้ถึงคติความเชื่อในการวางผังเมืองตามคติจักรวาลอย่างชัดเจน

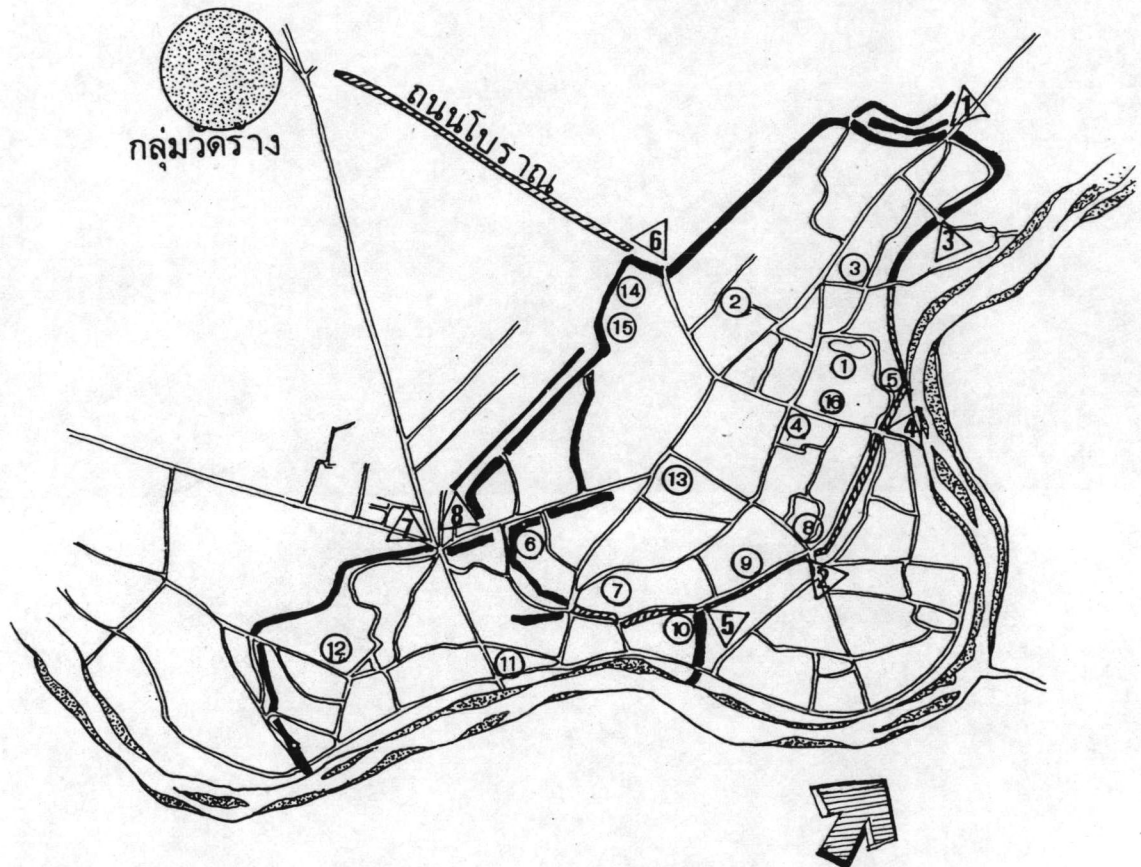
จากการศึกษาของ Tore Nybere 4 พบว่าการสร้างวัดในเมืองเขลางค์
วางผังของกลุ่มวัดให้อยู่ในทิศทั้ง 4 โดยกลุ่มของวัดซึ่งมีการเน้นผังจตุรทิศนั้นอยู่ 4 มุมเมืองโดยมี
กลุ่มของวัดพระแก้วดอนเต้าเป็นศูนย์กลางในทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง ด้านทิศเหนือ คือ
วัดช่างแต้ม ทิศใต้คือ วัดแสนเมืองมูล ปัจจุบันไม่มีแล้วและเปลี่ยนสภาพเป็นโรงเรียน ทิศตะวันตก
คือ วัดหัวข่วง และทิศตะวันออก คือ วัดปิ่นชัย ปัจจุบันไม่มีแล้ว

แผนที่ 4.5 กลุ่มของวัดตามผังจตุรทิศ

กลุ่มวัดในทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีวัดสุชาดาเป็นวัดสำคัญ แต่กลุ่มวัดทั้ง 4 ไม่หลงเหลือแล้ว พบเพียงวัดกุยาสุดตาซึ่งเหลือเพียงชุมชนประตู่โขง

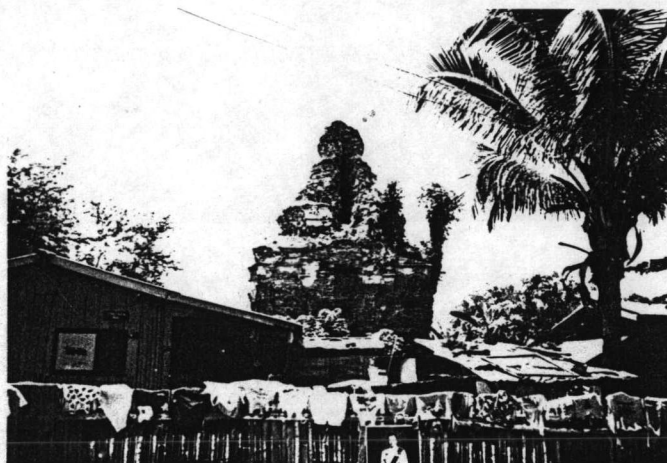
แผนที่ 4.6 ประตูเมืองและวัดสำคัญของเขลางค์นคร

สัญลักษณ์

① ประตูม้า	① วัดพระแก้วดอนเต้า	⑨ วัดสันดอกพริ้ว
② ประตูต้นผึ้ง	② วัดหัวข่วง	⑩ วัดประตู่ป่อง
③ ประตูผาบ่อง	③ วัดช่างแต้ม	⑪ วัดกุยาสุดตา
④ ประตูท่านางเหลียว	④ วัดแสงเมืองมูล	⑫ วัดปงสนุก
⑤ ประตูป่อง	⑤ วัดปิ่นชัย	⑬ วัดดอกพริ้ว
⑥ ประตูตาล	⑥ วัดแสงเมืองมา	⑭ วัดประตูตาล
⑦ ประตูปลายนา	⑦ วัดศรีล้อม	⑮ วัดอุโมงค์
⑧ ประตูนกกต	⑧ วัดประตูต้นผึ้ง	⑯ วัดสุชาดา

ในทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีกลุ่มวัดอยู่ 5 วัด คือวัดแสนเมืองมา วัดศรีล้อม วัดแจ้งหัวริน วัดดอกบัว และวัดสันดอกพรวัว ในทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ คือกลุ่มวัดอุโมงค์ วัดประตูดาล วัดลานช้าง และวัดร้าง ในกลุ่มนี้กลายเป็นวัดร้างทั้งหมด เหลือเพียงร่องรอยของวัดอุโมงค์ ซึ่งเป็นซากเจดีย์และเนินดินในเขตกำแพงเมือง และลักษณะของเจดีย์คงได้รับการบูรณะในช่วงล้านนา(จะกล่าวถึงรูปทรงเจดีย์ล้านนาในเรื่องต่อไป) สภาพในปัจจุบันมีการเข้าไปสร้างบ้านเรือนโดยรอบเจดีย์ เนินดินและรูกล้าพื้นที่ลงไปถึงบริเวณคูเมืองและคันดิน แม้ว่ากรมศิลปากรจะขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานมาตั้งแต่พ.ศ.2523 แล้วก็ตาม

ภาพที่ 4.5

เจดีย์ร้างวัดอุโมงค์ บริเวณประตูดาล ลักษณะ เจดีย์เป็นรูปแบบศิลปะล้านนาที่ได้รับการบูรณะในช่วงหลัง ปัจจุบันจะเห็นการสร้างบ้านเรือน ซัดกับโบราณสถาน บางส่วนใช้พื้นที่ส่วนฐานของเจดีย์ในการประกอบกิจกรรม

ภาพที่ 4.6
บริเวณคูเมืองฝั่งตรงข้ามกับเจดีย์ร้างวัดอุโมงค์ พื้นที่บนเนินดิน มีการรูกล้าสร้างบ้านเรือนอย่างถาวร

กลุ่มด้านทิศเหนือ คือกลุ่มวัดร้างบริเวณประตูม้า ซึ่งไม่หลงเหลือแล้ว
การจัดวางกลุ่มวัดในทิศต่างๆ วัดหลักเป็นโครงสร้างศูนย์กลางของทิศทั้ง
4 ย้ำแนวความคิด เป็นการจัดวางผังเมืองตามคติภูมิจักรวาลที่ยึดหยุ่นปรับให้เข้ากับเมืองที่มีรูปรี
โดยมีบริเวณวัดพระแก้วดอนเต้าเป็นแกนกลางของจักรวาลคือเป็นตัวแทนของ เขาพระสุเมรุ และ
ในคติของฮินดู ทิศใต้ หรือทิศตะวันออกเฉียงใต้ คือ ชมพูทวีป เป็นทวีปที่อยู่อาศัยของมนุษย์ และ
โครงสร้างของถนน ที่ตัดเชื่อมกับถนนแกนกลางเมือง (ถนนประตูม้า) ลงมาสู่บริเวณฝั่งตะวันออก
มีถนนเล็กๆ และถนนซอยเชื่อมพื้นที่เข้าด้วยกันมากกว่าพื้นที่ด้านตะวันตกของเมือง

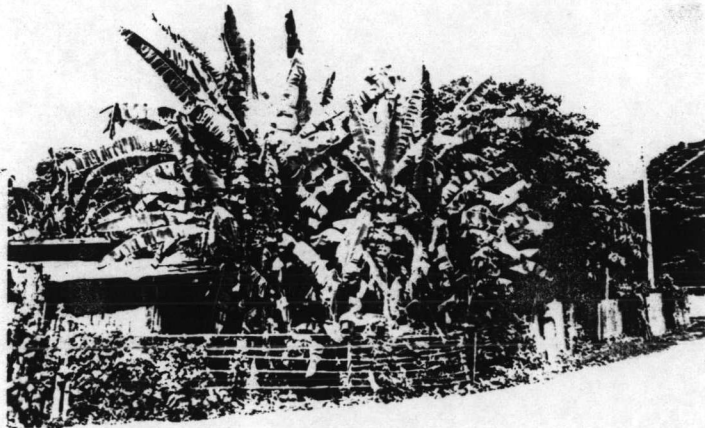
การตั้งชุมชนในเมืองเขลางค์ จึงค่อนข้างหนาแน่นในด้านตะวันออกของ
เมืองมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่ยังคงเป็นย่านชุมชนพักอาศัยหนาแน่นของเมือง ทำให้ถนนที่มี
ขนาดเล็กและแคบมาตั้งแต่อดีตขยายได้ลำบาก โดยเฉพาะถนนเก่าที่เสียบผ่านแนวคูน้ำ คันดินได้
มีการบูรณการสร้างชุมชนพักอาศัยบริเวณแนวกำแพงดินเป็นจำนวนมาก ตลอดแนวถนนตั้งแต่ถนนในบริเวณ
ประตูตุ่มฝั่ง เสียบแนวไปจนถึงถนนประตูม้า

ในขณะที่ฝั่งตะวันตกของเมืองมีการสร้างชุมชนค่อนข้างน้อย แม้แต่ในสภาพ
ปัจจุบัน ชุมชนที่อาศัยอยู่ในด้านตะวันตกของเมือง เป็นชุมชนพักอาศัยที่เข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในช่วง
เวลาไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา ทั้งนี้เนื่องมาจากด้านตะวันตกของเมือง จากประตูตาล ประตูปลายนา
ประตูนกกต เป็นประตูที่เปิดไปสู่พื้นที่เกษตรกรรมของเมือง การยึดครองพื้นที่จึงกระจายตัวอยู่
กว้างๆ ดังนั้น ศูนย์กลางของชุมชนเมืองเขลางค์จึงอยู่ในฝั่งตะวันออกซึ่งติดกับแม่น้ำวัง

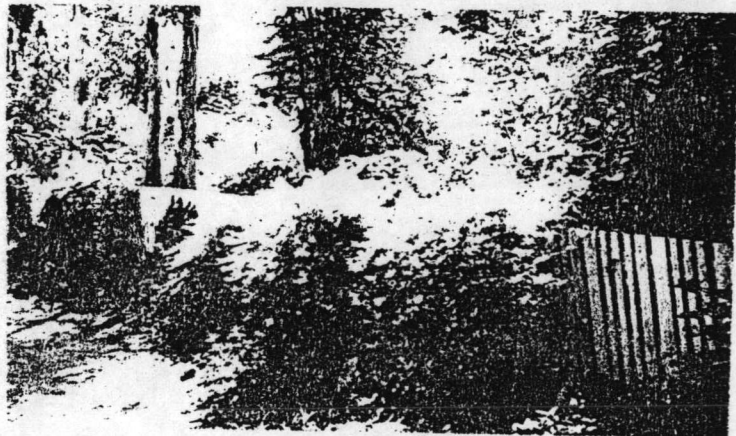

ภาพที่ 4.7
แนวกำแพงดินด้านในจากแยก
ถนนท่ามะโอถึงวัดนางเหลียว

ภาพที่ 4.8
คูเมืองชั้นนอกกำแพงเมือง
มีการครอบครองที่ดินสร้าง
บ้านเรือนและสวนครัว

ภาพที่ 4.9
แนวกำแพงดินชั้นในคูเมือง
มีการสร้างบ้านเรือนตลอด
แนวกำแพง

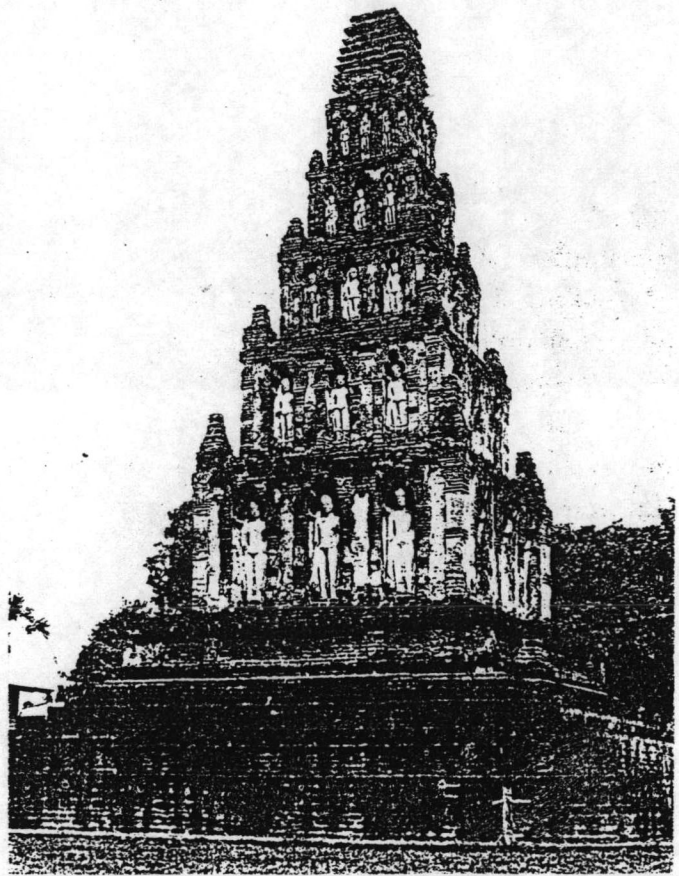

ลักษณะโครงสร้างของเมืองเขลางค์ เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนวัดพระธาตุ
ลำปางหลวงแล้ว สามารถยืนยันได้ในการสร้างเมืองตามคติความเชื่อของการวางผังชุมชนในยุค
จามเทวีวงศ์ได้เป็นอย่างดี นักวางผังเมืองในยุคนี้คือกลุ่มจักรวงศ์ฤๅษีสวรรค์เป็นศิษย์ในสำนักผัง
เมืองตามแบบคติภูมิจักรวาล เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับเมืองและยึดเหนี่ยวแก่ผู้อยู่อาศัยใน
ชุมชน.

2.2 รูปแบบสถาปัตยกรรม

เมืองเขลางค์สร้างขึ้นตามวัฒนธรรมมอญแบบทริภุญไชย ที่มีรูปแบบเป็นของตนเอง แต่งานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมในเมืองเขลางค์กลับพบเพียงเล็กน้อย แม้แต่ในเมืองลำพูนซึ่งเป็นศูนย์กลางของศิลปะแบบทริภุญไชย งานศิลปะที่พบเป็นงานที่ผ่านการบูรณะปฏิสังขรณ์มาแล้วหลายครั้งส่วนใหญ่เป็นงานในช่วงรุ่งเรืองของแคว้นทริภุญไชย คือในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ดังนั้นจึงไม่พบร่องรอยและหลักฐานทางสถาปัตยกรรมในเมืองลำปาง พบเพียงซากเศษอิฐ ซึ่งสันนิษฐานว่า เป็นส่วนของเจดีย์สมัยทริภุญไชย บริเวณวัดกู่คำ วัดกู่ขาว และวัดพันเชิง ซึ่งเป็นกลุ่มวัดร้างนอกกำแพงเมือง มีแนวถนนโบราณจากประตูตาลเชื่อมไปถึง แต่หลักฐานของสถาปัตยกรรมที่สมบูรณ์นั้นต้องศึกษา รูปแบบสถาปัตยกรรมในเมืองลำพูนเป็นต้นแบบ

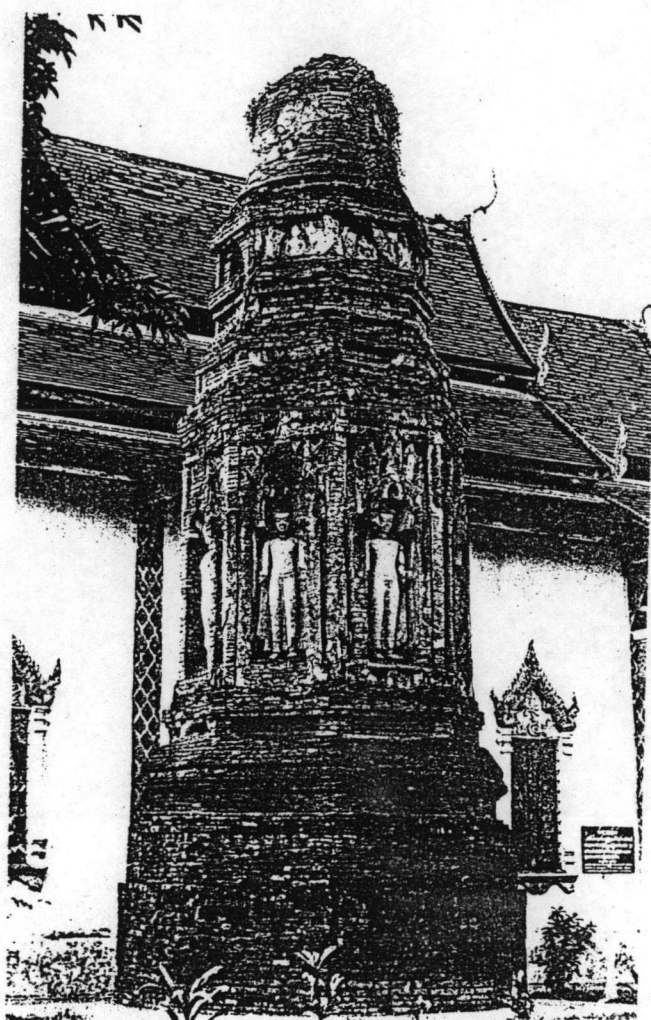
สถาปัตยกรรม สมัยทริภุญไชย ที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของตัวเองปรากฏพบในเจดีย์กู่กุด เป็นเจดีย์ทรงปราสาทมีผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ชั้นล่างสุดเป็นฐานเขียงรองรับ ซ้อนชั้น 5 ชั้น ประดิษฐานพระพุทธรูป ในพระอิริยาบถยืนภายในจระนำด้านละ 3 องค์ มีพระพุทธรูป 12 องค์ในแต่ละชั้น ทั้งหมด 5

ภาพที่ 4.10 เจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี จ.ลำพูน

ชั้น รวม 60 องค์ และมีร่องรอยของการปฏิสังขรณ์มาแล้วโดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าสุวาลิทธิ ได้มีหลักฐานบันทึกถึงการที่พระองค์โปรดให้ปฏิสังขรณ์เจดีย์ ซึ่งพังทลายลงเมื่อครั้งแผ่นดินไหว

เจดีย์อีกแบบคือ เจดีย์จำลองทรงปราสาทคือ รัตนเจดีย์เป็นเจดีย์ทรงปราสาท 8 เหลี่ยม ก่อด้วยอิฐเรือนธาตุมีจระนำประจำอยู่ที่ด้านทั้ง 8 ประดิษฐานพระพุทธรูปในอิริยาบถยืน เหนือขึ้นไปเป็นองค์ระฆังซึ่งเป็นรูปแบบระเบียบศิลปะแบบปาละของอินเดียที่แพร่หลายอยู่ใน

ภาพที่ 4.11 รัตนเจดีย์ วัดจามเทวี จ.ลำพูน

ศิลปพุกามของพม่า และรูปแบบของ
การทำเจดีย์จำลอง ปรากฏไข้อยู่
ในสายวิวัฒนาการของ ศิลปะภาค
กลางไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19
เป็นต้นมา รัตนเจดีย์มีการตกแต่ง
ชั้นด้วยลวดลายปูนปั้นมีลักษณะเทียบ
เคียงได้กับศิลปะพุกาม และศิลปะ
ทวารวดี

นอกจาก สถาปัตยกรรม
ประเภทเจดีย์ที่ยังหลงเหลือ ให้ศึกษา
รูปร่างแบบศิลปะหริภุญไชย ที่ผสม
ผสานรูปแบบศิลปะพุกาม ศิลปะทวาร
วดี ด้วยกันจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ
ตนแล้ว สถาปัตยกรรมอื่นๆ เช่น
วิหาร อุโบสถ หอไตร และอาคาร
บ้านเรือน ล้วนแต่สร้างด้วยไม้
เมื่อผ่านกาลเวลาย่อมผุสลายไปไม่
เหลือหลักฐานทิ้งไว้ให้ศึกษา

สาเหตุสำคัญ ที่ทำให้ชุมชนเมืองลำปางไม่ปรากฏงานสถาปัตยกรรมประ
เภทเจดีย์ หรืออาคารถาวรทางศาสนาในสมัยหริภุญไชย มาจากบทบาทและสถานภาพของเมือง
เขลางค์ที่หลังจากสิ้นรัชสมัยของ เจ้านันทยศแล้วสภาพของการเป็นเมืองหลวงคู่แฝดได้สิ้นสภาพลง
เป็นเพียงเมืองลูกหลวงและกลายเป็นเมืองหน้าด่านธรรมดาในเวลาต่อมา แม้แต่การสิ้นพระชนม์
ของเจ้านันทยศ เหล่าเสนาอำมาตย์ยังอัญเชิญพระอิริยาตุกลับเมืองหริภุญไชย

อีกทั้ง หน้าที่ของการเป็นเมืองหน้าด่านคือการเป็นเมืองทางการทหารการ
ก่อสร้างอาคารทางศาสนานั้นจึงมีน้อยมาก และในเวลาเดียวกัน เวียงบริวารของเมืองเขลางค์
คือชุมชนเวียงพระธาตุลำปางหลวงมีบทบาทในการเป็นเวียงทางศาสนาที่สำคัญของแคว้น การก่อสร้าง
ทำนุบำรุงจึงมุ่งสู่วัดพระธาตุลำปางหลวงมากกว่าการสร้างใหม่ในเมืองเขลางค์

สาเหตุประการต่อมา คือความเชื่อในชุมชนล้านนาเชื่อว่าการได้สร้างหรือ
การบูรณะเจดีย์ และสิ่งก่อสร้างทางศาสนานั้นสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ การบูรณะปฏิสังขรณ์นั้นมิทั้ง

การซ่อมแซมของเดิมให้ใกล้เคียงกับของเดิม สร้างของใหม่ทับหรือครอบของเก่า รวมไปถึงการสร้างขึ้นใหม่ในสถานที่เดิม ทำให้รูปแบบของสถาปัตยกรรมที่ปรากฏมีการเปลี่ยนแปลงตามสมัย จึงมีทั้งที่เป็นของเก่าผสมอยู่ให้ศึกษาสายวิวัฒนาการศิลปะ และศิลปะรูปแบบเดิมสูญไปนานแล้ว ก่อนจะตกทอดมาถึงกระบวนการทำลายล้างในปัจจุบัน ดังนั้น การจะศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมเมืองเขลางค์ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องศึกษาศิลปะสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่ในเมืองลำพูนเป็นต้นแบบ.

2.3 ประติมากรรมและศิลปกรรมอื่นๆ

ประติมากรรมศิลปะทวารวดีที่พบในเมืองเขลางค์บริเวณกลุ่มวัดร้างนอกกำแพงเมือง พบเศษภาชนะ ลวดลายปูนปั้น เศียรพระพุทธรูปเพียงเล็กน้อย แต่ลักษณะลวดลายที่ปรากฏเหมือนกับรูปแบบที่พบในเมืองลำพูน

พระพุทธรูปปูนปั้นที่พบในเมืองลำพูนมีลักษณะของศิลปะทวารวดี โดยพบเศียรพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุด เป็นเศียรพระพุทธรูปหินทราย สลักขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 13 มีพระพักตร์ค่อนข้างกลม อุษณเฐนะเล็กน้อย พระศกเป็นขมวดกลม และสิ่งที่บ่งบอกว่าเป็นศิลปะสกุลทวารวดีอย่างชัดเจน คือ พระขนงเป็นแนวต่อเป็นรูปปีกกา

ภาพที่ 4.12 เศียรพระพุทธรูปหินทรายทวารวดี

การสร้างงาน ประติมากรรม-ศิลปกรรมของศิลปะสกุลทวารวดีได้รับอิทธิพลและรูปแบบของศิลปะพุกามสายศิลปะปาละของอินเดีย ในช่วงหลังจากที่ชาวเมืองทวารวดีได้อพยพกลับมาจากเมืองหงสาวดี จนถึงช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 17 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ถือได้ว่าเป็นยุครุ่งเรืองของศิลปะทวารวดี ในส่วนของงานประติมากรรมจึงพบเศียรพระพุทธรูปหินเผาทั้งงดงามและลงตัว

นอกจากการพบเศษปูนปั้น และเศียรพระพุทธรูปในวัดร้างกุ๋ขาว กุ๋คำแล้ว ยังพบพระพิมพ์ดินเผา รุ่นลพบุรี ที่มีลักษณะของศิลปทวารวดีผสมผสาน อยู่ส่วนภาชนะดินเผาที่พบไม่สามารถระบุได้ชัดเจน ถึงรูปแบบของภาชนะเมื่อเทียบกับรูปแบบภาชนะดินเผาที่ใช้โดยทั่วไปในสมัยทวารวดีที่พบในเมืองลำพูน มีอยู่ 2 ประเภท คือ ภาชนะสำหรับใช้งานทั่วไป และสำหรับใช้บรรจุกระดูกผู้ตาย ลักษณะเป็นทรงกลม มีทั้งปากแคบ และ ปากกว้าง เนื้อแกร่ง มีลวดลายขูดขีด ที่ผิว บ้างเป็นลายขีดรูปดอกไม้ รูปเรขาคณิต เป็นรูปทรงคนโท และยังปรากฏใช้ยู่จนถึงปัจจุบันในล้านนา คือ "น้ำตัน" เป็นภาชนะสำหรับใส่น้ำ.

ภาพที่ 4.13 ภาชนะดินเผา วัดพระธาตุทวารวดีไชย

3. ชุมชนเมืองลำปางยุคราชวงศ์มังรายแห่งแคว้นล้านนา

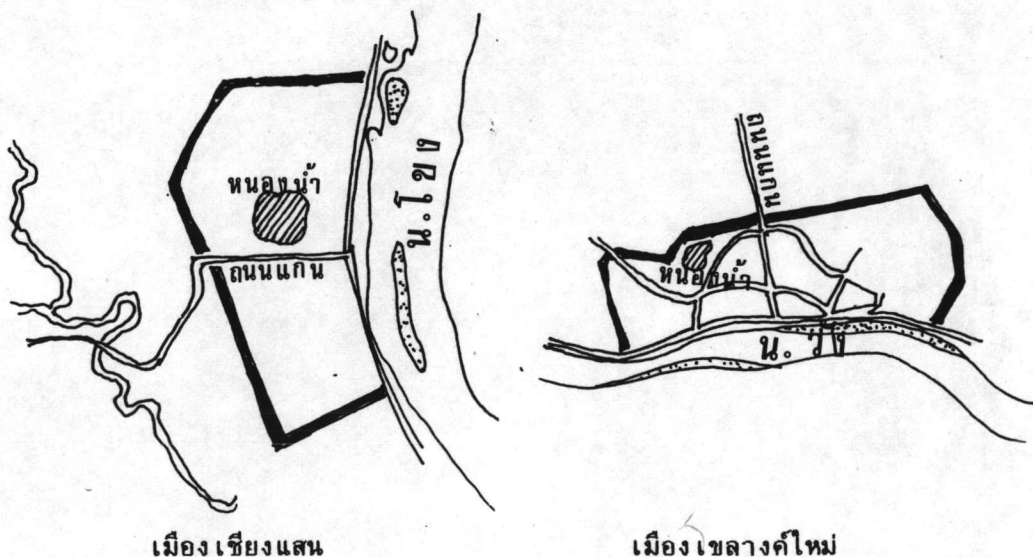
3.1 ลักษณะผังเมืองและชุมชน

ภายหลังราชวงศ์มังรายได้สถาปนาเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นศูนย์กลางของแคว้นล้านนา และตั้งขุนนางชาวลัวะขึ้นปกครองเมืองเขลางค์แล้วได้ขยายเมืองและชุมชนลงมาทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองเก่า โดยสร้างเมืองกำหนดให้แม่น้ำวังเป็นปราการธรรมชาติในทางด้านใต้ของเมือง สร้างกำแพงเมืองใหม่เพิ่มขึ้นในด้านตะวันออก และด้านตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ประตูป่อง ด้านตะวันออก ประตูเชียงใหม่ในด้านตะวันตก และประตูปลายนา ประตูนาสร้อยในด้านตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ยังคงใช้ประตูนกกระทาร่วมกับเมืองเก่า กำแพงเมืองที่สร้างขึ้นใหม่นี้สร้างด้วยอิฐทั้งหมด และได้เสริมกำแพงอิฐบนฐานกำแพงดินเดิมของเมืองเก่าเขลางค์ แต่กำแพงอิฐในส่วนที่สร้างขึ้นใหม่กลับถูกทำลายหมดจนไม่เหลือหลักฐานในปัจจุบัน ในขณะที่สร้างเสริมไว้ในกำแพงเมืองเก่ายังพอเห็นเศษอิฐกระจายอยู่บ้างตลอดแนวกำแพงเมือง

ภาพที่ 4.14 เศษอิฐบนกำแพงดินบริเวณแนวกำแพงดินเก่า

ลักษณะผังเมืองเขลางค์ใหม่ที่สร้างขึ้นเป็นผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่สม่ำเสมอ เพราะมีลักษณะของการเป็นมุมมน เป็นรูปแบบของเมืองที่อยู่ร่วมสมัยกับต้นราชวงศ์มังราย โดยเฉพาะเมืองเชียงแสนซึ่งสร้างขึ้นใหม่ในรัชสมัยของพระยาแสนภู อีกทั้ง โครงสร้างของผังเมืองและการจัดวางผังชุมชนยังคงคล้ายคลึงกัน เป็นลักษณะนิยมของกลุ่มชนบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำโขง ที่สร้างเมืองในที่ราบลุ่มพื้นที่ลาดเอียงลงสู่แม่น้ำสายหลัก

ภาพที่ 4.15 โครงสร้างหลักของเมืองเชียงแสนและเมืองเขลางค์ใหม่

ภาพที่ 4.16 แม่น้ำวัง ด้านขวามือคือ
ฝั่งเมืองเขลางค์ใหม่

โครงสร้างหลักของเมือง มีแนว
แกนถนนสายหลักคือ ถนนรัชฎาภิเศกอยู่ใน
แนวแกนเหนือ-ใต้ ถนนเจริญประเทศ
เป็นถนนแกน ในแนวตะวันออก-ตะวันตก
และเลียบแม่น้ำ ต่อมาจึงมีการสร้างถนน
สายย่อยเชื่อมชุมชนเข้าด้วยกัน

ผังของถนน ที่สร้างเชื่อมถนน
แนวแกนของเมือง มีลักษณะคล้ายตาราง
รูปกริด(Grid) แต่ไม่ชัดเจน เมื่อแนว
แกนถนนแบ่งโครงสร้างเมืองให้ศูนย์กลาง
ของเมืองอยู่ที่บริเวณวัดปงสนุก ซึ่งถือว่าเป็น
สะดือของเมือง วัดปงสนุกสร้างอยู่
บนเนิน บริเวณด้านหลังวัดพบแนวร่องน้ำ
และหนองน้ำ ซึ่งเป็นหนองน้ำกลางเวียง

มีลักษณะเหมือนผังเมือง เชียงแสน ที่มีหนองน้ำกลางเวียงในผังเมืองทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นทิศเดียวกันกับหนองน้ำกลางเวียงเขลางค์ หนองน้ำที่สร้างขึ้นภายในเมืองเพื่อประโยชน์หลักคือการกักเก็บน้ำไว้ใช้ภายในชุมชนและใช้ระบายน้ำในช่วงที่มีน้ำหลาก ส่วนประโยชน์รองลงมาคือ การสร้างหนองน้ำเพื่อเป็นองค์ประกอบของสะดือเมือง ซึ่งยังคงถือว่าเป็นแกนกลางของจักร

ภาพที่ 4.17 บริเวณหนองน้ำและร่องน้ำด้านหลังวัดปงสนุก

วาลที่มีทะเลล้อมรอบ (ทะเลสี่ทิศ) วัดและตำแหน่งของสะดือเมืองในยุคเขลางค์ใหม่ ได้คลี่คลายแนวความคิดออกมา เป็นรูปแบบตามแนวคิดและการจัดวางโครงสร้างของกลุ่มชนชาวลัวะ (ราชวงศ์ลาวของลวจักราช) มากขึ้น ไม่วางผังเมืองเป็นจักรวาลชัดเจนเหมือนผังเมืองสมัยทวารวดี ซึ่งช่วงแรกสร้างเมืองของชุมชนในที่ราบแม่น้ำกก-อิง-สาย จะสร้างเมืองตามลักษณะภูมิประเทศ จึงมีผังเมืองเป็นรูปรี กลม แล้วแต่ภูมิประเทศกำหนด และยึดแนวแกนเหนือ-ใต้ และตะวันออก-ตะวันตก บริเวณที่แนวแกนถนนสายหลักตัดกันถือว่าเป็นสะดือเมือง (เวียงเชียงรายที่พระยามังรายสร้างขึ้น กำหนดโดยจอมทองริมแม่น้ำกกเป็นสะดือเมือง สร้างคูน้ำ คันดิน ล้อมรอบโดยจอมทอง ลักษณะของเวียงเชียงรายสันนิษฐานว่าเป็นเวียงรูปรีหรือรูปกลมมากกว่า ส่วนเมืองรูปสี่เหลี่ยมเป็นรูปแบบผังเมืองที่ราชวงศ์มังรายรับอิทธิพลการสร้างเมืองของทวารวดี ที่ภายหลังคลี่คลายรูปแบบผังเมืองออกเป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมที่ชัดเจนกว่าเมืองรุ่นแรกๆ ที่สร้างเป็นรูปรีหรือรูปหอยสังข์ ซึ่งเป็นผลจากการที่ทวารวดีมีการติดต่อกับชุมชนในที่ราบลุ่มเจ้าพระยา รวมไปถึงเขมรที่มีการทำศึกกันในช่วงหนึ่ง)

สะดือเมือง จะเป็นที่ตั้งสำคัญของวัด เมืองเขลางค์ใหม่คือ บริเวณวัดปงสนุกซึ่งมีกลุ่มของวัด คือวัดปงสนุกเหนือ วัดปงสนุกใต้ และวัดเชียงภูมิ แต่ภายหลังได้รวมบริเวณวัดเข้าด้วยกัน

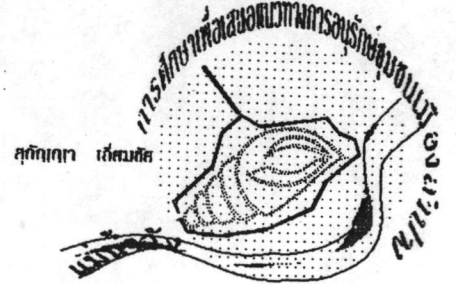
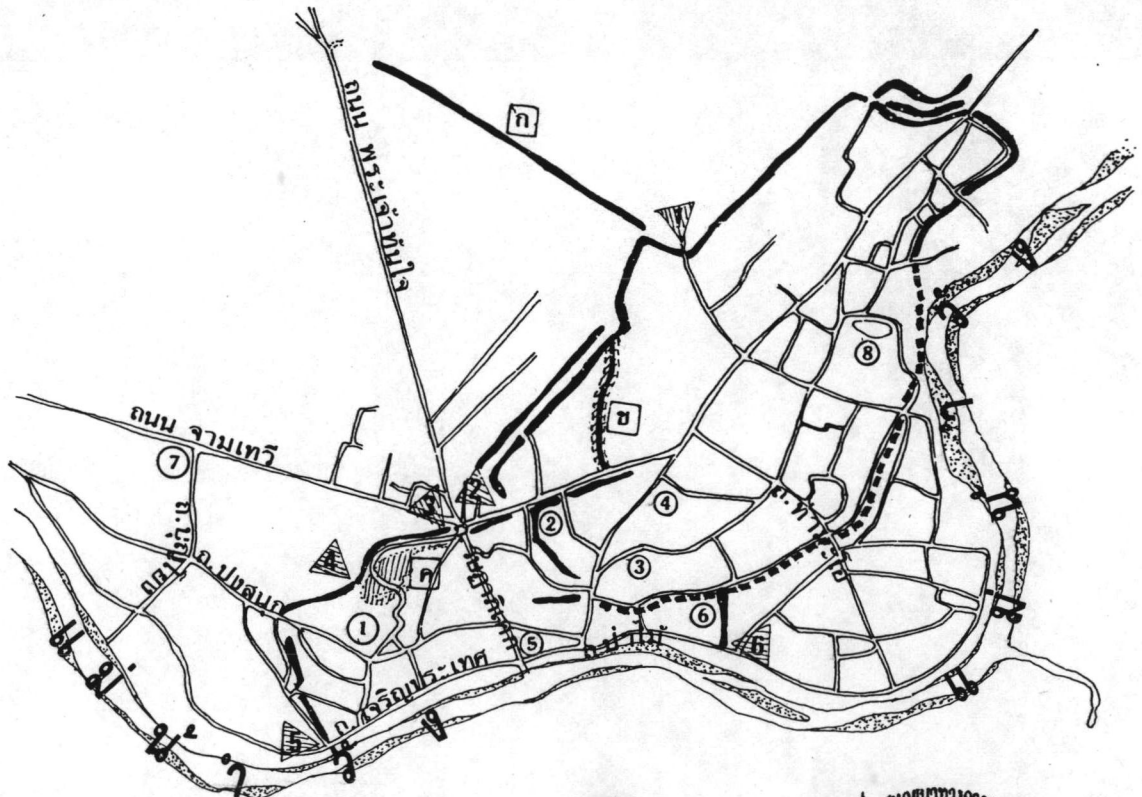
แผนที่ 4.7 ประตูเมืองและวัดสำคัญสมัยเมืองเขลางค์

สัญลักษณ์

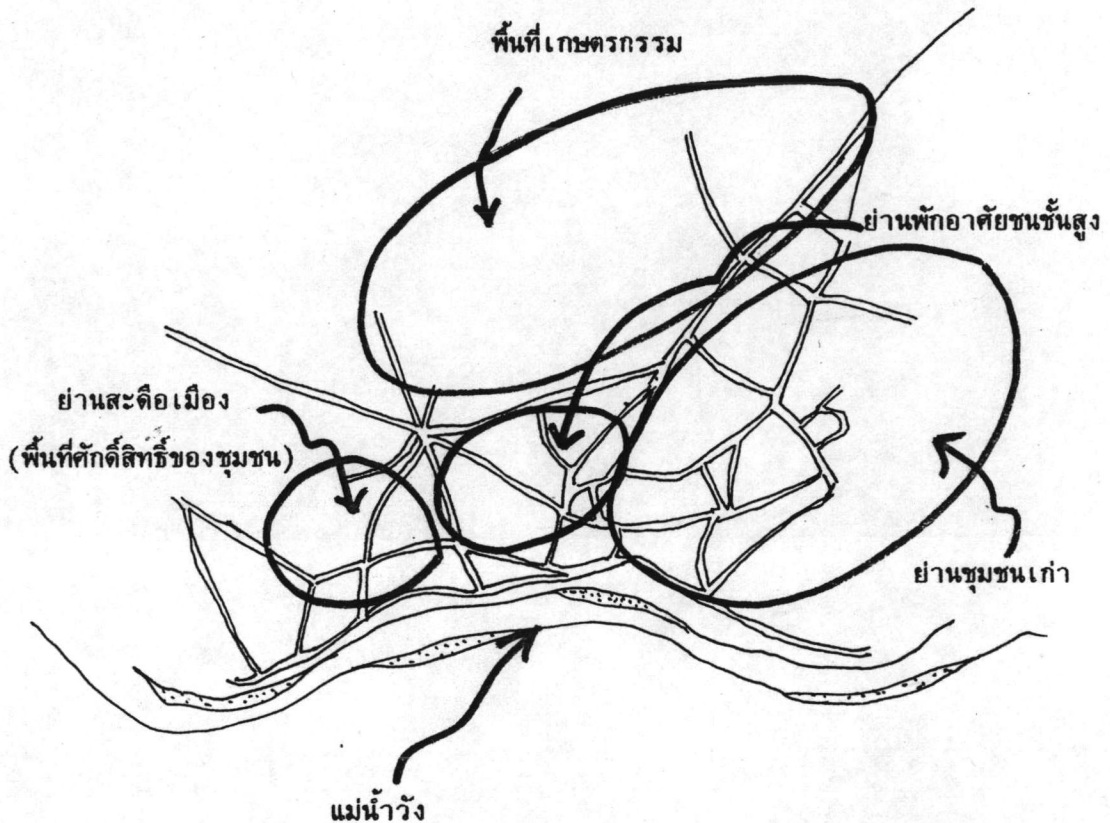
- 1 วัดปงสนุก
- 2 วัดแสนเมืองมา
- 3 วัดศรีล้อม
- 4 วัดดอกพรวัว
- 5 วัดกู่ย่าสุดตา
- 6 วัดประตูป้อง
- 7 วัดศรีบุญโยง
- 8 วัดพระแก้วดอนเต้า

- 1 ประตูตาล
- 2 ประตูนกกด
- 3 ประตูปลายนา
- 4 ประตูนาสร้อย
- 5 ประตูเชียงใหม่
- 6 ประตูป้อง

- ก แนวถนนโบราณ
- ข แนวคูเมืองชั้นในชั้นอยู่ด้านในสันนิษฐานว่าเป็นคูเมืองอแล้มทางค์สมัยเมืองเขลางค์-อแล้มทางค์
- ค บริเวณหนองกลางเวียง

ผังตะวันออกของถนนรัชฎาภิเศก ในบริเวณวัดแสงเมืองมาคือที่ตั้งของ
เขตรราชวังหรือคุ้มของเจ้าผู้ครองนคร พื้นที่รอบบริเวณคุ้มหลวงเป็นชุมชนของชนชั้นสูง โดยรอบ
ออกไปเป็นพื้นที่เกษตรกรรมนอกเขตเมือง

แม้จะไม่ปรากฏหลักฐาน ที่แสดงให้เห็นถึงเหตุผลที่แท้จริงของการย้ายศูนย์
กลางเมือง ลงมาด้านตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองเขลางค์ในช่วงราชวงศ์มังราย เมื่อพิจารณาจาก
ผังเมือง จะเห็นได้ว่าเมืองที่สร้างขึ้นใหม่ สามารถติดต่อกับเมืองศูนย์กลางของแคว้น คือ เมือง
เชียงใหม่ ได้สะดวกกว่าเมืองเขลางค์เก่า โดยเฉพาะถนนในแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก คือ
ถนนเจริญประเทศมีประตูเมืองด้านใต้ชื่อประตูเชียงใหม่ เป็นประตูเมืองที่เปิดเส้นทางไปสู่เมือง
เชียงใหม่โดยตรงจึงได้ชื่อประตูเมืองตามชื่อที่หมายหลัก อีกทั้ง เมืองที่สร้างขึ้นเป็นสี่เหลี่ยมมุมมน
จะค่อนข้างปลอดภัยในทางยุทธศาสตร์กว่าเมืองรูปทรงรี เพราะค่อนข้างปลอดภัยในการดูแลรักษา
และป้องกันข้าศึก ด้วยทำการรบสะดวกกว่า และเมืองใหม่ยังลดขนาดของเมืองให้เล็กกว่าเมือง
เก่าเกือบครึ่ง

ประตูเชียงใหม่และทิศใต้
ของเมืองเชลางค์ ในสมัยราชวงศ์
มังราย เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ
ของการเป็นเมืองหน้าด่าน ให้เมือง
เชียงใหม่ เพราะเป็นเส้นทางสาย
หลักในทางบก ที่จะนำไปสู่เชียงใหม่
จึงพบหลักฐานว่าทั้งการเกิดกบฏและ
ทัพที่ยกมาจากเมืองไต(อยุธยา)เมื่อ
จะยกทัพไปตีเชียงใหม่ต้องเข้าโจมตี
เมืองเชลางค์ โดยเฉพาะฝั่งเมือง

ด้านตะวันตกแทบทุกครั้งไป (ในประ
วัติสมัยพระเจ้าติโลกราชครองเมือง
เชียงใหม่ กล่าวถึงการกำเนิดของ

ภาพที่ 4.18 สะพานรัชฎาภิเศก เชื่อมสองฝั่งแม่น้ำเข้า
ด้วยกัน ด้านซ้ายบนคือเมืองเชลางค์ใหม่

เจ้าหาญแต่ห้อง เจ้าผู้ครองนครถัดจากหมื่นโลกนคร ซึ่งเป็นพระปิตุลาของพระเจ้าติโลกราช เจ้า
แม่เมืองภริยาหมื่นโลกนครได้นำทัพออกด่านบริเวณวัดเชียงภูมิในขณะตั้งครุฑ ทัพอยุธยาแตกพ่าย
กลับไปและได้คล้องเจ้าหาญแต่ห้องในระหว่างรบ) ซึ่งในทางยุทธศาสตร์ เมื่อยึดเมืองเชลางค์
ได้เท่ากับตัดเส้นเลือดสายสำคัญในทางการเมืองของเชียงใหม่ที่ทัพด้านไตไม่สามารถส่งทัพไปหนุน
ป้องกันนครไต

ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองใหม่
อยู่ในบริเวณที่ลุ่ม ดินแม่น้ำมากกว่า
เมืองเก่า ลักษณะเหมือนเมืองเชียง
แสนที่อยู่ติดกับแม่น้ำโขง จนกลายเป็น
ปราการด้านหนึ่งของเมือง และเมือง
ใหม่อยู่ในบริเวณที่ แม่น้ำมีความโค้ง
น้อย ทำให้ง่ายในการติดต่อคมนาคม
รวมไปถึงการค้าขายของชุมชน ชัยภูมิ
ของเมือง เหมาะสำหรับการเป็นที่พัก
และขนถ่ายสินค้า ทั้งของป่าและสัตว์ที่
มาจากชุมชนบริวารทางตอนเหนือและ

ภาพที่ 4.19 โค้งแม่น้ำวังบริเวณวัดพระแก้วดอนเต้า
เป็นแนวที่แม่น้ำมีความโค้งมาก

ชุมชนในทางตอนใต้ ซึ่งหมิ่นโลกนคร
ได้เล็งเห็นผลประโยชน์จำนวนมาก
จากตำแหน่งที่ตั้งใหม่ จึงตั้งเงื่อนไข
ในการเป็นผู้จัดการเรื่องส่วย ซึ่งส่วน
ใหญ่เป็นสินค้าป่า ของมีค่าหายาก
ต่างๆ จากพระเจ้าติโลกราช ซึ่งจำ
ต้องยินยอมเพราะเมืองเขลางค์คือก่า
แพงและเป็นเสมือนทำนบป้องกันเมือง
ในทางทิศใต้ หากก่าแพงเมืองพังหรือ
ทำนบแตก กองทัพอยุธยา แพร่ น่าน

ภาพที่ 4.20 โคงแม่น้ำวังด้านใต้สะพานรัชฎาภิเศก
เป็นแนวแม่น้ำที่มีความโค้งน้อย

ย้อมดาหน้าไหลป่าเข้าเมือง เชียงใหม่
ได้อย่างง่ายดาย (แม้ว่าเมือง เชียง
ใหม่จะมีเมืองลำพูนเป็นเมืองปราการด้านนอกอีกชั้นหนึ่ง แต่ความสำคัญของ เมืองลำพูนนับแต่ราช
วงศ์มังรายยึดครองได้แล้ว เป็นเวียงสำคัญทางศาสนา ถือเป็นชุมชนศักดิ์สิทธิ์ของ เมือง เชียงใหม่
มากกว่าจะเป็นเมืองที่ช่วยป้องกันข้าศึกของ เชียงใหม่)

ความสำคัญของ เมืองจึงอยู่ในบริเวณเมืองใหม่เกือบทั้งหมด ในขณะที่ส่วน
ของ เมือง เก่าคือเมืองรูปหอยสังข์เมื่อครั้ง สมัยทริภุญไชย ยังคงใช้สอยในหน้าที่ เดิมคือการเป็นย่าน
ชุมชนพักอาศัยในฝั่งตะวันออก และเป็นพื้นที่เกษตรกรรมในฝั่งตะวันตก แต่กิจกรรมการค้า การ
เมือง การปกครอง ลดบทบาทลง เมือง เขลางค์ทั้ง เมืองใหม่และเมืองเก่ายังคงใช้สอยร่วมกัน
โดยยึดวัดศรีล้อมเป็นศูนย์กลางของชุมชนเมืองเก่าและชุมชนเมืองใหม่

จากโครงสร้างและผังชุมชนเมืองลำปางในยุคราชวงศ์มังราย อาจกล่าว
ได้ว่าเป็นเมืองที่สร้างขึ้นตามแนวคิดของกลุ่มชนในที่ราบเชียงราย และเป็นเมืองเพื่อประโยชน์
ในทางการเมือง-การปกครอง และการทหารโดยแท้ เพราะปัจจุบันก่าแพงเมืองที่สร้างด้วยอิฐทั้ง
หมดในยุคหลังกลับถูกทำลายลงหมดในช่วงที่เป็นเมืองร้างยุคพม่าปกครอง เหลือโครงสร้างของ
ชุมชนเพียงแนวแกนถนนสายหลัก และร่องรอยของประตูเมือง ย่านที่พักอาศัยของเจ้าผู้ครองนคร
ซึ่งเคยพบหลักฐานเพียงเล็กน้อยในพ.ศ.2512 โดยการสำรวจของมหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นซาก
คัมในบริเวณตอนเหนือของวัดแสง เมืองมา ที่สันนิษฐานกันเวลานั้นว่าเป็นที่ตั้งของราชวังหรือคุ้ม
หลวงของเจ้าผู้ครองนครมาอย่างต่อเนื่อง แต่หลักฐานปัจจุบันไม่พบแล้ว ส่วนที่เป็นก่าแพงเมือง
เหลือเพียงแนวร่องน้ำเล็กๆที่คาดว่าเป็นแนวคูเมือง ซึ่งแปรสภาพเป็นเพียงร่องน้ำเล็กๆสำหรับ

ระบายน้ำที่ตื้นเขินและบางส่วนล้นสภาพลง ในขณะที่คูน้ำ คันดินที่มีมาแต่ครั้งแคว้นทวารวดียังคงเหลือร่องรอยและหลักฐานมากกว่า เพราะเป็นย่านของที่พักอาศัยบทบาททางการเมือง การปกครองน้อยกว่าเมืองที่สร้างขึ้นใหม่.

3.2 รูปแบบสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมในแคว้นล้านนา ที่ปรากฏอยู่ในเมืองเขลางค์ปัจจุบันล้วนแต่ได้รับการปฏิสังขรณ์มาแล้วทั้งสิ้น ซึ่งในสังคมล้านนาเองมีคติความเชื่อในเรื่องอาถรรพ์อันยิ่งใหญ่ ทำให้อายุยืนนานเพราะได้คำจุนศาสนา การบูรณะปฏิสังขรณ์จึงมีทั้งการก่อครอบ การเพิ่มเติมเสริมขนาด การเปลี่ยนแปลง หรือใช้วัสดุเดิมสร้างใหม่ เช่น อิฐจากเจดีย์เก่าที่พังทลายนำมาก่อเจดีย์ใหม่ในรูปแบบใหม่

สถาปัตยกรรมที่สำคัญยังคงอยู่ในบริเวณวัด (ความเชื่อในล้านนาการสร้างอาคารถาวรและสิ่งก่อสร้างที่สูงใหญ่นั้น จะต้องเป็นอาคารทางศาสนาและปราสาทราชวังเท่านั้น) สถาปัตยกรรมประเภทที่พักอาศัย อาคารบ้านเรือนจะสร้างด้วยไม้ ซึ่งมีอายุการใช้งานจำกัด เมื่อเวลาผ่านไปรวม 700 ปี จึงยากที่จะเหลือบ้านเรือนในยุคนั้นไว้ให้ศึกษา

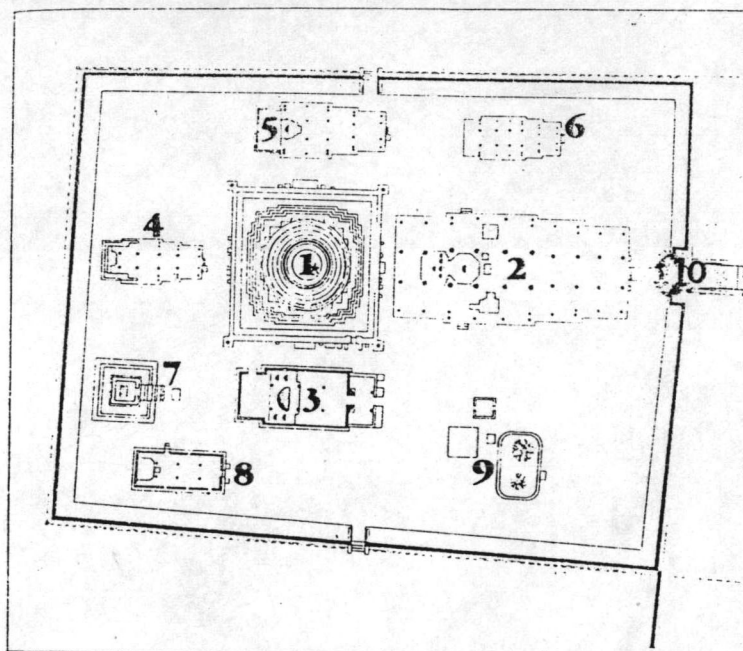
3.2.1 วัดและผังวัด วัดที่สร้างขึ้นในสมัยล้านนา ที่พบในตัวเมืองเขลางค์ ทั้งเมืองเขลางค์ใหม่และเมืองเขลางค์เก่านั้นไม่ใช่รูปแบบที่สมบูรณ์มาตั้งแต่สมัยล้านนา เพราะมีการบูรณะ เปลี่ยนรูปแบบทางด้านศิลปะและมีผลต่อตำแหน่งที่ตั้งของอาคารเสมอ ผังวัดที่ได้ชื่อว่าล่งตัวและคลาสสิกที่สุดในช่วงยุคทองของล้านนาตามคติจักรวาล ปรากฏอยู่ในผังวัดพระธาตุลำปางหลวง อ. เกาะคา ซึ่งวัดและอาคารต่างๆที่ปรากฏคือสัญลักษณ์ในจักรวาล ส่วนภายในเมืองเขลางค์ผังวัดที่ย่อส่วนลงมาคือ วัดปงสนุก (รูปแบบและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมอื่นๆจะสร้างในช่วงรัตนโกสินทร์)

บริเวณวัด ซึ่งเป็นผังของจักรวาลจะตั้งอยู่บนที่สูงกว่าพื้นที่โดยรอบ ซึ่งสร้างบนเนินหรือการสร้างฐานให้สูงขึ้นเป็นตัวแทนของ เขาพระสุเมรุ ทางขึ้นไปสู่บริเวณวัดจะทำบันไดนาคทอดยาวลงมา ใช้เป็นตัวแทนของแม่น้ำคงคาที่ไหลลงมาจากเขาพระสุเมรุ ส่วนวัดปงสนุกจะสร้างอยู่บนเนินเตี้ยๆแล้วสร้างฐานลาดเอียงให้สูงขึ้น กำแพงก่อซ้อนเหลื่อมชั้นไม่ฉาบปูนเพื่อส่งผลทางด้านความรู้สึกให้แนวเหลี่ยมของอิฐเสมือนคลื่น หรือท้องน้ำ

วัดพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง

- 1 เจดีย์ประธาน
- 2 วิหารหลวง
- 3 วิหารพระพุทธ
- 4 วิหารพระนางจามเทวี
- 5 วิหารน้ำแต้ม
- 6 วิหารต้นแก้ว
- 7 หอพระพุทธบาท
- 8 พระอุโบสถ
- 9 ดันชะง้าว
- 10 ซุ้มโขงและบันไดนาค

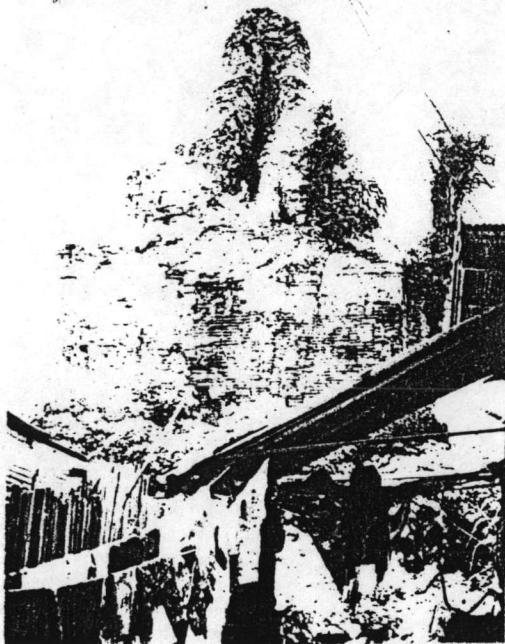
แผนที่ 4.8 ผังวัดพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคา

ทางขึ้นสร้างบันไดนาคทอดลงมารับขึ้นไปสู่เขาพระสุเมรุซึ่งเปิดรับโดยซุ้มโขง ซุ้มโขงคือซุ้มประตู หรือซุ้มกำแพงวัดมีทรงโค้ง ยอดมณฑปปราสาททำหน้าที่ยื่นำเรื่องเขาพระสุเมรุและ ป่าทิมพานต์ โดยทั่วไปนิยมประดับด้วยลวดลายปูนปั้น สีขาวล้วน กำแพงวัดมักจะก่อสูงกันเขตพุทธาวาส มีพระธาตุเจดีย์ประธาน ตำแหน่งที่ตั้งของพระธาตุเจดีย์จึงอยู่กึ่งกลางของวัด มีวิหารสร้างอยู่ด้านทิศตะวันออกของเจดีย์ประธาน ซึ่งในทางสัญลักษณ์ เจดีย์ประธาน คือ ตัวแทนของ เขาพระสุเมรุ ดังนั้น องค์ประกอบหลักของผังวัดในล้านนาจะต้องประกอบไปด้วยเจดีย์ประธาน วิหารหลวง องค์ประกอบรองคือ วิหารทิศทั้ง 4 หอไตร พระอุโบสถ จะขึ้นอยู่กับขนาดของวัด

3.2.2 เจดีย์ เจดีย์ในล้านนาได้พัฒนารูปแบบของตนเองให้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชได้ส่งนายช่างของเชียงใหม่ ไปศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมของพุกาม แล้วกลับมาสร้างวัดเจ็ดยอด(วัดโพธาราม)ในเมืองเชียงใหม่ อีกทั้งยังมีการทดลองปรุงเครื่องไม้หลายรูปแบบแสดงถึงความชำนาญของช่างฝีมือในยุคนั้นเป็นอย่างดี

สถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์ที่พบในเมืองเขลางค์ ประกอบด้วย 2 รูปแบบ ที่สำคัญ คือ เจดีย์ทรงระฆัง และเจดีย์ทรงปราสาท

1) เจดีย์ทรงปราสาท เจดีย์ทรงปราสาท พบที่เจดีย์ร้างวัดอุโมงค์ (ปัจจุบันอยู่ในบริเวณแนวคูน้ำชั้นใน บ้านต้นคือ ค.เวียงเหนือ อ.เมือง) วัดอุโมงค์เป็นวัดที่มีมาแต่สมัยทวารวดี ได้รับการบูรณะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20 โดยช่างฝีมือล้านนา ดังนั้น ชากเจดีย์ที่ปรากฏจึงเป็นงานสถาปัตยกรรมรูปแบบล้านนา ประกอบด้วยส่วนฐานชั้นล่างสุด

ภาพที่ 4.21 เจดีย์ร้างวัดอุโมงค์

เป็นฐานเชียงสี่เหลี่ยมจตุรัส ซ้อนชั้นยกเก็จที่มุมเหนือฐานเชียงเป็นเรือนธาตุ ซึ่งนิยมทำซุ้มเป็นซุ้มจระนำ 4 ด้าน เหนือเรือนธาตุเป็นส่วนยอดหรือหลังคา ซึ่งประกอบด้วยชั้นบัวถลารองรับส่วนที่เป็นลวดบัวเพื่อรองรับองค์สถูปทรงกลมหรือองค์ระฆัง จากนั้นจะเป็นบัลลังค์ต่อด้วยปล้องโฉนและฉัตรที่ปลายยอด

การสร้าง เจดีย์ทรงปราสาทของล้านนา ได้นำแบบแผนการสร้างเจดีย์ของศิลปะพุกามเข้ามาพัฒนาและคลี่คลายรูปแบบจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งเจดีย์ร้างวัดอุโมงค์ในช่วงต้นราชวงศ์มังราย คงจะเป็นวัดที่ใช้งานอยู่อย่างต่อเนื่องในชุมชน จึงมีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดและเจดีย์เหลือหลักฐานของเจดีย์ทรงปราสาท

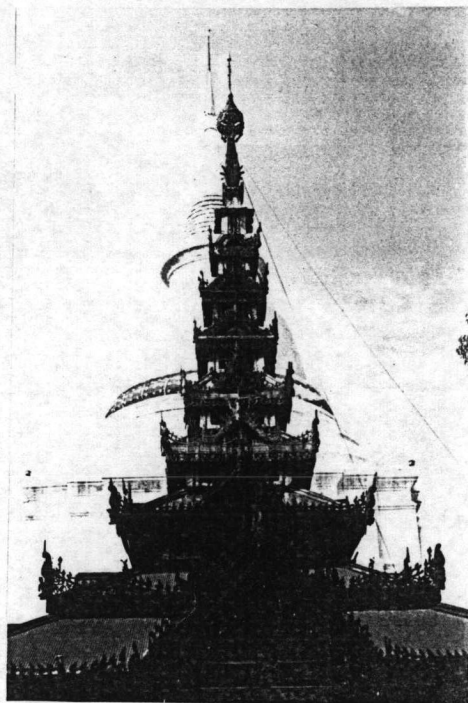
ที่สร้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-21 ของล้านนาให้เห็นเป็นหลักฐาน

2) เจดีย์ทรงระฆัง เจดีย์ทรงระฆังองค์สำคัญ ที่พบในเมืองเขลางค์ คือ เจดีย์วัดพระแก้วดอนเต้าและเจดีย์วัดปงสนุก

เจดีย์วัดพระแก้วดอนเต้าเป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งถือว่าเป็นยุคทองของล้านนา (การสร้างอาจหมายถึงการบูรณะขึ้นจากรากฐานเดิม

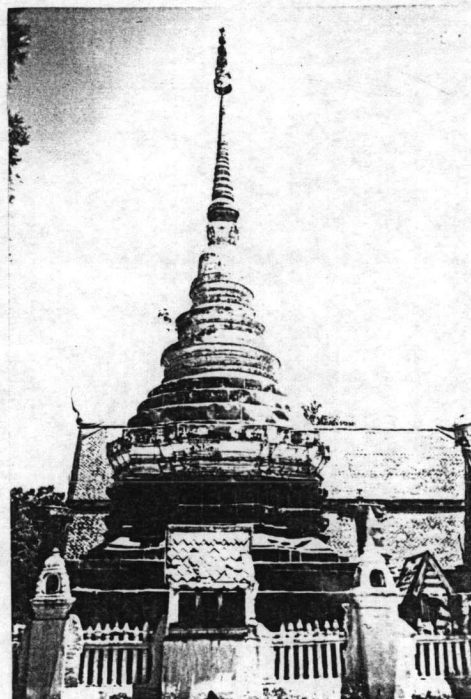
ของเจดีย์องค์เก่า) ประกอบด้วยฐานเจดีย์สี่เหลี่ยมยกเก็จสูง ถัดจากฐานเขียงเป็นชุกฐานบัวรองรับองค์ระฆัง ซึ่งเป็นชุกฐานบัวถลาขนาดกว้าง ทรงเจดีย์จึงมีขนาดป้อม ทำให้องค์ระฆังที่ตั้งซ้อนขึ้นไปมีปากผายกว้าง เป็นรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังแบบศิลปะสุโขทัยที่อาจจะแพร่หลายขึ้นมา ในช่วงที่พระสุมนเถรขึ้นมาเผยแผ่พุทธศาสนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ทั้งนี้เพราะช่วงก่อนเวลานั้นจะไม่พบเจดีย์ที่มีชุกบัวถลารองรับองค์ระฆังในล้านนาเลย 5

ส่วนเจดีย์วัดปงสนุก เป็นเจดีย์ที่มีขนาดย่อมลงมา แต่อยู่ในแบบแผนของเจดีย์ทรงระฆัง ที่มีรายละเอียดแตกต่างออกไปบ้าง คือ มีฐานบัวถลารองรับยืดยาวกว่า ทำให้องค์ระฆังมีขนาดเล็ก และส่วนของฐานเขียงยกเก็จขึ้นไปสูงนัก ทำให้องค์เจดีย์มีขนาดเล็ก

เจดีย์วัดพระแก้วดอนเต้า

ภาพที่ 4.22

เจดีย์วัดปงสนุก

เจดีย์วัดพระแก้วดอนเต้าและวัดปงสนุก

ในช่วงที่ถือว่าเป็นยุคทองของล้านนานั้น มีการสร้าง เจดีย์และสิ่งก่อสร้างในทางศาสนาขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่ในเมืองเขลางค์กลับปรากฏหลักฐานรุ่นนี้ไม่มากเท่าที่ควร สาเหตุหนึ่งมาจากการที่ลักษณะของสังคมในขณะนั้น แคว้นล้านนาไม่นิยมสร้างพระธาตุกลางเมือง แต่นิยมสร้างพระธาตุไว้นอกเมือง ดังนั้น จึงจะพบว่าเมืองสำคัญในแคว้นล้านนาจะมีเวียงขนาดเล็กที่ใช้เป็นเวียงทางศาสนาของเมือง เช่นเมืองเชียงใหม่ สร้างเวียงสวนดอกเป็นเวียงศาสนา เมืองพะเยา สร้างเวียงจอมทอง และ เมืองเขลางค์มีเวียงทางศาสนาที่คู่กับเมืองมาแต่สมัยทริภุญไชย คือเวียงพระธาตุลำปางหลวง เหตุที่นิยมเช่นนั้นเพราะความเชื่อในล้านนาให้ความสำคัญกับภูเขาและที่สูง (ต้นกำเนิดของกลุ่มชนในล้านนาส่วนใหญ่เคลื่อนย้ายลงมาจากราชวงศ์มังรายที่สถาปนาโดยพระยามังรายมีต้นกำเนิดมาจากราชวงศ์ลาว ที่เคลื่อนย้ายลงมาจากคอยตุง ส่วนเมืองเขลางค์ ฤๅษีที่สร้างเมืองให้เจ้าอนันตยศลงมาจากราชวงศ์คองเพื่อเลือกชัยภูมิ พรานนำทางคือพรานเขลางค์อาศัยอยู่บนเนินเขา) อีกทั้ง เพื่อเป็นการควบคุมกลุ่มคนและควบคุมพื้นที่ที่ยังไม่สามารถรวมชาติพันธุ์กันได้อย่างเหนียวแน่นเท่าที่ควร และเพื่อความปลอดภัยในการป้องกันพระนคร เพราะในล้านนาจะมีเทศกาลไหว้พระธาตุซึ่งจะมีผู้คนจำนวนมากมาร่วมงาน หากจัดงานขึ้นภายในเมืองย่อมยากต่อการรักษาความปลอดภัย

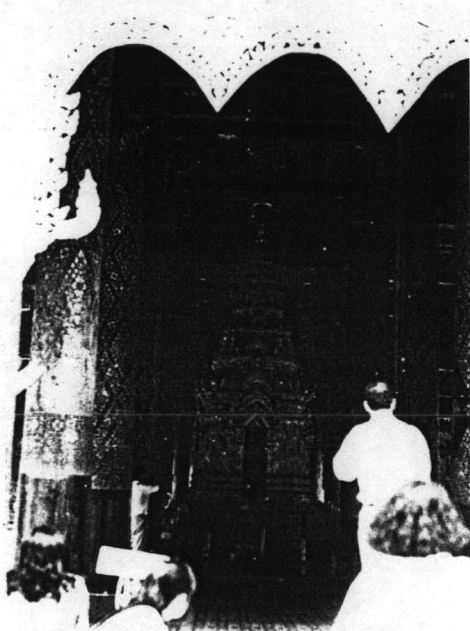
อีกทั้ง การสร้างพระธาตุมีเจตนาเพื่อการจาริกแสวงบุญโดยตรง ประเพณีของล้านนา คือ การไหว้พระธาตุประจำปีเกิดเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์หรือแสวงหาสวัสดิมงคล ซึ่งวัดพระธาตุลำปางหลวงเป็นพระธาตุสำหรับคนเกิดปีฉลู⁶ ดังนั้น เจ้าผู้ครองนครเมืองเขลางค์จะมีกรณียกิจที่สำคัญ คือการทำนุบำรุงวัดพระธาตุลำปางหลวง

ส่วนวัดพระแก้วดอนเต้า เป็นวัดที่สำคัญมาตั้งแต่เมือง เขลางค์นครสมัยทริภุญไชย และถือได้ว่าเป็นวัดหลวงของเมือง เมื่อครั้งพระรัตนพิมพมหาปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ประดิษฐานในเมืองเขลางค์ มีเอกสารกล่าวว่ามีนโลคนครได้สร้างหอพระปฏิมาประดิษฐานอย่างงดงาม ลักษณะของมณฑปประดิษฐานพระแก้วมรกตในวัดพระแก้วดอนเต้า ทั้งลักษณะลวดลายและซุ้มจตุรมุขคล้ายกุฎยาสุตตา ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดกากแก้ว (เหลือเพียงซุ้มประตูร่างเป็นซุ้มโขงอยู่ริมถนนวังโค้ง)

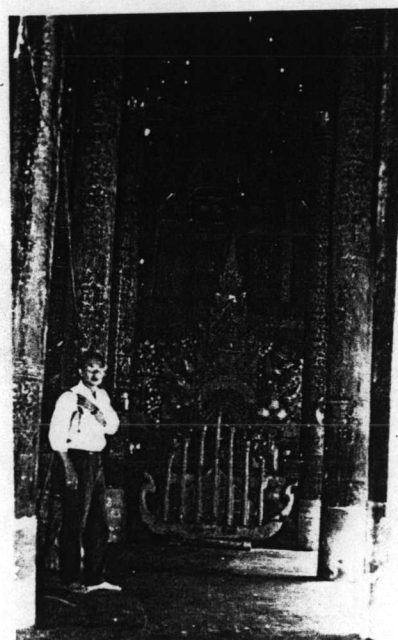
⁶ ศรีศักร วัลลิโภดม. ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ. (สนพ. เมืองโบราณ: กรุงเทพฯ: 2533). หน้า 84-87.

3.2.3 มณฑปปราสาทและซุ้มโขง มณฑปปราสาท(กุ) สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ หรือพระพุทธรูปที่สำคัญ สร้างภายในอาคาร ซึ่งจะเป็นวิหารและมีความสำคัญในฐานะ เป็นประธานของอาคาร มณฑปปราสาทจะมีฐานล่างสูง ทำเป็นลวดบัวซ้อนชั้น รองรับเรือนธาตุซึ่งเป็นแบบสี่เหลี่ยมย่อเก็จ มีซุ้มจระนำทั้ง 4 ด้าน จะมีด้านหนึ่งเจาะลึก เพื่อบรรจุพระพุทธรูปหรือพระบรมสารีริกธาตุ เหนือเรือนธาตุเป็นหลังคามีสวนโค้งแบบบัวกลีบซ้อนชั้นลดหลั่นกันขึ้นไปหลายชั้นในทรงมณฑปและจะทำซุ้มเล็กๆ ประดับตรงกันในแนวกึ่งกลางของแต่ละชั้นลดหลั่นจนถึงยอด ภายนอกของตัวมณฑปปราสาทจะลงรักปิดทองทั้งองค์

มณฑปปราสาทรุ่นเก่า ที่มีรูปแบบสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของด้านนาคือ มณฑปปราสาทประดิษฐานพระเจ้าทองทิพย์ ภายในวิหารวัดพระธาตุลำปางหลวง มีรูปแบบที่งดงามและลงตัวที่สุด

มณฑปปราสาทพระเจ้าทองทิพย์

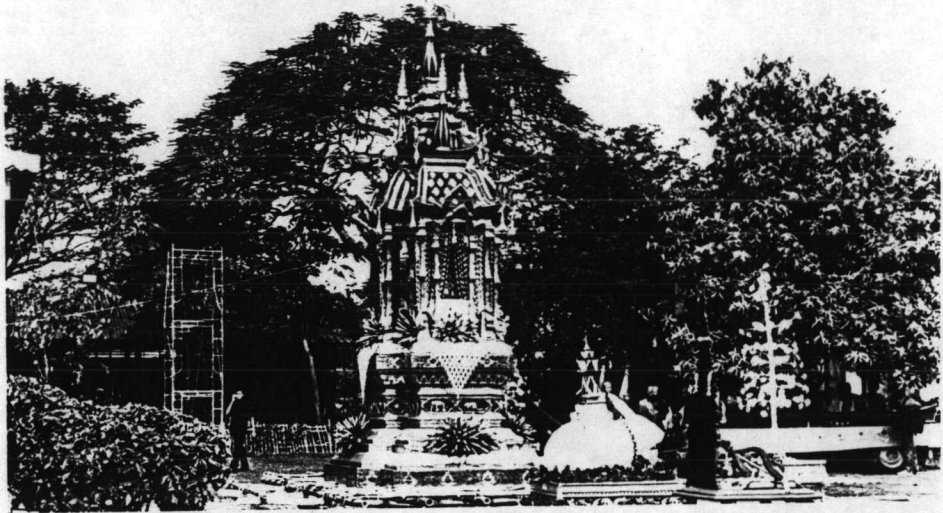

มณฑปปราสาทวัดโหล่หิน อ.เกาะคา

ภาพที่ 4.23 มณฑปปราสาท

นอกจากมณฑปปราสาทที่เป็นอาคารถาวรแล้ว ยังมีมณฑปปราสาทชั่วคราวเพื่อใช้ในงานพิธีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเจ้านาย ชนชั้นสูง และงานพิธีทางศาสนา เช่นงานพิธีแห่พระบรมสารีริกธาตุ หรืองานพิธีศพเจ้านายชั้นสูง ที่ปัจจุบันยังสร้างขึ้นใช้งานอยู่ มณฑปปราสาทประเภทนี้จะสร้างขึ้นด้วยโครงสร้างไม้ ประดับประดาด้วยไม้ กระดาษ ดอกไม้ ซึ่ง

ปรากฏใช้ในงานพิธีศพ เจ้าแม่ทิพวรรณ ณ. เชียงตุงชายาเจ้าฟ้าพรหมลือ เมืองเชียงตุงเจ้าแม่
ทิพวรรณ เป็นเจ้านายในสกุลเจ้าเจ็ดตน สายสกุล ณ. ลำปาง

ภาพที่ 4.24 มณฑปปราสาท และเครื่องชบวนแห่พิธีศพ เจ้าแม่ทิพวรรณ ณ. เชียงตุง

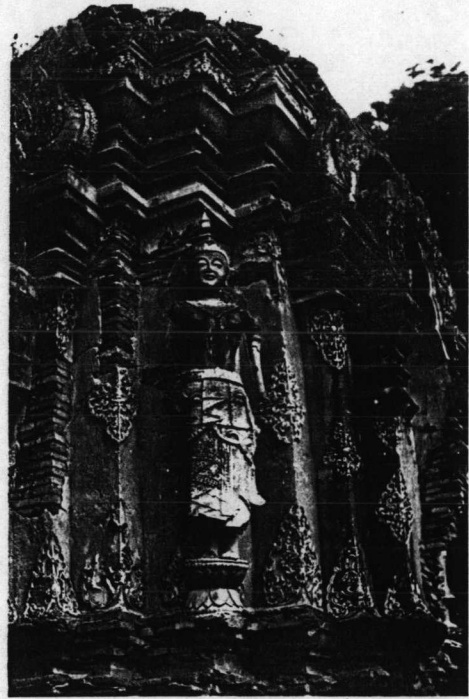
ซุ้มโขง เป็นซุ้มประตูและซุ้มกำแพงวัด มีลักษณะเป็นทรงมณฑป
คล้ายมณฑปปราสาท(กุ) มักจะสร้างในวัดที่มีความสำคัญ ซุ้มโขงที่เหลืออยู่ในล้านนาที่สามารถใช้
ศึกษาเป็นต้นแบบของงานรุ่นคลาสสิกของล้านนาเหลืออยู่ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง กุยาสุดตา(วัด
ร้าง-วัดกากแก้ว) ซึ่งเป็นต้นแบบของการสร้างซุ้มโขงของล้านนาในรุ่นหลังต่อมา คือ วัดโหลหิน
อ. เกาะคา วัดป่าตัน อ. แม่ทะ เป็นต้น

ภาพที่ 4.25 ซุ้มโขงวัดพระธาตุลำปางหลวง มุมมองจากด้านในกำแพงวัด

ซุ้มโขงส่วนใหญ่จะเหลือเพียงโครงสร้างส่วนล่าง ซึ่งเป็นกรอบประตูหรือกรอบเสา จะมีการย่อเก็จที่มุมและเสารองรับในส่วนที่เป็นซุ้ม ซึ่งเป็นซุ้มโค้ง โครงสร้างมณฑปแต่จะมีโครงสร้างใหญ่กว่ามณฑปปราสาท ทั้งนี้เพราะ ต้องเจาะช่องทางสำหรับเข้าออก ซุ้มโขง จะเป็นส่วนที่มีการประดับประดาลวดลายมากเป็นพิเศษ เพราะเป็นสัญลักษณ์ของ ป่าหิมพานต์ ซึ่งเป็นประตูสู่เขาพระสุเมรุอกจากซุ้มกำแพงแล้ว ซุ้มโขงจะพบในซุ้มประตูวิหารที่สำคัญของวัดด้วยโครงสร้างเหมือนกัน เพียงแต่ซุ้มประตูจะสร้างเพียงด้านหน้าเพียงครึ่งเดียว ในขณะที่ซุ้มโขงกำแพงจะสร้างลอยตัว ซุ้มโขงจัดได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญประการหนึ่งของสถาปัตยกรรมล้านนา ที่มีลักษณะคู่กับมณฑปปราสาท

ภาพที่ 4.26 ซุ้มโขงกู่เจ้าย่าสุตดา

ภาพที่ 4.27 ซุ้มโขงประตูวิหารวัดพระแก้วดอนเต้า

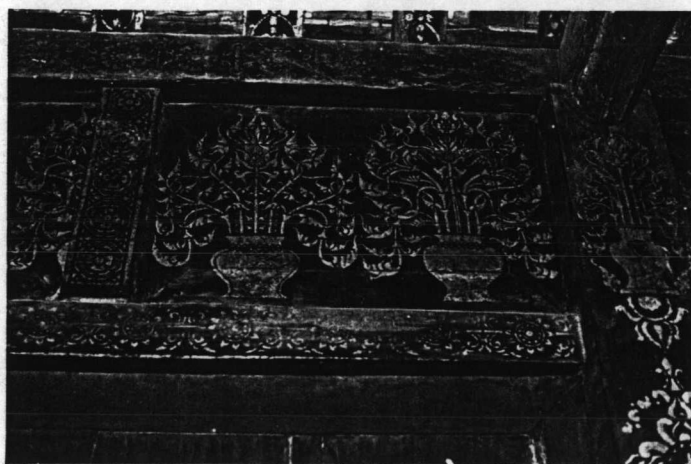
3.2.4 สถาปัตยกรรมไม้

3.2.4.1 สถาปัตยกรรมในทางศาสนา ประกอบด้วยวิหาร และ อุโบสถ งานเครื่องไม้ในล้านนามีฝีมือช่างที่ชำนาญและประณีต ในสมัยของพระยามังรายได้กล่าวถึง "กาดโถม" เป็นนายช่างเอกของพระยามังราย ได้ทำการทดลองปรุงเครื่องไม้วิหาร ลงประกอบและรื้อชิ้นส่วนลงมาประกอบใหม่ที่เวียงกุมกาม ซึ่งเป็นงานเข้าไม้ด้วยสลักร่องเดือย โดยไม่ใช้ตะปู

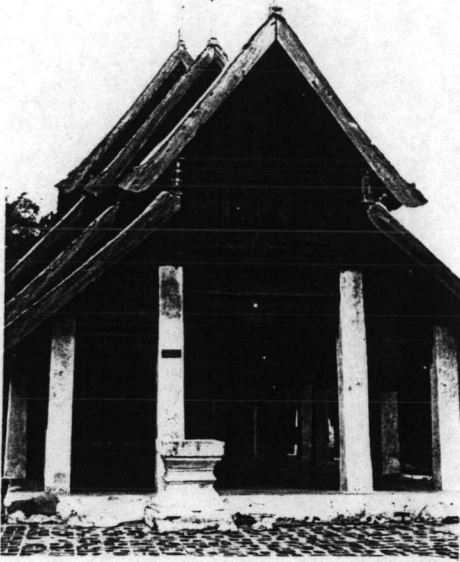

ภาพที่ 4.28 วิหารโถง วัดปงยางคก อ.เกาะคา

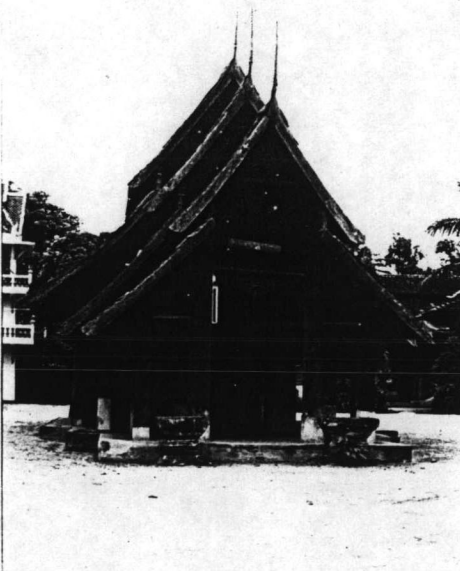
วิหารในเมืองลำปางนิยมสร้างวิหารโถง เป็นวิหาร ไม่มีผนัง แต่มีชายคายื่นเตลุตลงมาต่ำกว่าปกติ และมีฝาผนังทำด้วยไม้ปิดลงมาครึ่งหนึ่ง เรียกว่า "ฝ้าย้อย" ในส่วนของฝ้าย้อยจะมีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในบนแผงไม้คอสองและเป็นฝ้าย้อย

ภาพที่ 4.29 คอสอง และฝ้าย้อย เขียนทองรูปบูรณะกษะ

ภาพที่ 4.30 วิหารน้ำแฉ่ม วัดพระธาตุลำปางหลวง

ภาพที่ 4.31 วิหารจามเทวี วัดพระธาตุลำปางหลวง และการออกแบบของช่างแต่ละคน

วิหารโถงของเมืองลำปางมีลักษณะที่ต่างไปจากวิหารโถงทั่วไปในล้านนา คือ จะมีลักษณะเตี้ยล่ำ และทรงป้อมกว่าที่พบในเมืองอื่น วิหารจะมีผัง เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้าเท่าจำนวนชั้นของหลังคา ด้านหน้าซ้อนชั้น 3 ชั้น ส่วนด้านหลังซ้อนชั้น 2 ชั้น ซึ่งแตกต่างจากวิหารในภาคกลาง ที่นิยมซ้อนชั้นหลังคาเท่ากัน ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง

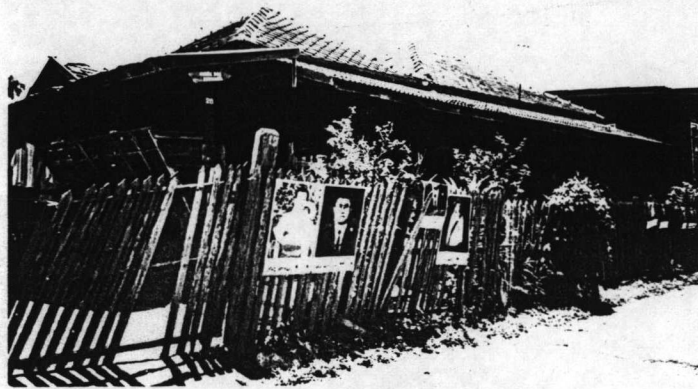
วิหารของเมืองลำปาง นิยมเปลือยโครงสร้างหลังคา และไม่นิยมประดับประดามากนัก เพื่อแสดงให้เห็นฝีมือเชิงช่างในการเข้าไม้ของช่างล้านนา ดังนั้นหน้าจั่วของวิหาร ในยุคนี้จึงปิดด้วยแผงลูกฟัก และแผงหน้าบัน เรียกว่า "ม้าต่างใหม่" ป้านลมนิยมโค้ง เน้นระนาบเอนของตัวหลังคา ปลายป้านลมเป็นตัวหงา (หางวัน) และนาค เป็นส่วนใหญ่

อุโบสถ ของเมืองลำปางพบน้อย เพราะไม่นิยมสร้างอุโบสถลักษณะของการสร้างอุโบสถอยู่ในแบบแผนเดียวกันกับการสร้างวิหาร แต่มีเสมาปักในทิศหลักทั้ง 8 เพื่อแสดงความแตกต่างจากวิหาร ซึ่งส่วนใหญ่จะสร้างก่ออิฐครึ่งไม้ คือก่อผนังปูนขึ้นไปจนถึงฝ้าย้อย

นอกจากวิหารและอุโบสถแล้วยังมีอาคารขนาดเล็ก เช่น หอไตร หอสงฆ์ พระ ซึ่งรูปแบบแตกต่างกันไป ตามแต่ฝีมือ

3.2.4.2 อาคารพักอาศัย บ้านเรือนที่พักอาศัย ในแคว้นล้านนามักปลูกสร้างด้วยไม้ มีหลายรูปแบบ แต่แบบที่แพร่หลายมากที่สุดคือ "เรือนกาแล" ซึ่งเรียกกันตามไม้ป่านลมที่ไขว้กัน ลักษณะเป็นเรือนใต้ถุนสูง หลังคาลาดชัน และมักจะตั้งเรือนให้ขวางกับตะวันเพื่อรับแสงอาทิตย์ และเรือนกาแล จะมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ รั้วน้ำ

เรือนพักอาศัยอีกประเภทที่นิยมในลำปางมากกว่าเรือนกาแล คือเรือนไม้ใต้ถุนสูง ทรงป้อม เตี้ยแจ้ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของงานสถาปัตยกรรมไม้ในลำปางคือรูปร่างป้อม ลำ

ภาพที่ 4.32 เรือนล้านนาที่นิยมสร้างในเมืองลำปาง

นอกจากบ้านพักอาศัยแล้วในชุมชนจะพบเรือนไม้ทรงศาลาตั้งอยู่บริเวณทางเข้าหมู่บ้าน เรียกว่า "หอผี" หรือ "หอปู่ย่า" ซึ่งเป็นผีอารักษ์ หรือผีบรรพบุรุษของชุมชน จะสร้างหอด้วยไม้มากพื้นสูงไม่มีบันได และผนัง ภายในเรือนมักจะนำก้อนหินมาวางไว้เพื่อเป็นตัวแทน รูปแบบของหอผีจะไม่จำกัดขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของแต่ละชุมชน แต่มีลักษณะร่วมคือ บันได เพราะถือว่าผีไม่จำเป็นต้องใช้ (เหตุผลแท้จริงเพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์เลื้อยขึ้นไปคืบเขี่ยเครื่องเซ่น) แต่บางแห่งจะนำดอกไม้เรียงไล่ระดับแทนขั้นบันได.

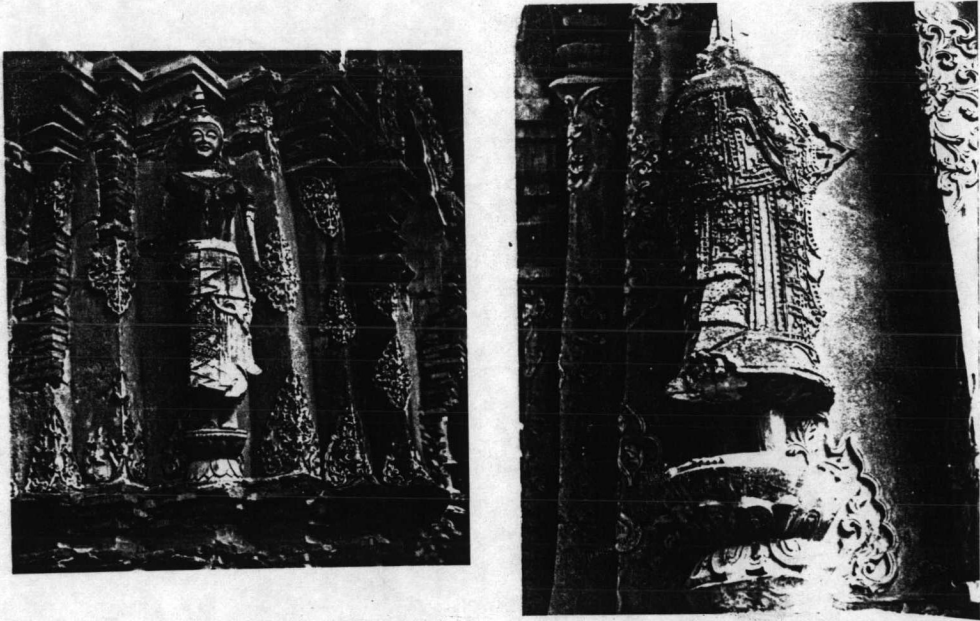

ภาพที่ 4.33 หอผี หรือ หอปู่ย่าประจำหมู่บ้านหรือชุมชน

3.3 รูปแบบงานศิลปกรรม

3.3.1 ประติมากรรมและการประดับตกแต่ง ประติมากรรม จะพบในงานตกแต่งสถาปัตยกรรมมากที่สุด ส่วนพระพุทธรูปนั้น องค์สำคัญของเมืองลำปางที่สร้างขึ้นในสมัยนี้คือ พระแก้วดอนเต้า เป็นพระแก้วสีแดงโมฆขนาดหน้าตักกว้าง 6 นิ้วครึ่ง ปางสมาธิราบ ชายสังฆาฏิยาว เป็นรูปแบบของศิลปะเชียงแสนรุ่นสิงห์สาม สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นหลังจากพระแก้วมรกต ถูกเชิญไปประดิษฐานยัง เมืองเชียงใหม่ในพ.ศ.2011 เมืองลำปางจึงได้สร้างพระแก้วดอนเต้าขึ้นแทนองค์พระแก้วมรกตที่เคยประดิษฐานอยู่ในเมืองลำปางถึง 32 ปี ปัจจุบันพระแก้วดอนเต้าประดิษฐานอยู่ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง

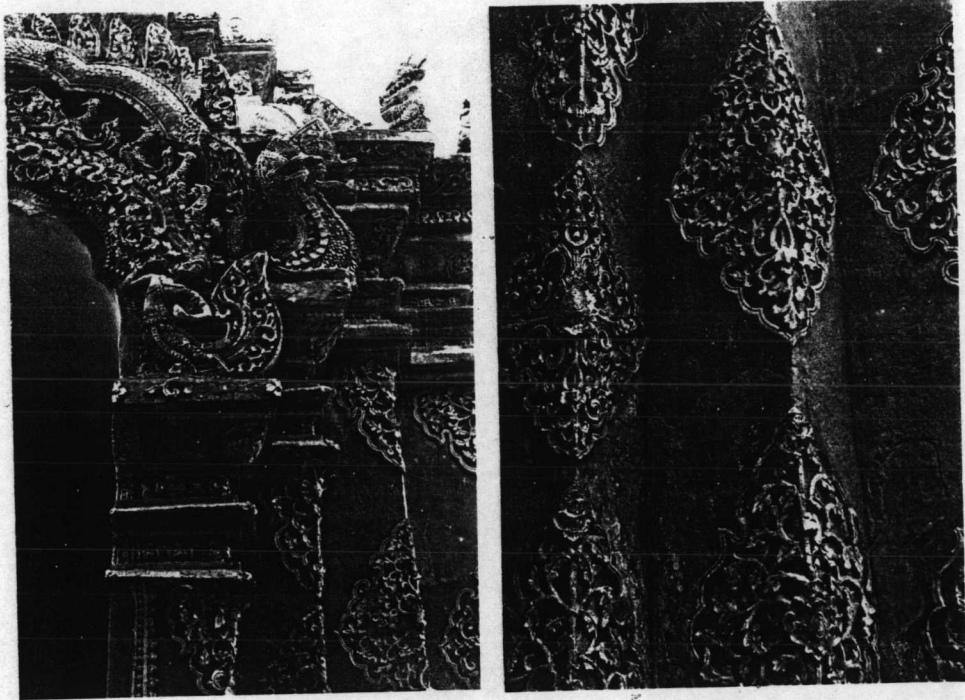
ส่วนงานประติมากรรม งานที่พบในเมืองลำปางถือได้ว่าเป็นงานยุคคลาสสิกในงานปูนปั้นของล้านนา ซึ่งพบที่วัดกู่ยาสุตตา เป็นงานปูนปั้นรูปนางอัปสรยืนอยู่บนฐานบัว ระหว่างมุมเก็จของซุ้มประตู

ภาพที่ 4.34 ชุ่มโขงและลวดลายปูนปั้น กู่เจ้าย่าสุตดา

พิกตรีนางอัปสรยาวรี รูปไข่ วรรกายได้สกัดส่วนสมบูรณ์ ประดับวรรกายด้วย มงกุฏ กรองคอ สังวาล และทรงภูษาวิ้ว ซึ่งอาจจะจำลองเครื่องทรงในราชสำนักสมัยนั้น และอาจได้รับอิทธิพลของงาน ศิลปะพุกาม ศิลปะจีน และศิลปะสุโขทัย เป็นงานปูนปั้นฝีมือช่างรุ่นเดียวกับที่พบในวัดเจ็ดยอด ของ เชียงใหม่ ซึ่งถือกันว่าเป็นงานปูนปั้นที่มีความงามลงตัว และเป็นแบบแผนของศิลปะปูนปั้นล้านนา

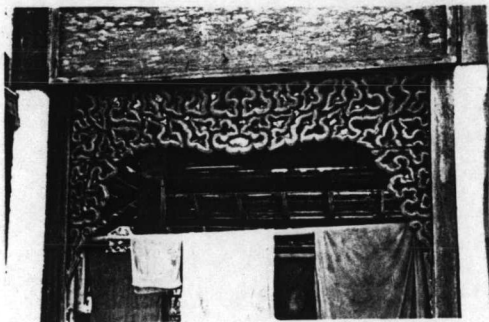
งานปูนปั้นที่พบอีกกลุ่มคือ งานตกแต่งชุ่มประตู ชุ่มจรณะและการ ตกแต่งกาบบน กาบล่าง และประจํายามอก งานปูนปั้นตกแต่งชุ่มประตูโขงของลำปางชุ่มจะเป็น โด่งหลายวง ยอดชุ่มทำเป็นรูปหน้ากาล ประดับฝักเพกาเป็นแนว แบนยาวเรียงบนกรอบชุ่ม ปลาย กรอบทำรูปมกรคายนาค ลวดลายที่ประดับกรอบชุ่มนิยมสร้างลวดลายพรรณพฤกษา เน้นใบ ก้านใบ ดอกกุนนเด่น และประดับตกแต่งด้วยสัตว์หิมพานต์ เช่น หงส์ กินรี ตัวมอม เป็นต้น เพื่อเป็นการ แสดงสัญลักษณ์ของป่าหิมพานต์ ส่วนกาบ ในยุคแรกนิยมทำกรอบบนเป็นรูปหน้ากาล ภายหลังเมื่อ งานปูนปั้นเริ่มคลี่คลายรูปแบบงานเป็นของตัวเองแล้ว กาบเปลี่ยนเป็นวงโค้งเล็กๆ ซึ่งเป็นอิทธิ พลโดยตรงมาจากลวดลายเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวนและราชวงศ์หมิง ลวดลายที่ใช้เป็น ลวดลายพรรณพฤกษา มีลายโปร่งรูปใบไม้ ดอกไม้พันกันอยู่ในกรอบลาย ซึ่งลวดลายได้กลายเป็น แบบแผนที่ได้รับความนิยมต่อมา เรียกว่า “ลายเครือล้านนา”

ภาพที่ 4.35 งานแกะสลักประดับซุ้มโขงและกานภณ กาบล่าง ประจำยามอก

งานเครื่องไม้ งานแกะสลักไม้ในลำปางเป็นงานที่มีฝีมือจัดจ้าน รูปแบบงานค่อนข้างหนักและรุนแรงกว่างานแกะสลักไม้ของพื้นที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งลวดลายที่ใช้แกะสลักจะเป็นลายพรรณพฤกษา แต่ช่างฝีมือของลำปางได้พัฒนาลวดลายพรรณพฤกษาคตามความนิยมของชุมชนกลายเป็นลวดลายเฉพาะเรียกว่า "ลายไส้หมู" ซึ่งพบใช้ในพื้นที่ใกล้เคียงน้อยมาก แต่ในเมืองลำปางเป็นลวดลายแกะสลักที่ใช้อย่างแพร่หลาย เป็นลวดลายที่ได้อิทธิพลมาจากลวดลายของจีน

งานแกะสลักไม้ของลำปาง พบทั้งงานที่เกี่ยวข้องเนื่องในศาสนา ทั้งเครื่องใช้ในพิธีกรรม เช่น สัตตภัณฑ์ ปราสาทธรรมมาสต์ เครื่องกฤษณ์ภัณฑ์ เป็นต้น หรือ เครื่อง

ภาพที่ 4.36 โถงคิ้วลายไส้หมู

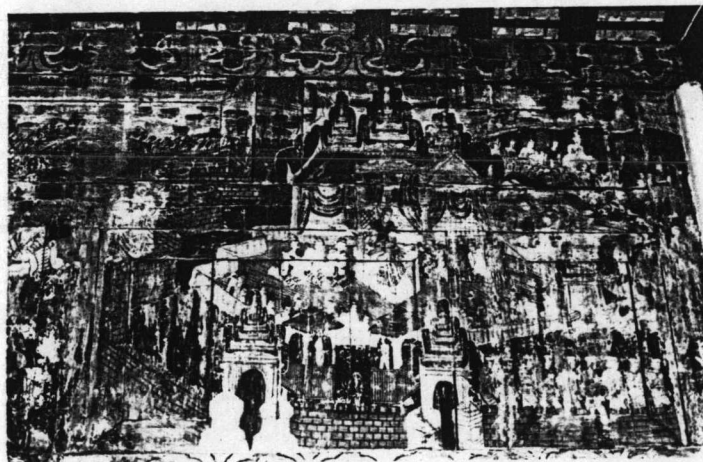
เครื่องประดับอาคาร เช่น ค้ายัน ซึ่งในล้านนา นิยมเรียกว่า นาคะตัน เพราะค้ายันส่วนใหญ่นิยมทำเป็นรูปพญานาค เป็นองค์ประกอบอาคารซึ่งภาคกลางเรียกว่า คันทวยหรือหูช้าง เป็นชิ้นไม้สามเหลี่ยมแกะสลัก และงานแกะสลักไม้ที่โดดเด่นที่สุดคือ แผงประดับเสาอาคารด้านหน้า เรียกว่า "โถงคิ้ว"

ภาพที่ 4.37 ลวดลายห้ายนต์

งานแกะสลักไม้ที่ใช้เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ส่วนใหญ่จะประดับตกแต่งบ้านเรือน โดยเฉพาะเรือน กาดล ส่วนของกาดลมักจะมีการแกะสลักไม้ ที่วิจิตรประณีตเสมอ แผลงไม้ประดับกรอบจั่วหลังคาและส่วนที่สำคัญของเรือน คือห้ายนต์ เป็นแผลงไม้เหนือกรอบประตู ซึ่งชาวล้านนาถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แสดงถึงเขตหวงห้ามของบ้าน ห้ายนต์จะแกะสลักลวดลายต่างๆอย่างวิจิตรหลากหลายรูปแบบ หากเป็นภูมิสงฆ์ จะทำห้ายนต์คล้าย โถงคิ้วของวิหารนอกจากนี้ยังพบงานเครื่องไม้ในเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือนที่ทำสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

3.3.2 งานจิตรกรรม งานจิตรกรรมเป็นภาพเขียน (ชาวล้านนาเรียกว่า การเขียนสีว่าน้ำแต้ม ดังนั้น วิหารที่มีภาพเขียนสีที่วัดพระธาตุลำปางหลวงจึงเรียกว่า วิหารน้ำแต้ม) ปรากฏบนแผงคอสองและฝายย่อยของวิหาร เขียนเรื่องราวพุทธประวัติ ชาดกมีลักษณะเป็นงานพื้นบ้าน แต่งานจิตรกรรมส่วนใหญ่จะได้รับการบูรณะซ่อมแซมจากช่างเขียนในยุคหลัง ซึ่งส่วน

ภาพที่ 4.38 ภาพเขียนพุทธประวัติบนฝายย่อย งานได้ซ่อมแซมโดยช่างพม่าในรุ่นหลัง

ใหญ่เป็นช่างพม่าทำให้รูปแบบ วิถีชีวิต ที่ปรากฏในภาพเขียนมีลักษณะของวัฒนธรรมพม่า และภาพที่ได้รับการซ่อมแซมมักจะเปลี่ยนไปตามยุคสมัย อีกรูปแบบหนึ่งจะเป็นงานเขียนสีลงรักปิดทองรูปแบบ สแตนชิล ลวดลายเป็นลายพรรณพฤกษา ซ้ำๆกัน มีรูปเทพดาซุมนุมหรือบูรณะกฐะ(หม้อน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์ เป็นคติความเชื่อของพราหมณ์ที่ชาวล้านนานิยมเชื่อถือกันมาก).

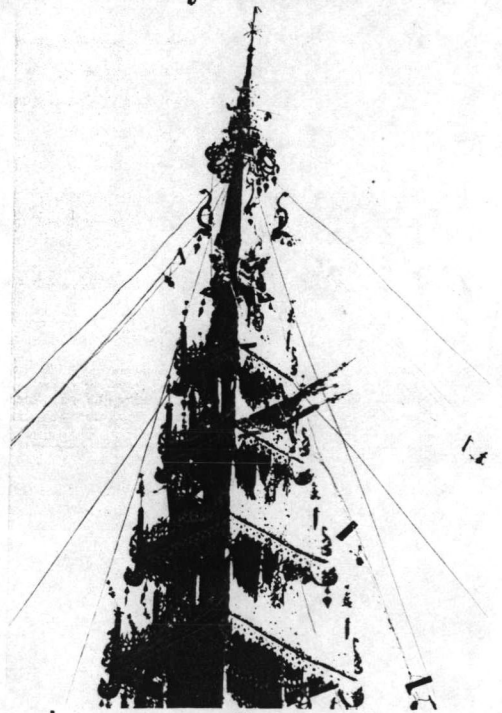

4. ชุมชนเมืองลำปางภายใต้การปกครองของพม่า

4.1 ลักษณะผังเมืองและชุมชน ในช่วง 200 ปีเศษ ที่พม่าปกครองแคว้นล้านนาในฐานะเมืองขึ้น บ้านเมืองอยู่ในสภาพที่ระส่ำระสายโดยทั่วไป ในเมืองลำปางบางช่วงต้องกลายเป็นเมืองร้าง ชุมชนเมืองลำปางจึงยังอยู่ในผังเหนื่อของแม่น้ำวัง ไม่มีการสร้างเมืองหรือสิ่งก่อสร้างใดๆเพิ่มเติมขึ้นมาในช่วงนี้ให้เป็นที่สังเกตมากนัก ศูนย์กลางของชุมชนยังคงอยู่บริเวณวัดปงสนุกซึ่งเป็นสละคือเมืองมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย พบว่าวัดปงสนุกเป็นสถานที่พม่าส่งข้าหลวงมาเป็นผู้ตัดสินคดีเจ้าชายแก้วกับท้าวลิ้นกาน ซึ่งในครั้งนั้นท้าวลิ้นกานถูกประหารชีวิตจึงได้สร้างศาลเจ้าพ่อลิ้นกานอยู่บริเวณวัดปงสนุกมาจนถึงทุกวันนี้

ในสภาพที่บ้านเมืองเป็นเมืองร้างเป็นช่วงๆ ประชากรในเมืองลำปางในระยะนี้คงมีจำนวนไม่มากนักเพราะบ้านเมืองมีศึกสงครามตลอด ประชาชนเลือกที่จะอยู่ในป่าเพื่อป้องกันภัยมากกว่า การพัฒนาบ้านเมืองและการตั้งชุมชนของประชาชนจึงอยู่ในสภาพที่หยุดนิ่ง

4.2 รูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมอื่นๆ ลักษณะสถาปัตยกรรมพม่าที่เริ่มเข้ามามีอิทธิพลในการสร้างงานสถาปัตยกรรมในล้านนา คือ รูปแบบการสร้างอาคารทรงพญาธาตุ (Pyathat) เป็นอาคารซ้อนชั้นหลังคา ตั้งแต่ 5 ชั้นขึ้นไป แต่ส่วนใหญ่จะนิยมซ้อนชั้น 5 และ 7 ชั้น ปลายยอดของซุ้มอาคารจะประดับด้วยฉัตร แต่ละชั้นของหลังคา ชายคา จะตกแต่งด้วยลวดลายแกะสลัก ซึ่งทำด้วยการจำหลักไม้ การฉลุ ลวดลายลงบนแผ่นทองเหลือง แต่ภายหลังมักจะเปลี่ยนวัสดุเป็นสังกะสี เสียเป็นส่วนใหญ่ อาคารทรงพญาธาตุ ที่รับเข้ามาใช้ในเมืองลำปางในระยะแรกมักจะใช้ประดับ ซุ้มวิหาร ซุ้มโบสถ์ ซุ้มปราสาท ซุ้มประตู ซึ่งในพม่าเองการสร้างอาคารทรงพญาธาตุ จะมีข้อกำหนดสำหรับบุคคลธรรมดา จะสร้างอาคารทรงพญาธาตุได้เฉพาะกษัตริย์ เจ้านาย เชื้อพระวงศ์ อาคารทางศาสนา และคหบดีที่กษัตริย์อนุญาตให้สร้างอาคารได้ แต่จำกัดการซ้อนชั้นของหลังคา

ภาพที่ 4.39 ยอดซุ้มอาคารทรงพญาธาตุ

ในส่วนของสถาปัตยกรรมย่อย อิทธิพลของสถาปัตยกรรมพม่าที่เข้ามามีบทบาทในสถาปัตยกรรมเมืองลำปางและล้านนา คือการที่พม่าบังคับให้วัดในแคว้นล้านนาต้องสร้างเสาหงส์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเมืองหงสาวดีและรูปสิงห์ ไว้บริเวณด้านหน้าวิหาร หรือโบสถ์ หรือ ประตูทางเข้าวัด ชุมบันได หรือ รอบองค์เจดีย์

อิทธิพลของศิลปพม่าที่เข้ามา ในระยะที่ล้านนาเป็นเมืองขึ้นของพม่า เข้ามามีบทบาทในด้าน การตกแต่งประดับประดาสถาปัตยกรรมมากกว่า เป็นงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเฉพาะ

ในด้านศิลปกรรมแขนงอื่นๆ พม่าพยายามที่จะเข้ามากลืนวัฒนธรรมของตนให้กับชาวล้านนา ดังนั้น ศิลปกรรมจึง เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับ ชีวิตความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ความเชื่อ และการสร้างค่านิยมในชุมชนมากกว่า.

ภาพที่ 4.40 สิงห์ประดับเจดีย์วัดม่อนหงาแม่

5. ชุมชนเมืองลำปางภายใต้การปกครองของราชวงศ์จักรี

5.1 ลักษณะผังเมืองและชุมชน ในระยะของการพัฒนา ยังคงใช้เมืองในทางฝั่งเหนือของแม่น้ำเป็นศูนย์กลางในการปกครอง ศูนย์กลางของชุมชนอยู่บริเวณวัดปงสนุก(เดิมชื่อวัดศรีจอมไคลและวัดเชียงภูมิ แต่เปลี่ยนเป็นวัดปงสนุกตามชื่อวัดที่ชาว เชียงแสนอพยพเข้ามาอยู่) บริเวณวัดปงสนุกเป็นย่านพักอาศัยและย่านกลางเวียง * และในบริเวณวัดแสง เมืองมาเป็นบริเวณที่ตั้งคุ้มหลวงของพระยาสุลวฤชาชัย ซึ่งในสมัยนั้นเรียกชื่อเมืองว่า "เวียงละกอนคอกวัว" หรือ "นครเวียงดิน" **

ภายหลังราชวงศ์จักรีสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น บนฝั่งตรงข้ามกับกรุงธนบุรี พระยาคำโสมเป็นเจ้าผู้ครองนครลำปางคนแรกของลำปาง ในฐานะเมืองประเทศราชของสยาม เมืองเริ่มขยายตัวลงมาสู่ด้านใต้ของแม่น้ำวัง โดยพระยาคำโสมได้เริ่มสร้างวัดหลวงกลางเวียงขึ้นในฝั่งใต้ของแม่น้ำวัง คือวัดบุญวาฑิต และสร้างหอคำ หรือคุ้มหลวงขึ้นในบริเวณใกล้กับวัดหลวง นอกจากนี้ยังสร้างวัดน้ำล้อม วัดป่าดัวะ วัดหมื่นภาค ขึ้นในบริเวณเดียวกัน

เมืองใหม่ ได้สร้างแนวกำแพงอิฐ คูเมือง หออะม็อก(ป้อมปืนใหญ่)ขึ้นในสมัยพระยาดวงทิพย์ ซึ่งสร้างเมืองขึ้นตามแบบแผนของเมืองเขลางค์ใหม่และเมืองเชียงแสนเก่า ซึ่งมีป้อมประตู กำแพงเมืองเป็นผังเมืองสี่เหลี่ยมผืนผ้า ใช้แม่น้ำวังเป็นแนวปราการธรรมชาติในทางด้านเหนือของเมือง กำแพงเมืองสร้างด้วยอิฐล้วน บนกำแพงเจาะช่องประดับด้วยใบเสมาตลอดแนว ส่วนประตูเมืองจะอยู่ด้านทิศใต้ของเมือง คือ ประตูเชียงรายในทิศตะวันตกเฉียงใต้ทิศใต้ คือ ประตูสวนดอก ประตูศรีชุม ประตูชัย ประตูศรีเกิด และประตูหัวเวียง ประตูเมืองจะมีป้อมปืนใหญ่ที่ทันสมัยที่สุดทุกประตู ซึ่งในปัจจุบันเหลือเพียงป้อมประตูศรีเกิด ซึ่งเรียกว่า "หออะม็อก" เพียงป้อมเดียว

* เวียงในความรับรู้ของชาวล้านนา คือบริเวณศูนย์กลางเมืองที่เจริญที่สุด ซึ่งจะต้องมีตลาดใหญ่เป็นองค์ประกอบหลัก

** เป็นที่สังเกตว่าในช่วงนี้แนวกำแพงอิฐซึ่งสร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์เมงรายปกครองแคว้นล้านนาอาจจะไม่เหลือสภาพแล้ว เหลือเพียงเนินดินซึ่งเป็นฐานของกำแพง ในตำนานเก่าที่เกิดขึ้นในช่วงนี้จะกล่าวพ้องกันว่าเมืองคือ เวียงดิน

สัญลักษณ์

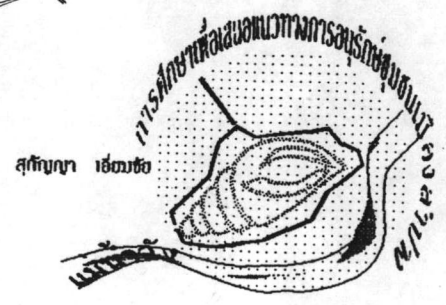
▲ A สะพานรัชฎาภิเศก	① บริเวณวัดปงสนุก	⑧ วัดตะตักเชียง
▲ 1 ประตูเชียงราย	② บริเวณวัดแสงเมืองมา	⑨ วัดป่าดัวะ
▲ 2 ประตูสวนดอก	③ วัดพระแก้วดอนเต้า	⑩ วัดหมื่นภาค
▲ 3 ประตูศรีชุม	④ วัดบุญยืน	⑪ วัดศรีเกิด
▲ 4 ประตูชัย	⑤ วัดหัวข่วง	⑫ วัดเมืองสาสน์
▲ 5 ประตูศรีเกิด	⑥ วัดบุญวาทย์	⑬ วัดสวนดอก
▲ 6 ประตูหัวเวียง	⑦ วัดร้าง	

NO SCALE

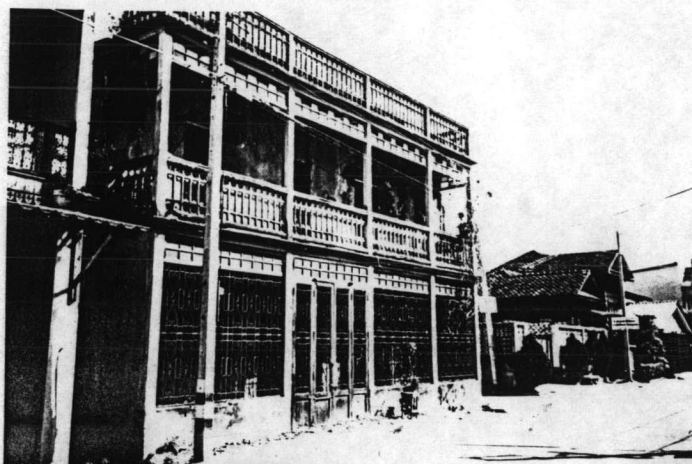
บริเวณที่ตั้งคุ้มของ
เจ้านาย - ชนชั้นสูง

แผนที่ 4.9 เมืองนครลำปางบนฝั่งแม่น้ำด้านใต้

โครงสร้างของถนนในเมืองนครลำปาง จะสร้างถนนในแนวขนานกับแม่น้ำ และมีถนนสายรอง หรือถนนซอยเชื่อมถนนสายขนานแม่น้ำเป็นลักษณะตาราง(Grid)ถนนสายสำคัญที่สร้างขึ้นในระยะแรก คือ ถนนตลาดจีน (ทองคำดจีน) ซึ่งภายหลังได้สร้างถนนเพิ่มในแนวขนานกับถนนตลาดจีน คือถนนทิพย์ช้าง และถนนบุญวาทย์

ภาพที่ 4.41 ถนนตลาดจีน

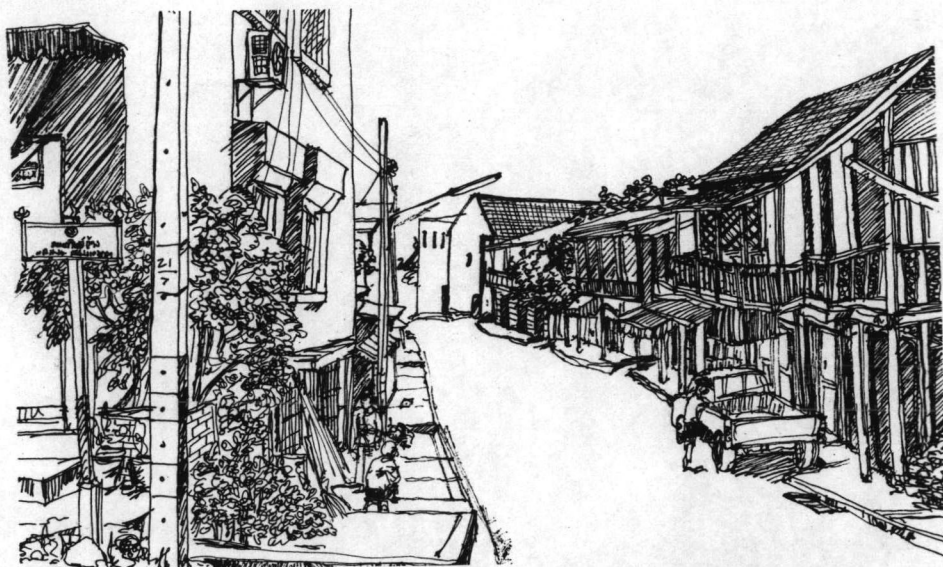

ภาพที่ 4.42 ถนนทิพย์ช้าง

ภาพที่ 4.43 ถนนบุญวาทย์

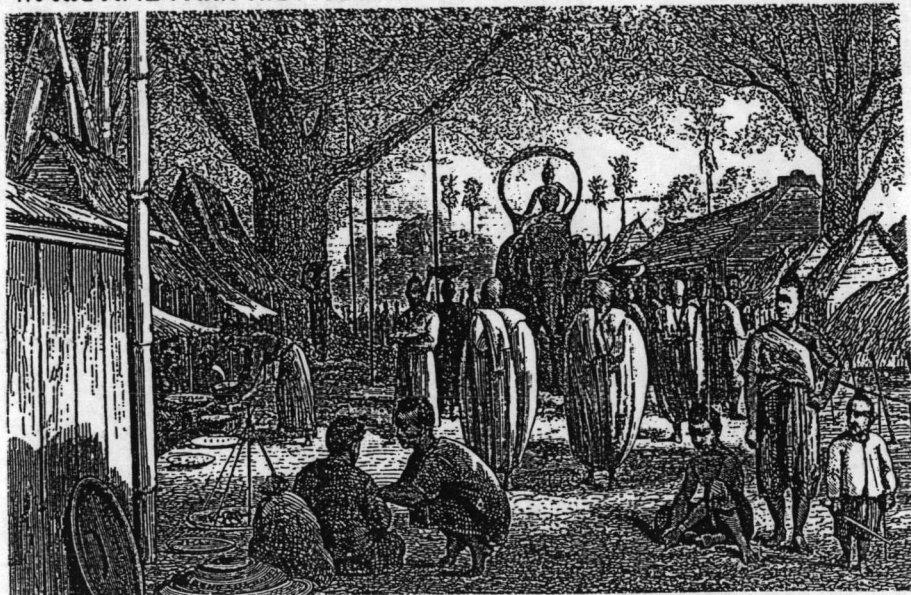

ภาพที่ 4.44 ถนนซอยเชื่อมระหว่างถนนตลาดจีนกับถนนทิพย์ช้าง

ย่านศูนย์กลางเมืองซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดหลวง และหอคำ(คุ้มหลวงของเจ้าผู้ครองนคร) ระยะแรกสร้างเมืองนครลำปางยังคงอยู่ในบริเวณตะวันออกของเมือง คือ บริเวณประตูศรีเกิด และย่านชุมชนที่สำคัญ คือย่านถนนสายหลัก ได้แก่ถนนตลาดจีน ซึ่งเป็นย่านชุมชนการค้าทางเรือที่สำคัญของเมืองมาตั้งแต่อดีต

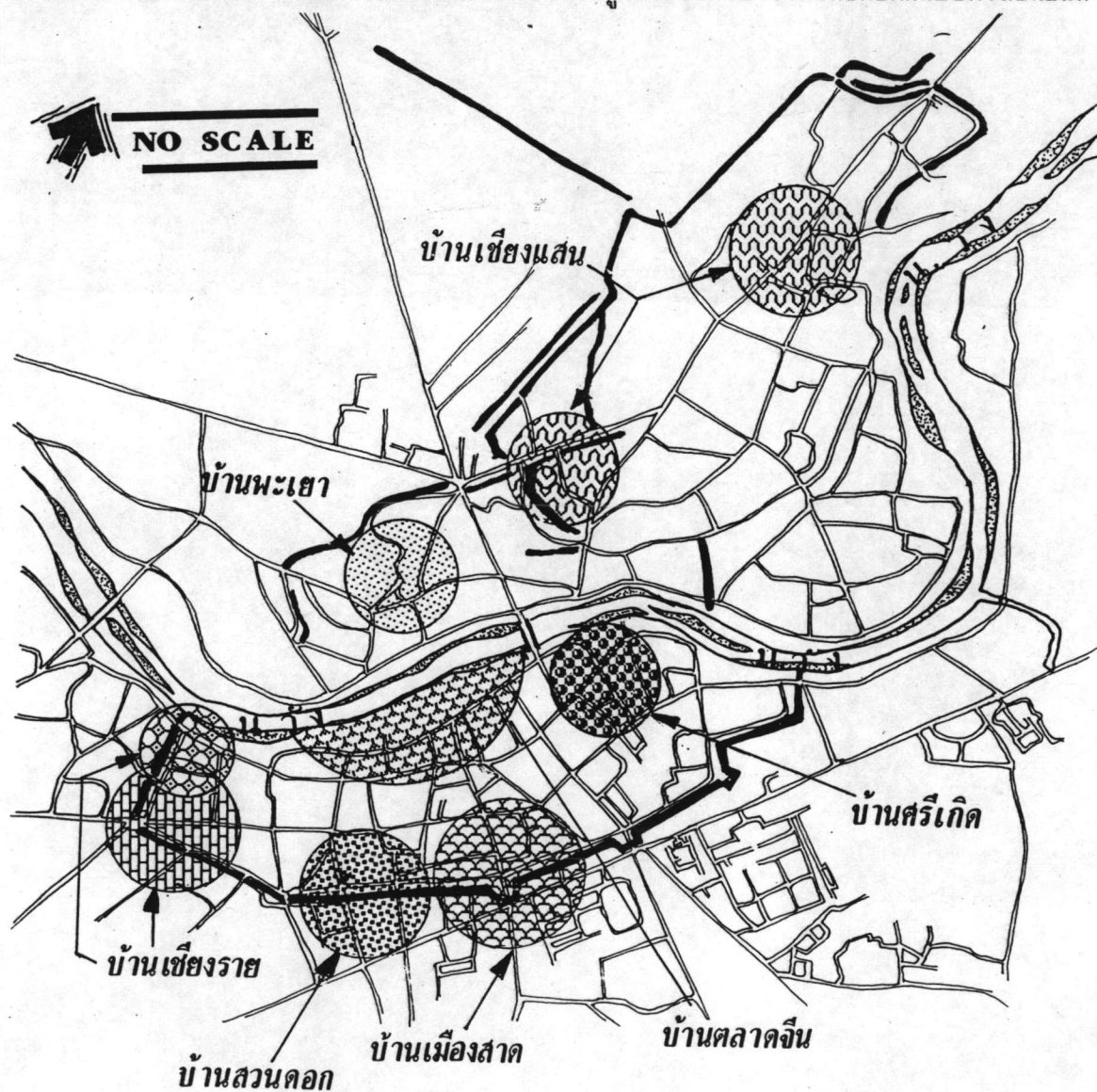
ในสมัยของพระยาดวงทิพย์(เจ้าสุวรรณหอคำ) เป็นช่วงที่กำลังสร้างบ้านแปงเมือง ทั้งเมืองลำปางและเมืองเชียงใหม่ หลังจากพระยาภาววิละ และพระยาดวงทิพย์ได้ออก

ภาพที่ 4.45 สภาพถนนในชุมชนล้านนา

ที่มา: Bock, Carl. Temple and Elephant. p.126.

ทำศึกกวาดต้อนผู้คนให้เข้ามาสร้างชุมชน ในเมืองลำปาง และเมืองเชียงใหม่เป็นจำนวนมากโดยยกทัพไปตีเมืองเชียงแสน ที่ตั้งมั่นสุดท้ายของพม่าแตกและเผาเมือง พระยาดวงทิพย์ขอครัวเรือนเมืองเชียงแสนมาไว้ยังเมืองลำปาง ให้สร้างชุมชนอยู่บริเวณวัดปงสนุก ซึ่งเดิมมีชาวเชียงแสนรุ่นเก่าอาศัยอยู่ที่นั่นก่อนแล้ว ย่านปงสนุกจึงเป็นย่านของชาวเชียงแสน ซึ่งภายหลังมีชาวพะเยาอพยพภัยสงครามเข้ามาพึ่งเมืองลำปางพระยาดวงทิพย์ได้จัดให้อยู่ ในบริเวณเดียวกันกับชาวเชียงแสน ที่ได้โยกย้ายไปตั้งชุมชนชาวเชียงแสนในย่านอื่น บริเวณวัดปงสนุกจึงเรียกว่า "บ้านพะเยา" ตามกลุ่มชุมชนที่อาศัยอยู่ แต่ชาวพะเยาอาศัยอยู่ได้ 50 กว่าปี ได้อพยพครัวเรือนกลับไปตั้งสกุลเจ้านายเมืองพะเยา แต่ชาวเชียงแสนยังคงอาศัยอยู่ในเมืองลำปางไม่ได้อพยพกลับอีกเลยนับแต่

แผนที่ 4.10 ย่านชุมชนในเมืองนครลำปาง

สมัยนั้น และในระยะหลัง เชียงแสนได้อพยพเข้ามาสร้างชุมชนในเมืองลำปางอีกระลอก กระจายตั้งชุมชนอยู่ 3 บริเวณ คือ ย่านวัดปงสนุกซึ่งเป็นย่านของชาวเชียงแสนเก่า ส่วนรุ่นหลังสร้างชุมชนใหม่บริเวณวัดแสงเมืองมา วัดหัวข่วง และย่านวัดดอกพรวัว วัดแจ้งหัวริน

ชาวเชียงรายให้ตั้งชุมชนอยู่ในฝั่งเมืองใหม่ทางด้านใต้ของเมือง ประตุมืองในบริเวณที่ชาวเชียงรายตั้งชุมชนอยู่จึงได้ชื่อว่า "ประตูเชียงราย" ชาวเชียงรายจากบ้านศรีเกิดให้ตั้งชุมชนอยู่บริเวณคุ้มหลวงและวัดหลวงบริเวณนี้จึงได้ชื่อว่าบ้านศรีเกิด และประตูศรีเกิด ชาวบ้านจากบ้านสวนดอก เมืองเชียงใหม่ ที่โยกย้ายชุมชนมาเมืองลำปางให้ตั้งชุมชนใกล้บริเวณประตูสวนดอก ส่วนชาวเมืองสาต ซึ่งกวาดต้อนมาจากหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าของแคว้นไทยใหญ่ (Shan State ในพม่าปัจจุบัน) ให้ตั้งชุมชนอยู่บริเวณประตูศรีชุม ซึ่งปัจจุบันเป็นชุมชนบ้านเมืองสาตและมีวัดในย่านคือวัดเมืองสาสน์

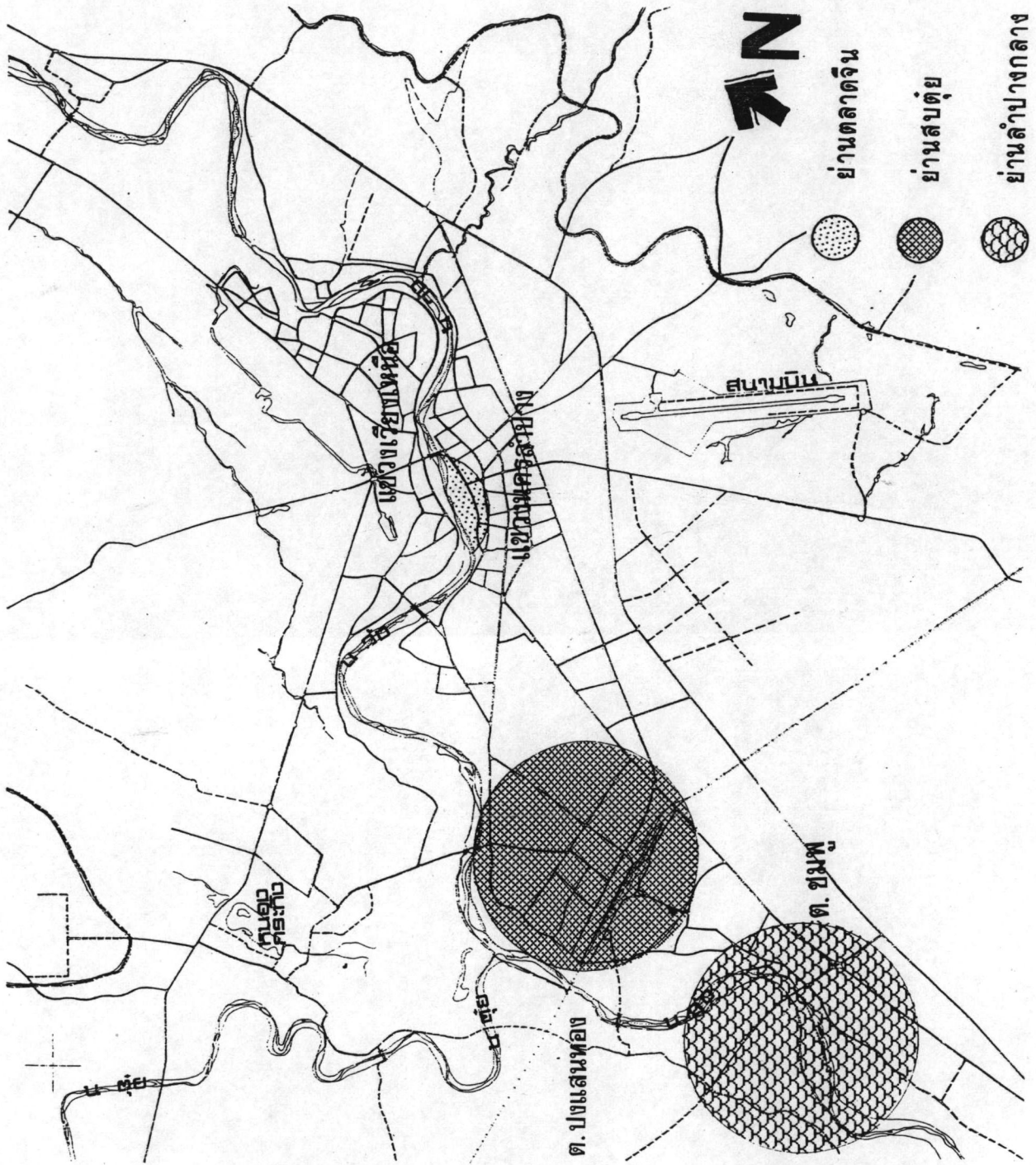
เมืองใหม่ ได้รับการขนานนามตามสุพรรณบัตรว่า "เมืองนครลำปาง" เป็นเมืองที่สร้างขึ้นรองรับความเจริญที่เริ่มมีการค้าทางน้ำมากขึ้น ชุมชนจึงคับคั่งอยู่ในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำวัง ซึ่งเป็นทั้งย่านการค้า ย่านชุมชนหนาแน่น และย่านศูนย์กลางเมือง ในระยะหลังชาวจีนได้อพยพเข้ามาตั้งชุมชนเพื่อทำการค้ามากยิ่งขึ้นตลอดแนวถนน เพื่อรับสินค้าทางแม่น้ำและเปิดถนนค้าขาย ทำให้บริเวณนี้ถูกเรียกว่าถนนตลาดจีน คือ เป็นย่านที่มีคนจีนเกาะกลุ่มกันตั้งชุมชนอยู่เป็นจำนวนมาก เมืองลำปางได้กลายเป็นเมืองศูนย์กลางทางการค้าในบริเวณตอนเหนือที่สำคัญ รองลงมาเพียงเมืองเชียงใหม่ และเป็นศูนย์กลางส่งและค้าปลีกกับชุมชนทางด้านตะวันออก และด้านเหนือของเชียงใหม่-ลำปาง ทำให้ชุมชนในย่านฝั่งเมืองเก่าเริ่มมีกิจกรรมน้อยลง กลายเป็นย่านที่พักอาศัยเป็นหลัก

ต่อมาในสมัยของเจ้าหลวงวรวรญาณรังษี ได้ประกอบพิธีฝังเสาหลักเมืองหลักแรกขึ้น บริเวณสะดือเมืองคือวัดปงสนุก และเจ้าหลวงพรหมาริพงษ์ราชาได้ฝังเสาหลักเมืองหลักที่สองขึ้นในฝั่งเมืองใหม่ ใกล้กับคุ้มเจ้าราชวงศ์ ส่วนหลักเมืองหลักที่สาม ซึ่งเป็นหลักสุดท้ายทำพิธีฝังหลักเมือง ในสมัยของเจ้าหลวงนรนนชัยขวลิต ซึ่งหลักเมืองทั้งสามปัจจุบันได้นำมารวมกันสร้าง

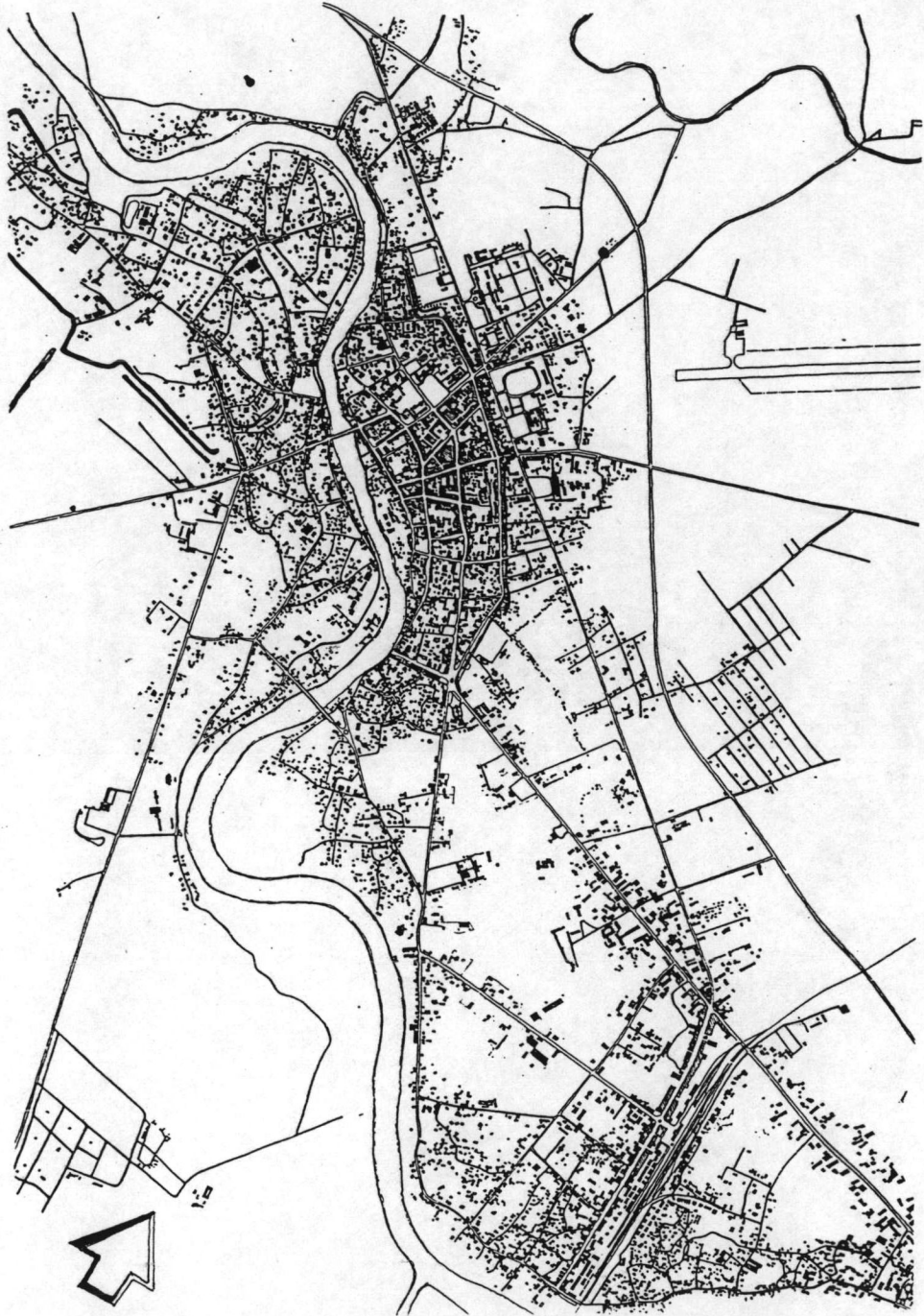
ภาพที่ 4.46 วัดปงสนุก

แผนที่ 4.11 แสดงย่านชุมชนการค้า

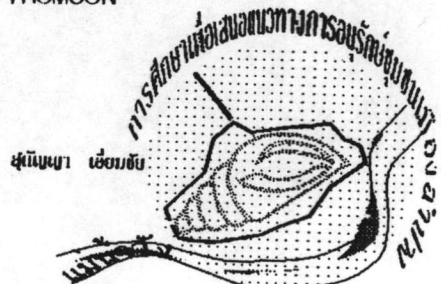

แผนที่ 4.12 PLAN OF LAMPANG IN 1970

ที่มา : JORGEN RAHBK THOMSON

มาตราส่วน : 1 : 6,000

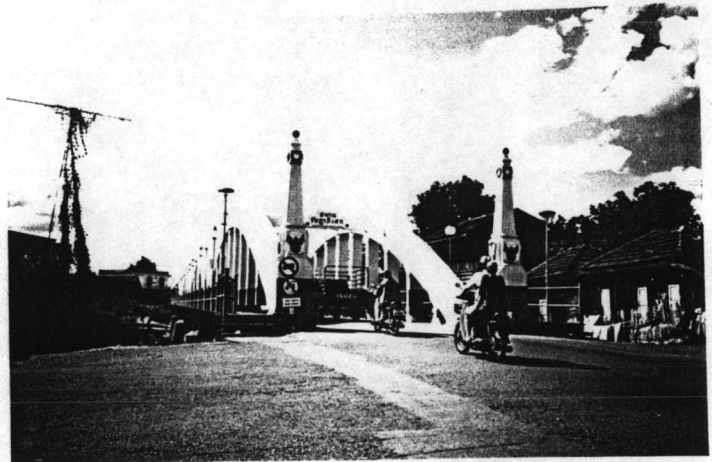
ศาลขึ้นไพบริเวณลานศาลากลางในปัจจุบัน

เมืองใหม่ที่สร้างขึ้นในยุคนี้ เป็นเมืองที่พึ่งพาแม่น้ำเป็นหลักทั้งวิถีชีวิต การค้า การคมนาคมขนส่ง และระยะหลังชุมชนการค้าทางน้ำ ซึ่งเฟื่องฟูอยู่ในย่านถนนตลาดจีนเริ่มอึมครึม ชาวจีนที่อพยพเข้ามาใหม่ได้ขยายตัวออกไปสร้างชุมชนขึ้นในย่านบ้านลำปางกลาง (คร่อมอยู่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำวังทางด้านใต้ คือฝั่งบ้านปงแสงทองและฝั่งตำบลบ้านชมพู) ชุมชนบ้านลำปางกลาง เป็นชุมชนการค้าที่เกิดขึ้นในช่วงก่อนการมาถึงของรถไฟเพียงเล็กน้อย มีบทบาทสูงในการควบคุมการค้าทางเรือ เพราะอยู่ในบริเวณคุ้งแม่น้ำที่โค้งน้อยกว่าย่านตลาดจีนที่ต้องถ่อเรือขึ้นไปไกลกว่า

ภายหลังรถไฟสร้างถึงเมืองลำปาง การค้าและการคมนาคมทางน้ำเริ่มลดบทบาทลง ชุมชนบ้านลำปางกลาง เริ่มโยกย้ายขึ้นมาทำการค้าในบริเวณโดยรอบสถานีรถไฟเกิดเป็นย่านการค้าใหม่ เรียกว่า ย่านสมบุญ-เกี้ยวจ้าว ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ชัดเจนอีกครั้งหนึ่งของชุมชนเมืองลำปางจากชุมชนที่พึ่งพาและตั้งชุมชนแม่น้ำ หันมาตั้งชุมชนในบริเวณที่เป็นย่านชุมทางและการคมนาคมทางบก

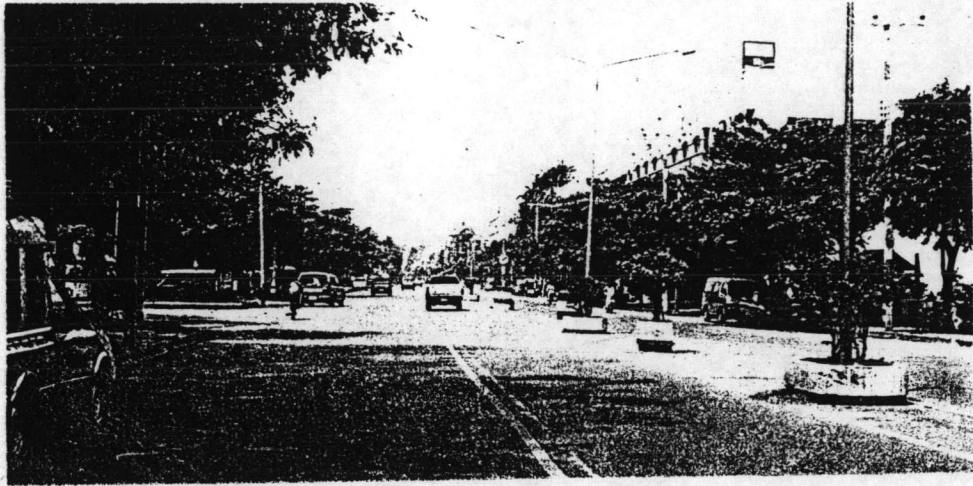
จากการขยายตัวแบบใหม่ของชุมชนเมืองลำปางภายหลังการเข้ามาของรถไฟ ทำให้มีการสร้างถนนเพิ่มขึ้นอย่างมากภายในเมืองลำปาง และได้สร้างสะพานถาวรเชื่อมชุมชนในสองฝั่งแม่น้ำเป็นสะพานคอนกรีตขึ้นเป็นสะพานแรก คือ สะพานรัชฎาภิเศก ทำให้การคมนาคมทางบกเป็นหัวใจสำคัญของชุมชน

ภาพที่ 4.47 สะพานรัชฎาภิเศก

เพราะการติดต่อสื่อสาร การค้า มีความสะดวกสบายมากกว่าทางเรือ จึงได้สร้างถนนรอบกำแพงเมือง เพื่ออำนวยความสะดวกต่อชุมชนที่เริ่มเข้ามาสร้างชุมชนใหม่ ถนนที่สร้างขึ้นในแนวกำแพง คือ ถนนรอบเวียง บริเวณกำแพงเมืองกลายเป็นสมบัติส่วนตน โดยกรมธนารักษ์ขึ้นทะเบียนให้บริเวณดังกล่าว เป็นทรัพย์สินให้เช่า ทำให้กำแพงเมืองถูกทำลายอย่างสิ้นเชิงในช่วงพ.ศ. 2498

และในปีเดียวกัน กรมศิลปากรได้ประกาศถอนสภาพโบราณสถานในวันที่ 14 พย. 2498 ยังคงเหลือไว้เพียงหอคอยมอญ ในบริเวณประตูศรีเกิดซึ่งเป็นป้อมปืนและศาลเจ้าพ่อหมอกมุงเมือง สภาพของกำแพงเมืองในปัจจุบันกลายเป็นร่องระบายน้ำโสโครกของเทศบาล ซึ่งมีโครงการถมแนวร่องน้ำเพื่อสร้างศูนย์การท่องเที่ยวเมืองลำปางสำหรับจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง .

ภาพที่ 4.48 ถนนรอบเวียงตรงไปประตูชัย สร้างขึ้นตามแนวกำแพงเมืองนครลำปาง

5.2 รูปแบบสถาปัตยกรรม

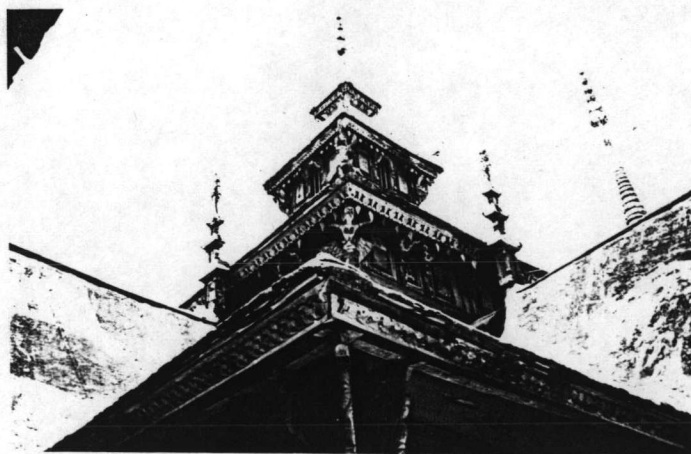
ในช่วงราชวงศ์จักรีปกครองสยามประเทศ เป็นช่วงเวลาที่ถูกประเทศตะวันตกเริ่มมีการล่าอาณานิคม ชุมชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับการติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชาวตะวันตกมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาล่าอาณานิคม ทำให้สังคมในสยามและล้านนาเองต้องเริ่มปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมือง สังคม วัฒนธรรม และศิลปกรรม การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มีความเคลื่อนไหวสูง ส่งผลถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น จึงต้องจำแนกสถาปัตยกรรมออกเป็นสองกลุ่ม คือ สถาปัตยกรรมในทางศาสนา ซึ่งประกอบไปด้วย วัด ศาสนสถาน และสิ่งก่อสร้างทางด้านความเชื่อ และ สถาปัตยกรรมทั่วไป ซึ่งได้แก่ บ้าน อาคาร การตกแต่งสถาปัตยกรรม รวมไปถึงชุมชนและย่าน

5.2.1 สถาปัตยกรรมในทางศาสนา สถาปัตยกรรมในเมืองลำปางก่อนที่อิทธิพลของศิลปพม่าจะเข้ามามีบทบาทในการสร้างงานสถาปัตยกรรม งานที่ทำขึ้นในทางศาสนาส่วนใหญ่จะเป็นการบูรณะของเดิมเพื่อใช้สอยในช่วงเวลาที่กำลังสร้างบ้านแปงเมือง งานสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นในช่วงนี้คือ มณฑปวิหารวัดปงสนุก

ภาพที่ 4.49 มณฑปวิหารวัดปงสนุก

มณฑปวิหารวัดปงสนุก มีผังเป็นสี่เหลี่ยมจตุรมุขเหมือนอุโบสถวัด
ภูมินทร์ จ.น่าน สร้างขึ้นในพ.ศ.2402 โดยครูบาโน (พระอโนชัยธรรมมุนี) เป็นผู้บูรณะวัดปง
สนุกและให้ช่างชาวเชียงเกียง(เมืองเชียงเจิง เมืองในแคว้นไทยใหญ่) เป็นผู้ออกแบบมณฑป
วิหารโดยจำลองแบบมาจากปราสาทเจ้าฟ้าเชียงเกียง ลักษณะอาคารซ้อนชั้นหลังคา 3 ชั้น โครง
สร้างทำด้วยไม้ทั้งหลัง เปลือยโครงสร้าง และเป็นวิหารโถง หลังคาฉาบด้วยปูน ซึ่งเป็นรูปแบบที่
ต่างไปจากงานสถาปัตยกรรมล้านนาที่นิยมใช้ปั้นเก็จ หรือ กระเบื้องดินขอ

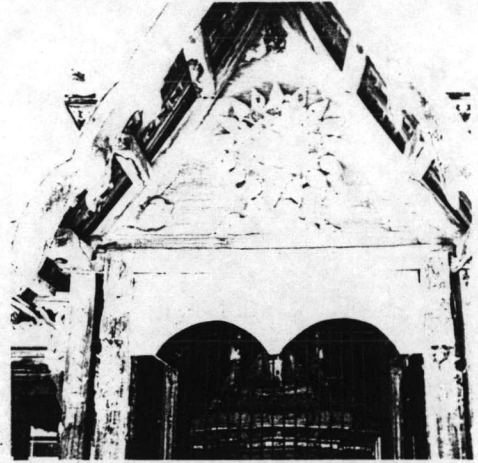

ภาพที่ 4.50 ซุ้มหลังคาซ้อนชั้นของมณฑปวิหารวัดปงสนุก

ชายคาของซุ้มอาคารจำหลักไม้ คันทวยแต่ละชั้นแตกต่างกัน ในชั้นแรกเป็นนาคคະตัน ซุ้มชั้นที่ 2 สร้างเป็นครุฑ ส่วนชั้นที่ 3 สร้างเป็นหงส์และนาค ทางวันและป้านลมฉาบปูน ส่วนหน้าจั่วแกะสลักไม้ลงรักปิดทองประดับกระจกสี ในส่วนของการประดับตกแต่งทั้งงานไม้แกะสลัก ดาวเพดาน หน้าบัน โถงคิ้ว คันทวย บัวหัวเสา ล้วนแต่เป็นงานช่างฝีมือชาวพะเยา ฝีมือช่างกึ่งพื้นบ้านใส่ลูกเล่นในงานแต่ละชิ้นอย่างมีชั้นเชิง ทำให้โครงสร้างรวมไม่ต่างกัน แต่มีความแตกต่างในชิ้นงาน ซึ่งมีความหลากหลาย

หลายในเรื่องลวดลาย รูปแบบ

การผสมผสานรูปแบบศิลปกรรมของศิลปะไทยใหญ่ ช่างฝีมือชาวพะเยาและชาวลำปาง ทำให้รูปแบบของงานศิลปะในลำปางช่วงนี้มีความหลากหลาย และมีรูปแบบที่ต่างไปจากศิลปะถิ่นอื่น งานประดับตกแต่งในส่วนของงานปูนปั้น เช่นสิงห์ มอม ฯ มีลักษณะผสมผสานกันหลายรูปแบบ

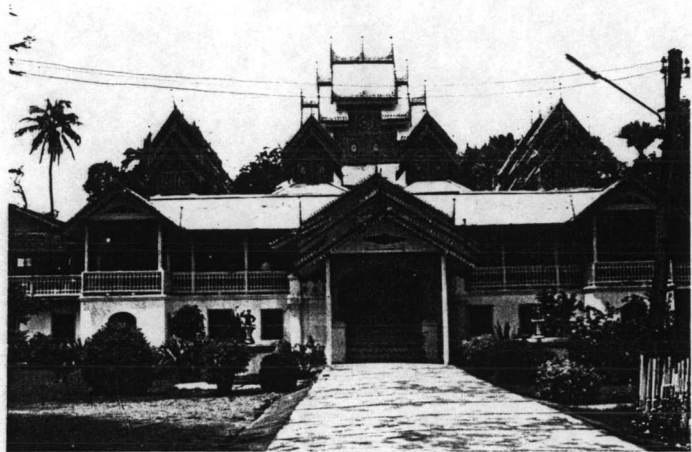
ภาพที่ 4.51 หน้าบัน และ โถงคิ้ว

ในสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6 ศิลปะพม่าเข้ามามีบทบาทในการสร้างงานสถาปัตยกรรมในเมืองลำปาง ชาวพม่าซึ่งส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าไม้และคหบดี เข้ามາตั้งรกรากในเมืองลำปาง เป็นจำนวนมาก ได้ปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆในเมืองลำปาง ทำให้สถาปัตยกรรมของลำปาง ในช่วงนี้เป็นศิลปะแบบพม่าแทบทั้งหมด

ศิลปะพม่าที่เข้ามามีอิทธิพลในเมืองลำปาง มีทั้งการสร้างวัดขึ้นใหม่และการบูรณะวัดเก่าของลำปาง ให้เป็นแบบพม่า ซึ่งวัดที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ที่ถือว่าเป็นที่ก่อสร้างโดยแบบแผนของพม่าคือ วัดศรีชุม วัดศรีรองเมือง วัดจองคำ วัดม่อนพญาแช่ วัดป่าฝาง วัดม่อนจำศีล เป็นต้น องค์ประกอบหลักของวัดพม่าจะต้องมีวิหาร และเจดีย์

วิหารวัดพม่า จะใช้งานรวมทั้งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส คือ ส่วนกลางของวิหารเป็นเขตพุทธาวาส ด้านข้างและด้านหลังวิหารใช้เป็นที่พักอาศัยของสงฆ์ วิหารสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง ยกพื้นสูง ชั้นล่างมักก่ออิฐถือปูน เพื่อเก็บของและเครื่องใช้ในงานพิธีต่างๆ

ภาพที่ 4.52
วัดศรีรองเมืองก่อนการบูรณะ

ภาพที่ 4.53
วัดศรีรองเมืองหลังการบูรณะ

ภายในวิหารจะยกพื้น 3 ระดับ ระดับที่สูงที่สุดเป็นพื้นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน ซึ่งแสดงขอบเขตด้วยการลงรักปิดทอง ประดับกระจกสีบริเวณท้องไม้ให้เห็นเด่นชัด ภายหลังนิยมสร้างลูกกรงกันอีกชั้น

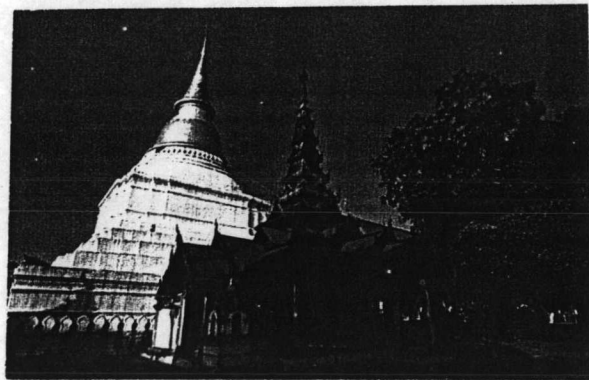
การซ้อนชั้นหลังคาโบสถ์ หรือวิหารนิยมซ้อนชั้นหลังคา 5 ชั้นประดับที่เมง (the) คือ ฉัตรเล็กในมุมต่างๆของหลังคา แต่วิหารมักจะไม่ทำชั้มปราสาท

อาคารที่ปรากฏในวัดพบอีกประเภทคือ มณฑปวิหาร ซึ่งมักจะสร้างเป็นอาคารโปร่งและซ้อนชั้นหลังคาทำยอดชั้มปราสาท(พญาธาตุ) ซ้อนชั้นลดหลั่นกันไป 5-7 ชั้น ทำให้หลังคาสูงชันเป็นรูปกรวยสี่เหลี่ยมส่วนปลายยอดจะมีฉัตรประดับในบางครั้งจะทำมุขยื่นออกมาทั้ง 4 ด้านดังเช่นที่ปรากฏในวัดพระแก้วดอนเต้า ซึ่งสร้างขึ้นในพ.ศ.2452 โดยการศึกษาแบบจากพระราชวังพระเจ้ามินดง เมืองมณฑลพะเยี

ภาพที่ 4.54 วิหารวัดศรีชุมเป็นวัดพม่าที่มีวิหาร และซุ้มพญางาตุที่สวยงาม
ปัจจุบันถูกไฟไหม้สูญสลาย

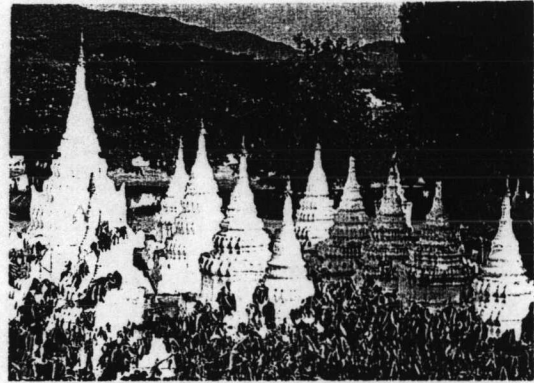
ในส่วนของหลังคาซ้อนชั้น ของเดิมมักจะมุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินขอหรือแป้นเก็จ ซึ่งสีและพื้นผิวมีความกลมกลืนกับการประดับประดาด้วยงานจำหลักไม้ ทำให้อาคารโปร่งเบา หากเป็นวัดที่สำคัญและบูรณะโดยคหบดีชาวพม่าที่มีฐานะดีจากการทำป่าไม้จะลงรักปิดทองทั้งหลัง ทำให้อาคารเกิดความเบาและลอยฟุ้งในอากาศมากขึ้น

ภาพที่ 4.55 มณฑปวิหารวัดพระแก้วดอนเต้า

ในส่วนของเจดีย์พม่า มีลักษณะเด่น
เด่น คือมักทำฐานเหลี่ยม 8 ทิศ แต่ละทิศจะ
มีซุ้มประจำทิศเพื่อบรรจุพระพุทธรูปประจำทิศ
หรืออาจสร้างเจดีย์ประจำทิศทั้ง 8 ทิศ ทำ
ให้เจดีย์พม่าเป็นลักษณะของกลุ่มเจดีย์ ส่วน
ฐานเจดีย์จากองค์ระฆังถึงปล้องไฉน จะไม่มี
บัลลังก์ จึงมีแต่ส่วนฐานต่อดัวยองค์ระฆังที่ลด
ชั้นขึ้นสู่ปล้องไฉน บนยอดสุดประดับด้วยฉัตร
ในส่วนขององค์ระฆังจะมีการประดับลวดลาย
ปูนปั้นอย่างสวยงาม และมักจะปิดทองในส่วน
ยอด คือปล้องไฉน และส่วนของลวดลายประ
ดับเพื่อให้รับกับฉัตรซึ่งเป็นสีทอง

ภาพที่ 4.56 เจดีย์พม่า

การประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม การสร้างวัดของชาวพม่า สร้างเพื่อเป็นพุทธบูชาและ
สืบเนื่องคตินิยมเชื่อเรื่องภูมิจักรวาล การประดับตกแต่งอาคารทรงพญานาค ด้านหน้ามุขมักจะใช้
ไม้แกะสลักและไม้แกะประดับ หน้าจั่ว มักสลักลายดอกไม้ ใบไม้ (ถ้าเป็นลายในแนวนอนจะเรียก
ว่า ลายมอกนอนเครือ หมายถึง ลายเครือเถาที่สร้างไปในแนวนอน) โถงคิ่วมักจะสร้างเป็น

สาทร่ายรวงผึ้ง นิยมแกะลวดลายพรรณพฤกษา
และ สัตว์หิมพานต์ องค์ประกอบหลังคา เช่น
ช่อ สายอง หางหงส์ บางแห่งนิยมทำหาง
เป็นรูปหงส์ นกยูง หรือกิ้งกือแทนส่วนที่เป็นหาง
วัน ทั้งช่อ ชายคา ช่อฟ้า สายอง ไบระกา
จะแกะสลักไม้ซ้อนชั้นกันหลายชั้น มีรูปบุคคล
สัตว์หิมพานต์ แทรกอยู่ในลวดลายพรรณพฤกษา

การตกแต่งเสา นิยมตกแต่งหัวเสา
ด้านใน ปิดทองสองซาด ในรูปแบบของบัวหัว
เสาซ้อนกัน แต่รายละเอียดของลวดลายจะมี
ทั้งลายพรรณพฤกษาและสัตว์หิมพานต์ ในวิหาร
ที่ตกแต่งด้วยการปิดทองสองซาด จะตกแต่งเพ

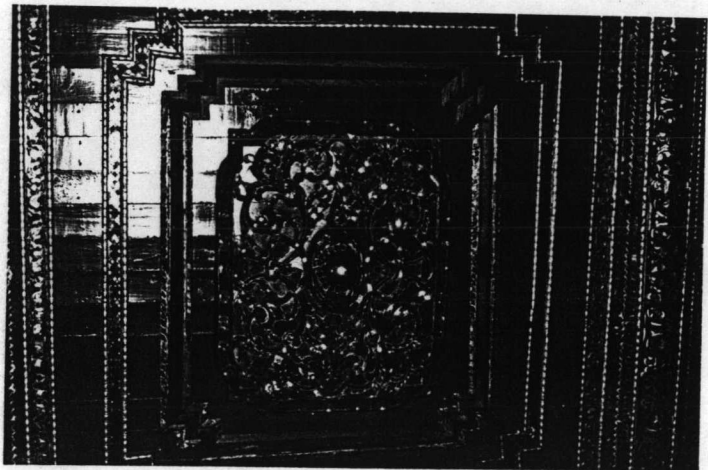

ภาพที่ 4.57 งานไม้รักกระแทนะปิดทองประดับ
กระจก ที่ใช้ตกแต่งเสาภายใน

दान ดาวเพดาน และลวดลายประดับเสาในรูปแบบเดียวกันทั้งหลัง ส่วนวิหารหรืออาคารที่ตกแต่งด้วยการจำหลักไม้ ตกแต่งเสา ดาวเพดาน ด้วยการปั้นรักกระแทนะ ปิดทองประดับกระจกสีในรูปเถาไม้เลื้อย เอกลักษณะของ งานปั้นรักกระแทนะประดับกระจกในศิลปพม่าที่พบในเมืองลำปาง คือการใช้สีของกระจกใช้โทนสีที่รุนแรงแต่มีความกลมกลืน สีที่ใช้คือสีแดง น้ำเงิน เขียว ขาว ถ้าใช้พื้นลายเป็นสีชมพูอมแดง ตัวลายจะใช้สีเขียวอ่อน สีขาว สีเขียวแก่ สีน้ำเงิน หากพื้นลายเป็นสีเขียว แก่จะเน้นใช้สีตัวลายเป็นสีแดงอมชมพู และสีขาว

ภาพที่ 4.58

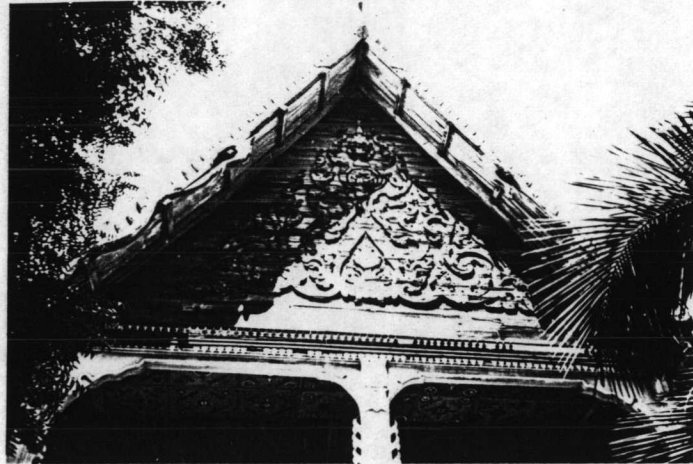
ดาวเพดานวัดพม่า นิยมปั้นรัก
กระแทนะ ปิดทองประดับ
กระจกสี

การตกแต่งส่วนเพดานของวัดพม่า นิยมแบ่งช่องเพดานเป็นกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัส บางครั้งมีการยอมุมในกรอบ มีกรอบไม้ประดับลวดลายล้อมเป็นกรอบดาวเพดาน ส่วนใหญ่ดาวเพดานตรงกลางจะกลมล้อมรอบตัวลายในกรอบของวงกลมหรือสี่เหลี่ยม นิยมทำลายเถาอรุ่ และพันธุ์ไม้เลื้อย เป็นลวดลายของศิลปะยุโรปที่เข้ามาปะปนในระเบียบการผูกลายของศิลปพม่า เช่นลายเถาอรุ่ ลายแจกัน รูปคิ่วปิดเทวดา ซึ่งเป็นเทวดาฝรั่งในบางแห่งจึงพบอาคารหรือสถาปัตยกรรมที่ผสมผสานกันระหว่างรูปแบบศิลปพม่าและสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก แต่อิทธิพลของงานศิลปพม่าที่เข้ามามีบทบาทจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของงานศิลปะในเมืองลำปาง คือรูปแบบของงานจำหลักไม้ประดับอาคาร และการปั้นรักกระแทนะปิดทองประดับกระจกสี

รูปแบบของการประดับอาคารในทางศาสนาครั้งสุดท้าย ที่เป็นรูปแบบเฉพาะของล้านนาและในชุมชนเมืองลำปางคือ งานศิลปกรรมในรุ่นครูบาทศรีวิชัย ซึ่งได้บูรณะวัดเก่าที่เสื่อมโทรมเป็นจำนวนมากในล้านนา เอกลักษณะของงานศิลปกรรมสมัยครูบาทศรีวิชัยในงานทางศาสนา คือ การนิยมสร้างลวดลายขนาดใหญ่ เต็มพื้นที่ที่กำหนดลาย ทำให้ลายมีความรู้สึกแน่นทึบที่ตัวลายอาจจะไม่มีรายละเอียดมากนัก โดยเฉพาะส่วนของหน้าบันเป็นตัวกำหนดรูปแบบของ

ศิลปกรรมรุ่นนี้ได้เป็นอย่างดี จากโครงสร้างเดิมของหน้าบันในเมืองลำปางนิยมเปลือยโครงสร้าง เพื่ออวดการเข้าไม้ที่สวยงามบริเวณหน้าบัน "ชื่อไม้ต่างใหม่" ได้ปรับให้หน้าบันกลมลายพรรณพฤกษาเต็มทั้งแผ่น และเขียนสีประดับกระจกในตัวลาย

ภาพที่ 4.59 หน้าบันศาลาการเปรียญวัดเกาะ

แต่งงานประดับตกแต่งในรุ่นนี้ที่ปรากฏในเมืองลำปาง มักจะสร้างขึ้นตามลักษณะเฉพาะที่นิยมในท้องถิ่นคือ การใช้งานไม้ โดยใช้ไม้แกะสลักลายประดับกรอบหน้าบัน แทนการปั้นปูน ปิดทองเขียนสีประดับกระจก แต่ตัวลายไม้คมและไม่ละเอียดเท่างานฝีมือรุ่นก่อนหน้านี้

5.2.2 สถาปัตยกรรมทั่วไป

5.2.2.1 คุ้มหลวง(หอคำ) เป็นที่พักอาศัยของเจ้าผู้ครองนครหรือเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ เป็นเรือนไม้ขนาดใหญ่สร้างด้วยไม้ทั้งหลัง คุ้มหลวงจะมีข้อสังเกตที่ต่างไปจากบ้านเรือนทั่วไป คือจะเป็นเรือนที่มีช่อฟ้า และมีซุ้มประตู ซุ้มหน้าต่าง ส่วนซุ้มประตูจะทำเป็นซุ้มโขง ใช้การแกะสลักไม้เป็นลวดลายประดับกรอบประตู กรอบหน้าต่าง ซุ้มโขงยังคงใช้งานปูนปั้นปิดทอง นอกจากคุ้มหลวงแล้วอาคารที่ใช้เพื่อทางราชการ มักจะสร้างเป็นอาคารขนาดใหญ่ประดับช่อฟ้า และคงเอกลักษณ์ของเรือนลำปาง คือ ทรงเตี้ย ป้อม

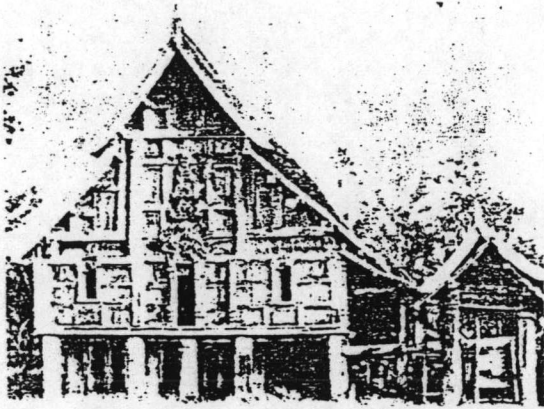
แผนที่ 4.13 PLAN OF THE CENTER OF LAMPANG

ที่มา : LORGEN RAHBK THOMSON

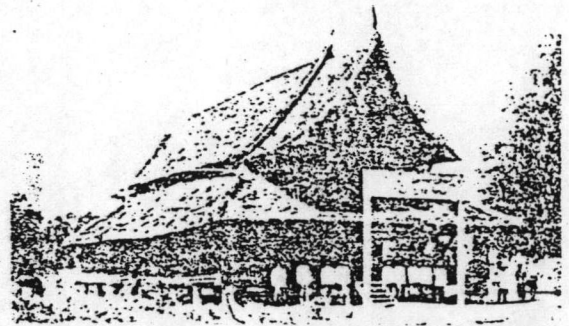
มาตราส่วน : 1 : 5,000

สุโขทัย ศึกษาศาสตร์

ภาพที่ 4.60 หอคำเมืองลำปาง
ที่มา: ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 119.

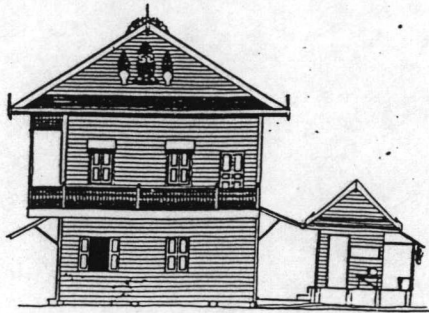
ภาพที่ 4.61 ศาลเมืองนครลำปางสมัยมณฑลเทศาภิบาล
ที่มา: เล่มเดียวกัน, หน้า 108.

5.2.2.2 เรือนพักอาศัย เรือนพักอาศัยในเมืองลำปาง ส่วนใหญ่จะใช้วัสดุในท้องถิ่นคือ ไม้ สร้างตามโครงสร้างช่อและคาน ตัวเรือนยกพื้นสูง ใต้ถุนเรือนใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์ เก็บเครื่องมือ เครื่องใช้ในการเกษตร โครงสร้างของเรือนในเมืองลำปางจะเป็นทรงสอบรูปตัว V คือพื้นเล็กสอบผายกว้างขึ้นสู่หลังคา เรือนมีการยกระดับ 2 ชั้น มีชานและเดิน ชานจะเป็นส่วนที่มีหลังคาคลุม เชื่อมกับเรือนที่ขยายออกไป ส่วนพื้นที่ยกระดับอีกชั้นเรียกว่า เดิน จะเป็นพื้นที่ที่เป็นส่วนตัวของคนในครอบครัว ซึ่งจะมีห้องนอน หิ้งผี แสดงเขตที่เป็นส่วนตัวด้วยการสร้างขมประตู(ซอผีประตู) ประตูห้ายนต์บนกรอบประตู ภายในห้องจะเป็นบริเวณส่วนตัวที่สุดที่บุคคลภายนอกจะเข้าได้เมื่อเจ้าของบ้านอนุญาตเท่านั้น ภายในห้องนอนจะมีหิ้งผี ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษของครอบครัว ส่วนหิ้งพระนิยมสร้างไว้ด้านนอกห้องนอน

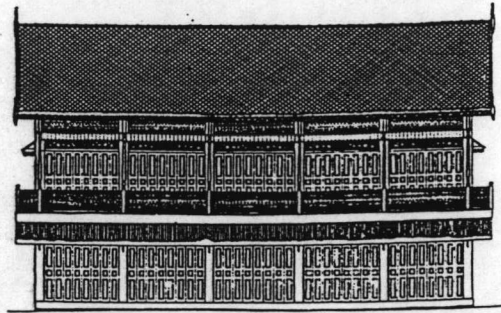
ครัวไฟ หรือห้องครัวจะแยกออกมาต่างหากจากตัวเรือน จะมีระเบียงหรือชานที่มีหลังคาคลุมเชื่อมถึงกัน ขนาดของเรือนจะขึ้นอยู่กับจำนวนคนในครอบครัวฐานะ ซึ่งเรือนลักษณะนี้เป็นรูปแบบมาตรฐานทั่วไปในเมืองลำปาง

ภายในชุมชนเมืองลำปาง จากการที่เคยเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าทางเรือ รวมไปถึงการที่กลุ่มคนต่างๆเข้ามาพักอาศัยในชุมชนในย่านศูนย์กลางชุมชน จึงมีสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น สถาปัตยกรรมบนถนนสายหลัก 3 สาย ซึ่งเป็นย่านศูนย์กลางเมืองลำปาง มีบ้านเรือนอยู่ 3 รูปแบบใหญ่ๆ คือ

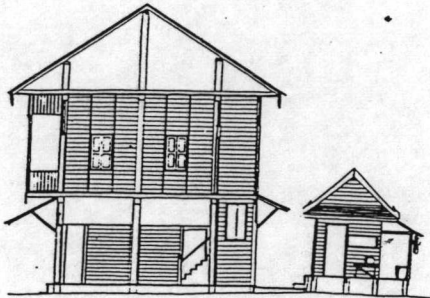
(1) บ้านสองชั้น เป็นห้องแถวยาวใช้เพื่อการอยู่อาศัยและการพาณิชย์ เป็นเรือนในรูปแบบ เรือนขนมปังขิง(Ginger Bread) ซึ่งนิยมสร้างกันมากในช่วงรัชกาลที่ 5-6 ส่วนใหญ่จะสร้างในกลุ่มขุนนาง คหบดี ชนชั้นกลางที่ฐานะดี ซึ่งถนนตลาดจีนเป็นถนนที่มีคหบดีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ก่อนที่ศิลปสถาปัตยกรรมตะวันตกจะแพร่หลายเข้า

elevation C

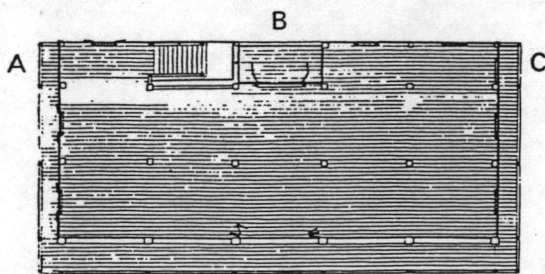
elevation D

section D-B

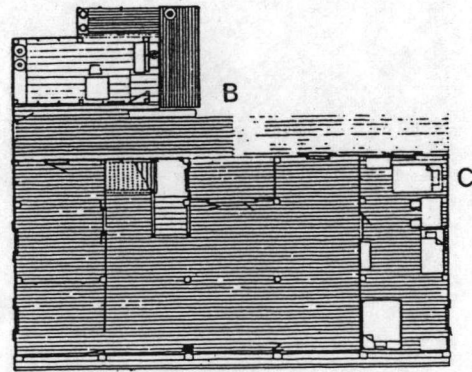

elevation B

plan, first floor

D

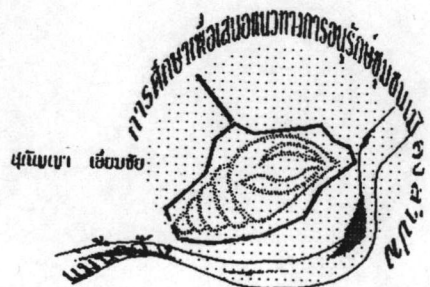
plan, ground floor

D

ภาพที่ 4.62 บ้านพักอาศัยกิ่งฟากเซียมถนนตลาดเก่า

ที่มา : JORGEN RAHBEK THOMSON

มาตราส่วน : 1:400

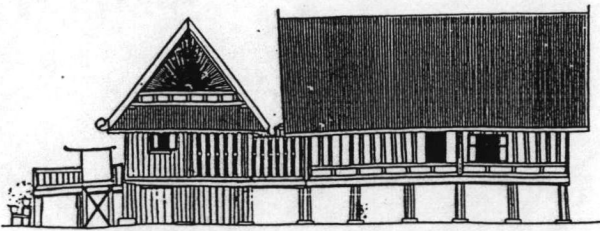
มาถึงเมืองลำปาง ลักษณะของเรือนขนมปังขิง คือ การประดับประดาลวดลายฉลุที่แสดงถึงงานฝีมือชั้นสูง แต่หน้าจั่วจะไม่ฉลุตกแต่งทูลหระ จะมีเพียงครีบลหลังคาที่ปลายฉลุได้มุมสามเหลี่ยมของจั่ว แต่จะเห็นการประดับประดาที่ระเบียง เสา มุข เสา มักจะเป็นไม้กลึงอย่างงดงาม มีทั้งลวดลายที่ทูลหระทูลฟ้า และลวดลายที่เรียบง่าย ซึ่งลวดลายที่แกะสลักอย่างละเอียดคิบนั้นอยู่ในช่วงรัชกาลที่ 6 ก่อนหน้านั้นจะเห็นลวดลายที่เรียบง่าย แข็งแรง ซึ่งเป็นเรือนขนมปังขิงรุ่นแรกที่เข้า

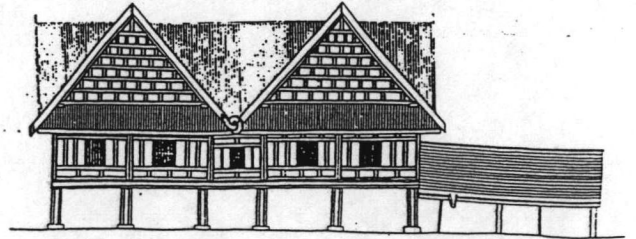
ภาพที่ 4.63 เรือนขนมปังขิงในช่วงรัชกาลที่ 6 มีการแกะลายอย่างแบบบาง

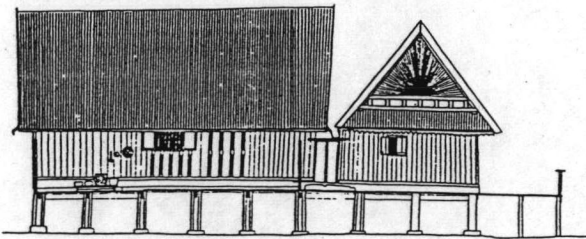
ภาพที่ 4.64 เรือนขนมปังขิงรุ่นแรก นิยมสร้างลายที่เรียบง่าย

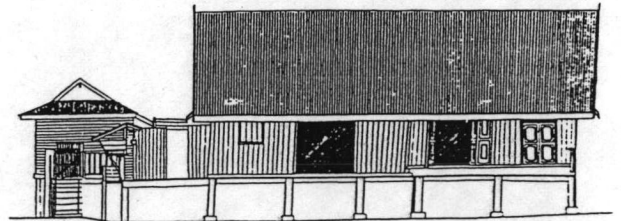
elevation C

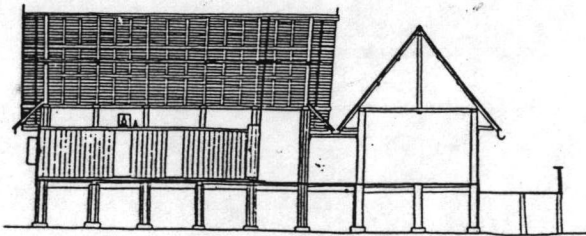
elevation B

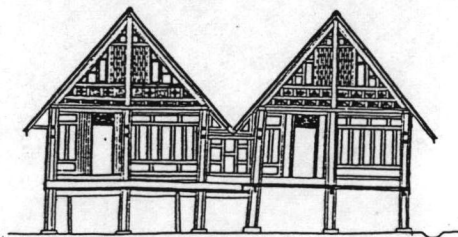
section B-D

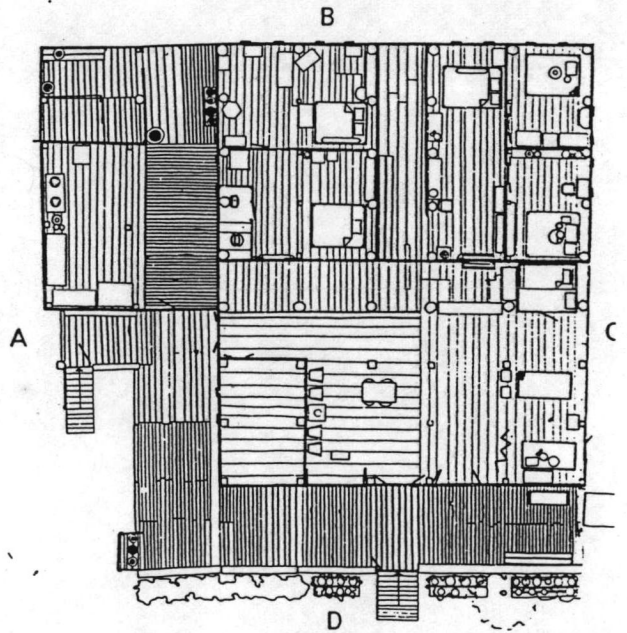
elevation D

section B-D

section A-C

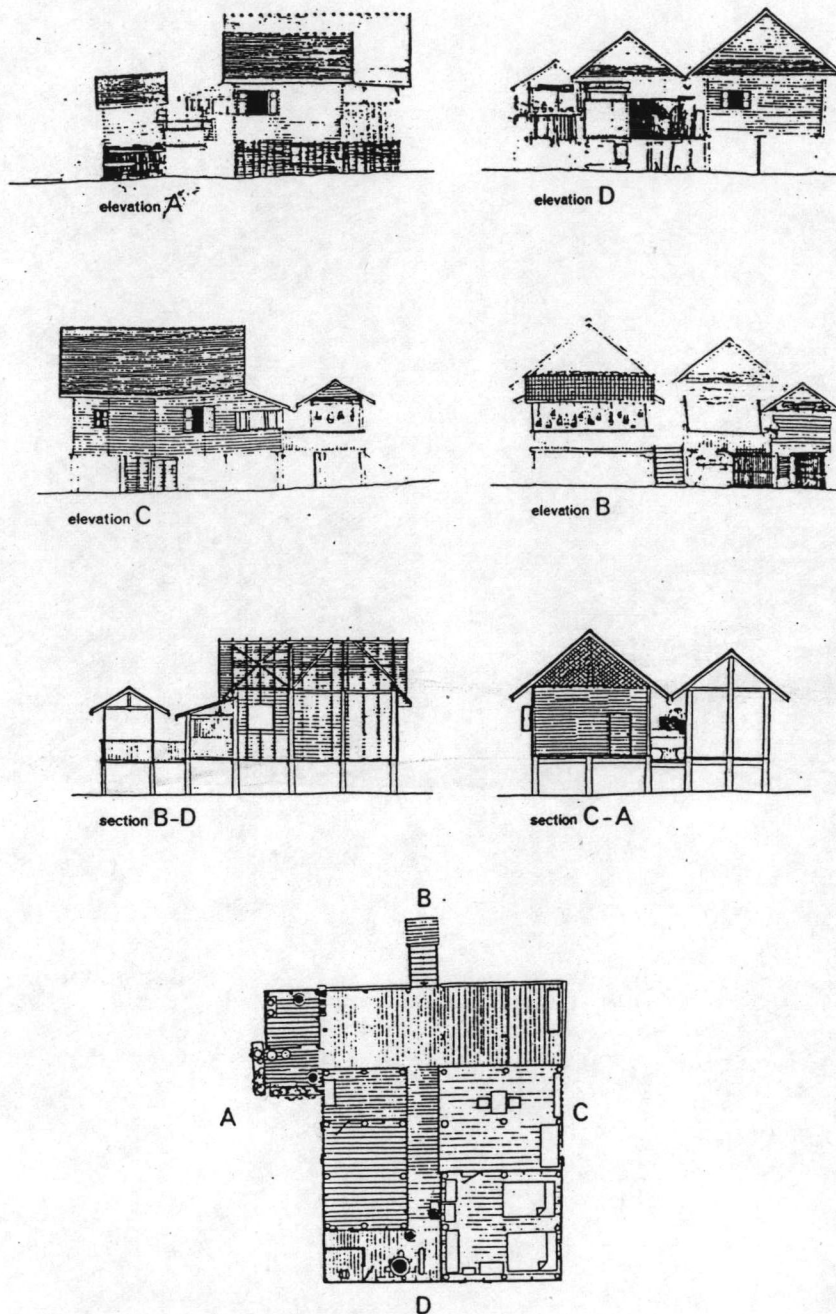
ภาพที่ 4.65 เรือนทักอาศัยขนาดใหญ่บนถนนมฤตยูวาทย์

ที่มา : JORGEN RAHBK THOMSON

มาตราส่วน : 1:400

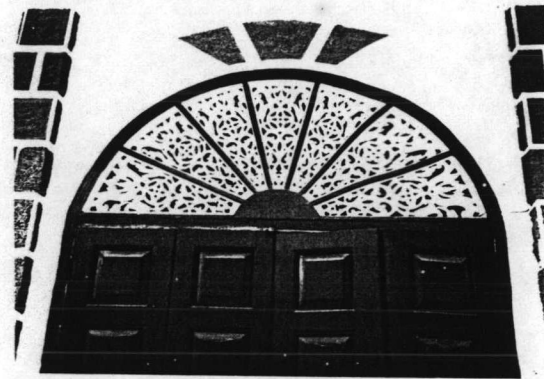
ภาพที่ 4.66 เรือนพักอาศัยขนาดเล็ก

ที่มา : JORGEN RAHBEK THOMSON

มาตราส่วน : 1:400

มาในเมืองไทย นอกจากการประดับ
ในส่วนของระเบียงเป็นหลักแล้ว ยังมี
การประดับในบริเวณช่องลมเหนือหน้า
ต่างช่องลมประตู ซึ่งนิยมทำทรงโค้ง
บางครั้ง จะสร้างกันสาดเหนือช่องลม
ประตูและหน้าต่างด้วย

ภาพที่ 4.67 การตกแต่งลวดลายช่องลมประตู

(2) เรือนพักอาศัยของผู้มีฐานะดี หรือชนชั้นสูงจะสร้าง
เรือนแฝด ยกพื้นสูง หน้าจั่วนิยมจำหลักไม้ลายจั่วพระอาทิตย์ บริเวณเชิงชาย กรอบจั่ว กรอบลูก
พัก กรอบหน้าต่างจะแกะสลัก จำหลักไม้อย่างวิจิตร ส่วนใหญ่จะเป็นเรือนขนาดใหญ่กระจายตัวอยู่
ในบริเวณ ถนนบุญวาทย์เพราะเป็นย่านพักอาศัยของชนชั้นเจ้านาย แต่ตัวเรือนในปัจจุบันหลงเหลือ
อยู่น้อยมาก

(3) เรือนพักอาศัยทั่วไปส่วนใหญ่จะเป็นเรือนมาตรฐาน
คือ เป็นเรือนเดี่ยว เชื่อมครัวไฟด้วยชาน มี 2 ห้องนอนเน้นการใช้งานมากกว่าการประดับตกแต่ง
เพื่อแสดงฐานะ แต่นิยมประดับงานไม้แกะสลัก บริเวณใต้จั่วหลังคา และระเบียงด้านหน้าของ
เรือน

นอกจากนี้ ยังมีเรือนพักอาศัยขนาดเล็ก ที่เป็นแบบมาตรฐาน
ทั่วไป แต่สร้างขนาดให้ย่อมลงตามฐานะและมีกระท่อมชานา มักทำฝาบ้านด้วยไม้ขัดตะเป็น
เรือนขนาดเล็ก มุงหลังคาด้วยหญ้าคา หรือใบตองตึงจะพบในเขตนอกเมืองและในย่านชุมชนชนบท

5.3 รูปแบบศิลปกรรม

ศิลปกรรมในชุมชนเมืองลำปางช่วงนี้มักจะปรากฏเป็นส่วนประกอบของ
งานสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะงานแกะสลักไม้จะเป็นงานศิลปกรรมแขนงที่เฟื่องฟูที่สุดของเมือง
ลำปาง นอกจากงานไม้ที่มีความวิจิตรประณีตแล้ว ในยุคต้นๆจะพบงานจิตรกรรมฝาผนัง ที่เขียน
โดยช่างฝีมือพื้นบ้าน แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในช่วงนั้น ทั้งขบวนแห่ในงานพิธี งานรื่น
เริงในชุมชน

ภาพที่ 4.68

ภาพเขียนบนผนัง วัดนาแสง

ในส่วนของงานเครื่องปั้นดินเผา
พื้นที่โดยรอบเมืองลำปาง จะเป็นแหล่งดิน
ขาวเนื้อดี ที่ชาวลำปางได้นำมาสร้างงาน
เครื่องปั้นดินเผา และงานเซรามิกส์มาตั้ง
แต่สมัยราชวงศ์เม็งราย ในขณะนี้เริ่มมีการ
ทำเซรามิกส์ และเครื่องปั้นดินเผาเพื่อการ
ใช้สอยในชีวิตประจำวันมากขึ้น ซึ่งมีลักษณะ
เฉพาะของเมืองลำปาง คือ เครื่องถ้วย
เขียนสี ส่วนมากจะเขียนเป็นลายไก่ลักษณะ
ต่างๆ เรียกกันทั่วไปว่า "ขามตราไก่"
ภายหลังได้สร้างงานอื่นๆขึ้นมา นอกเหนือ
จากเครื่องถ้วยขาม ทำให้เป็นที่รู้จักกันดีใน
เรื่องงานเซรามิกส์.

ภาพที่ 4.69 ขามตราไก่เมืองลำปาง

คุณค่าในทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเมืองลำปาง

ลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเมืองลำปาง ที่มีวิวัฒนาการของชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือลักษณะของการสร้างชุมชนและปรากฏตัวขึ้นมาไม่มีความเด่นชัดในเชิงประวัติศาสตร์ เป็นชุมชนที่มีวิวัฒนาการในทางประวัติศาสตร์อิงอยู่กับชุมชนหลักที่มีบทบาทและมีอิทธิพลในพื้นที่ในช่วงเวลาต่างๆ แต่ในขณะเดียวกันชุมชนเมืองลำปางกลับมีความสำคัญในการอิงอยู่กับประวัติศาสตร์ของชุมชนหลัก ในฐานะของการเป็นผู้เชื่อมรอยต่อแห่งยุคสมัยต่างๆ เข้าด้วยกัน และทำหน้าที่เสมือนผู้ส่งผ่านยุคสมัยจากยุคหนึ่ง ไปสู่อีกยุคหนึ่งเสมอ ในช่วงเวลาที่ยุคสมัยของชุมชนหลักทั้งทริภุญไชย เชียงใหม่ได้สร้างชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี จนกลายเป็นแบบแผนแห่งยุคสมัยตนได้ลงตัวแล้ว ชุมชนเมืองลำปางจะกลืนหายไปเป็นส่วนหนึ่งของยุคสมัยนั้นๆ จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงและขยับไหวในระลอกคลื่นประวัติศาสตร์ ชุมชนเมืองลำปางที่เป็นเพียงส่วนหนึ่งจะกลับเข้ามาเป็นผู้สร้างเหตุการณ์ หรือร่วมในเหตุการณ์ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง เป็นการเชื่อมช่องว่างของยุคและส่งผ่านไปอีกยุคหนึ่ง

ด้วยลักษณะสำคัญของวิวัฒนาการชุมชนเมืองลำปางนี้เอง ที่ทำให้ชุมชนเปรียบเสมือนผู้สร้างความต่อเนื่องให้กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ในบริเวณที่ราบลุ่มเชียงใหม่-ลำพูน และที่ราบลุ่มแม่ป๋าวัง ถึงแม้ว่าในทางประวัติศาสตร์ของด้านนาความสำคัญและบทบาทของชุมชนจะอยู่ที่ชุมชนหลัก หรือชุมชนศูนย์กลางที่มีความสมบูรณ์สูงสุดในตัวของมันเองแล้วก็ตาม แต่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนเมืองลำปางในช่วงเวลาต่างๆ ก็เข้าไปสร้างสีสันและเสริมเรื่องราวในประวัติศาสตร์นั้นๆ เกิดความสมบูรณ์สูงยิ่งขึ้น ทั้งในยุคสมัยของเมืองทริภุญไชยที่สร้างวัฒนธรรมทวารวดีแบบทริภุญไชยขึ้นมาบนที่ราบลุ่มแม่ป๋าวัง ชุมชนเมืองลำปางบนที่ราบลุ่มแม่ป๋าวัง ได้สร้างชุมชนของตนขึ้นมาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของแคว้นทริภุญไชยที่มีบทบาทสูงอยู่ในระยะแรกๆ พัฒนาการของเมืองทริภุญไชยในช่วงเวลา 600 กว่าปี สังคมวัฒนธรรมของตนเองรับรูปแบบวัฒนธรรมของชุมชนข้างเคียงทั้ง พุกาม จีน เข้ามาปรับ แปลงให้เป็นรูปแบบเฉพาะแห่งตน

ชุมชนเมืองลำปางได้ทิ้งหลักฐานของวัฒนธรรมทริภุญไชยไว้ในชุมชนคือ โครงสร้างผังเมืองรูปหอยสังข์ ซึ่งปรากฏร่องรอยของคูน้ำ คันดิน รูปหอยสังข์(ทรงรี) อย่างชัดเจน อีกทั้งในสภาพปัจจุบันโครงสร้างของเมืองจะเป็นรูปหอยสังข์ที่ค่อนข้างสมบูรณ์กว่าเมืองทริภุญไชยซึ่งเป็นเมืองต้นแบบ ทั้งนี้เพราะ ในช่วงราชวงศ์มังรายปกครองแคว้นล้านนา ในสมัยพระเมืองแก้ว ได้ทำการปรับและรื้อกำแพงเมืองทริภุญไชยไปบางส่วน ทำให้รูปทรงซึ่งเป็นหอยสังข์เลือนหายไปพอสมควร จึงอาจกล่าวได้ว่าลักษณะของผังเมืองรูปหอยสังข์สมัยทริภุญไชยนั้นสามารถใช้เมือง

เขลางค์เป็นต้นแบบในการศึกษา โครงสร้าง แนวกำแพง ของเมืองได้ แม้ว่าบางส่วนจะถูกทำลายเหลือเพียงแนวที่คาดว่าจะเป็นกำแพงเมือง

ในการสิ้นสุดของแคว้นทริภูไทย ความพยายามที่จะกลับคืนสู่อำนาจของพญายีบาหมดลง เมื่อพระยาเบิก ผู้เป็นอนุชาถูกปลงพระชนม์บริเวณคอยแม่ตาล(ชื่อเดิมก่อนที่จะเรียกเป็นขุนตาลในภายหลัง) พญายีบาจึงต้องลี้ภัยไปจากฐานที่มั่นสุดท้ายคือเมืองเขลางค์ไปยังเมืองสองแคว บริเวณที่พระยาเบิกถูกปลงพระชนม์ได้กลายเป็นที่ตั้งศาลเจ้าพ่อขุนตาล ซึ่งเป็นภูเขากั้นเขตแดนระหว่างจังหวัดลำปางและลำพูน ศาลเจ้าพ่อขุนตาลเป็นที่เคารพสักการะ และถือกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่เพียงแต่ชาวลำปางให้ความเชื่อถือเท่านั้น ยังเป็นที่เคารพสักการะโดยทั่วไปของประชาชนในภาคเหนือ

ในลักษณะเดียวกัน ในขณะที่เมืองเชียงใหม่เจริญถึงขีดสุดในฐานะของการเป็นเมืองศูนย์กลางของแคว้นล้านนา ชุมชนเมืองลำปางรับรูปแบบทางผังเมือง วัฒนธรรม ขนบประเพณีของเมืองศูนย์กลางเข้ามาใช้ในชุมชนและพัฒนาชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของล้านนาจนถึงยุคเสื่อม ในความเสื่อมสิ่งที่ขาดไม่ได้ที่จะต้องกล่าวถึงคือเหตุปัจจัย สาเหตุหลักมาจากการเข้าแทรกแซงกิจการในด้านการบริหาร การปกครองของกษัตริย์เชื้อวงศ์มังรายของบรรดาขุนนางกลุ่มต่างๆ และกลุ่มขุนนางที่สำคัญนั้นมาจากเมืองลำปางด้วยเมืองหนึ่ง ทำให้ภาพของประวัติศาสตร์ล้านนาเปลี่ยนแปลงเข้าไปอยู่ในมือของพม่า และในช่วงเวลา 200 กว่าปี ชุมชนเมืองลำปางก็ได้สร้างคนขึ้นมาพลิกหน้าประวัติศาสตร์หน้าก็กลับคืนมาสู่ "คนเมือง" แต่เป็น "คนเมืองภายใต้ร่มฉัตรสยาม"

ชุมชนเมืองลำปางได้สร้างวีรบุรุษและคนบุญขึ้นมาหลายผู้เพื่อกอบกู้เอกราช ซึ่งวีรบุรุษที่เกิดจากเมืองลำปางนี้ เป็นวีรบุรุษร่วมของกลุ่มชนในภาคเหนือในยุคหลังการปกครองของพม่า เชื้อเจ็ดคนได้แตกสาขาออกไปยังชุมชนต่างๆทั้งสายสกุล ณ. เชียงใหม่ ณ. ลำปาง ณ. ลำพูน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำในการร่วมกันสร้างประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของล้านนา ภายหลังจากการปกครองของพม่ามาจนถึงปัจจุบัน

ในการกอบกู้บ้านเมืองของชาวลำปาง ปรากฏหลักฐานกระจายอยู่โดยรอบชุมชนเมืองลำปาง ทั้งรอยคานที่ปรากฏบนผนังฝ้ายยอวิหารวัดปงยางคก รอยกระสุนในวัดพระธาตุลำปางหลวงที่เกิดการสู้รบกันระหว่างกอบกู้บ้านเมือง บริเวณวัดป่าตันกุ่มเมืองที่เคยเป็นสมรภูมิรบระหว่างชาวลำปางกับพม่า และบริเวณประตูผาในเส้นทางลำปาง-งาว ซึ่งเป็นที่ตั้งศาลขนาดใหญ่อีกแห่งหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจาก พญาข้อมือเหล็ก แม่ทัพคนสำคัญได้ขับไล่ทัพพม่าไปจนถึงบริเวณประตูผาและโดนพม่าพันจนสิ้นใจแต่ได้ยื่นกำดาบพิงหน้าผาดาย ทัพพม่าเข้าใจผิดคิดว่าพญาข้อมือเหล็กก้อยยงคงกระพันจึงแตกทัพกลับไป ในบริเวณนั้นชาวลำปางได้สร้างศาลขนาดใหญ่ขึ้นมาเป็น

ศาลเจ้าพ่อประตูผาเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนทั่วไป

ชุมชนเมืองลำปาง แม้จะมีวิวัฒนาการมาในช่วงเวลา รวม 1,300 กว่าปี ชุมชนยังคงพัฒนาอยู่อย่างต่อเนื่องบนสองฝั่งแม่น้ำวัง แม้ว่าในภายหลังได้ขยายชุมชนออกไปตามแนวการพัฒนาตามถนนสายหลักก็ตาม บริเวณเมืองเก่าตั้งแต่สมัยทวารวดีในปัจจุบัน ยังคงเป็นย่านที่พักอาศัยที่สงบเงียบ ถึงแม้ว่าโครงสร้างของเมืองที่ปรากฏอยู่ในสภาพทุกวันนี้ จะไม่ใช่โครงสร้างเดิมตั้งแต่ครั้ง เมืองเขลางค์รุ้ง เรื่องก็ตาม แต่การเปลี่ยนแปลงของชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใช้สอยเพื่อให้เหมาะสมกับช่วงเวลา เมื่อมีการสร้างเมืองใหม่ เมืองเก่าก็ยังคงเป็นที่ตั้งชุมชนควบคู่กันไปกับชุมชนใหม่ที่ได้สร้างขึ้น ในการดำรงอยู่ของชุมชน ทั้งๆที่สถานะที่ปรากฏในประวัติศาสตร์จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องตีกองครวญเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่จะเห็นได้ว่าพื้นที่ที่เป็นสมรภูมินั้นกลับอยู่รายรอบชุมชนเมือง ทั้งกรณีการเกิดขึ้นของศาลเจ้าพ่อขุนताल ศาลเจ้าพ่อประตูผา บริเวณวัดป่าต้นกุ่มเมือง ซึ่งอยู่นอกเขตชุมชนเมืองในเวลานั้น เป็นต้น ทำให้พื้นที่ที่เป็นย่านชุมชนอยู่ในสภาพที่เสมือนถูกโอบล้อมปกป้องไว้ภายในแอ่งกลาง ร่องรอยการตั้งชุมชนจึงยังคงอยู่ และสิ่งที่ตกค้างอยู่ในชุมชนเมืองลำปางจากช่วงเวลาต่างๆนับ 1,300 ปี ไม่เพียงเฉพาะโครงสร้างของเมืองในรูปคูน้ำ คันดินในหัว 3 รุ่น คือ คูเมืองในสมัยทวารวดี แนวกำแพงเมืองสมัยล้านนา และถนนรอบเวียงซึ่งสร้างตามแนวกำแพงเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ และชุมชนของชาวเมืองต่างๆ ทั้งชาวเชียงแสน ชาวเชียงราย ชาวพะเยา ชาวเมืองสาคร หรือชาวพม่า ไทยใหญ่ เป็นต้น ที่ยังคงลักษณะเดิมของชุมชนด้วยการตั้งชื่อชุมชนตามถิ่นฐานที่ละทิ้งมา หรืออยู่ในรูปของอาคารบ้านเรือน ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เป็นลักษณะของกลุ่มชนนั้นๆหลงเหลืออยู่จนถึงปัจจุบัน

ชุมชนเมืองลำปาง จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของกลุ่มชนในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำในภาคเหนือ ที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนเมืองลำปาง เข้าไปมีส่วนสร้างชุมชนในที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง และแม่น้ำวัง ได้มีการเชื่อมต่อกันทางวัฒนธรรม ประเพณี การเมือง การปกครอง ของกลุ่มชนที่มีอยู่หลายเชื้อชาติ หลายวัฒนธรรม ในความหลากหลายนี้ ความสำคัญไม่ได้อยู่ที่การจะสืบค้นว่าชาวลำปางคือใคร เป็นชนกลุ่มไหนทั้งหมด ลัวะ หรืออื่นๆ แต่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนเมืองลำปาง ได้แสดงให้เห็นภาพที่เป็นลักษณะที่ชัดเจนของการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ คือ ไม่มีชนกลุ่มใดเป็นเผ่าพันธุ์ที่บริสุทธิ์ นอกเสียจากเป็นกลุ่มชนในป่าเขาที่ไม่ติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนใดๆเป็นเวลายาวนาน ชุมชนเมืองลำปางได้ทำหน้าที่ ที่สำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ คือเป็นผู้ที่มีส่วนในการหล่อหลอมกลุ่มชนและวัฒนธรรมต่างๆเข้าด้วยกัน และกลุ่มชนต่างๆได้พัฒนารูปแบบทางวัฒนธรรมจนกลายมาเป็นจิตสำนึกทางสังคมร่วมกันของชุมชนในภาคเหนือ.

คุณค่าในทางสุนทรียศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนเมืองลำปาง

การวิวัฒนาการของชุมชนซึ่งผ่านยุคสมัยต่างๆหลากหลายวัฒนธรรม ไม่เพียงแต่เป็นการแสดงให้เห็นถึงหลักฐานทางโบราณคดีและทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเท่านั้น การสร้างสรรค์งานศิลปกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีเพื่อเป็นตัวแทนและสืบทอดความเชื่อ ความศรัทธา ภูมิปัญญา และความรู้สึกนึกคิด วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของชุมชนในสมัยนั้นๆ สิ่งทีคนในชุมชนสร้างสรรค์ขึ้นมาจะเกี่ยวเนื่องทั้งในความเชื่อ ความศรัทธาทางพุทธศาสนา และความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งสิ่งเหล่านั้นได้สร้างความซาบซึ้งประทับใจแก่ผู้พบเห็นทั้งในแง่ของการเติบโตและความตกต่ำ แต่สิ่งเหล่านั้นคือกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นถึงเรื่องราวความเป็นมาในอดีต ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมในชุมชน แสดงออกมาให้เห็นทั้งในเชิงนามธรรมและรูปธรรม

1. คุณค่าในทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองลำปาง

ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมที่ประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมาในชุมชนเมืองลำปาง จะเกี่ยวเนื่องผสมผสานระหว่างความเชื่อ ความศรัทธา ในทางพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนคือการนับถือผี นับถือธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ก่อนการเข้ามาของพุทธศาสนา การนับถือผีบรรพบุรุษ ผีปู่ย่า หรือผีมดผีเม็ง เป็นความเชื่อ และเป็นประเพณีปฏิบัติของชุมชนก่อนที่ศาสนาพุทธจะเข้ามาเป็นศาสนาหลักของชุมชน ผีปู่ย่า และ ผีมด ผีเม็ง ไม่ได้เป็นเพียงผีบรรพบุรุษอารักษ์บ้านเรือน แต่เป็นของชุมชนซึ่งมีกลุ่มของตระกูลผีปู่ย่านั้นอยู่หลายครัวเรือน ตั้งแต่ 10 หลังคาเรือนจนถึง 100 หลังคาเรือนขึ้นไป ในขณะที่ผีมดเป็นผีบรรพบุรุษที่กระจายอยู่โดยทั่วไป ในชุมชนเมืองลำปางกลับเป็นแหล่งกระจุกตัวของผีเม็ง

...ตระกูลผีมดน่าจะมีมาก่อน เพราะแพร่กระจายไปเกือบทุกจังหวัดในภาคเหนือ ขณะที่ตระกูลผีเม็งของคนเมืองจะกระจุกตัวอยู่เฉพาะที่ลำปาง และเชื้อสายของเจ้าลำปางที่พะเยาเพียง 1 ตระกูล ส่วนตระกูลผีเม็งที่เชียงใหม่มักจะเป็นคนเชื้อสายมอญที่มาจากพม่า และเชื้อสายชาวไทยใหญ่ที่เข้ามาค้าขายในเชียงใหม่ หลังจากพม่าได้เข้ามาปกครองเชียงใหม่ในปี พ.ศ.2101 มากกว่าจะเป็นชาวมอญที่สืบเชื้อสายดั้งเดิมมาจากเมืองทริภุญไชยโบราณ... 7

7 อานันท์ กาญจนพันธ์, ผีมด ผีเม็ง ผีบรรพชนของคนมอญ. นิตยสาร ดี เอิร์ธ 2000 ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 กันยายน 2536, หน้า 92.

กลุ่มตระกูลนับถือผีเมืองจะมีมากที่สุดในเมืองลำปาง ซึ่งปรากฏว่ามีมากถึง 60 กว่าตระกูลและยังคงได้รับการสืบทอดมรดกตระกูลนี้มาจนถึงปัจจุบัน

...ในภาษาคำเมือง คำว่า เมือง หมายถึง มอญ จึงน่าจะเป็นไปได้สูงมากกว่าผีเมือง หมายถึงผีของชาวมอญ นอกจากนั้นยังพบว่ามีตระกูลผีเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง จำนวนหนึ่งที่ประกอบด้วยคนชาติพันธุ์มอญล้วน... 8

ในทหุบิกคนร่วมตระกูลผีปู้ย่า หรือผีมด ผีเมืองเดียวกัน จะร่วมกันจัดพิธีบูชาบรรพบุรุษ คือพิธีเลี้ยงผีจะมีพิธีที่สำคัญ คือ การฟ้อนผีและการเข้าทรง ผีมด ผีเมืองเป็นประเพณีที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยทริภุญไชย เป็นวัฒนธรรมที่ตกทอดอยู่ในชุมชนเมืองลำปาง และประเพณีปฏิบัติสืบทอดมาอย่างเหนียวแน่นในกลุ่มตระกูลต่างๆ ในความเชื่อของชุมชน ผีมด คือผีปู้ย่า ผีบรรพบุรุษที่ตายไป 3 ชั่วโมง ส่วนผีเมือง คือกลุ่มตระกูลเจ้านาย และขุนนาง ตั้งแต่ระดับเจ้าผู้ครองนคร เจ้าเมือง ลงมาจนถึงนักรบ เมื่อสิ้นชีวิตแล้วจะเป็นดวงวิญญาณสถิตย์อยู่ตามสถานที่ต่างๆ เพื่อปกป้องรักษาเมือง คนทรงเป็นผีเจ้ากุ่มกัณฑ์ และเจ้าข้อมือเหล็ก (เจ้าพ่อประตู่ผา:ผู้เขียน) มาทำพิธีฆ่าควาย ผีทั้งสองถือเป็นผีเจ้านาย และเป็นผีอารักษ์ของหลาย ชุมชน 9

ภาพที่ 4.70 พิธีฟ้อนผีปู้ย่า และผีมด ผีเมือง

8 เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

9 เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

ชุมชนเมืองลำปางในอดีต เป็นเมืองที่ทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่านและเมืองทางการทหารให้กับเมืองราชธานีในยุคสมัยต่างๆ ในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ได้สร้างวีรบุรุษขึ้นมาหลายชั่วรุ่น และวีรบุรุษที่เกิดขึ้นจากเมืองลำปางได้กลายเป็นวีรบุรุษร่วมของหลายชุมชนในภาคเหนือ การนับถือผีและประเพณีการเลี้ยงผีในเมืองลำปางยังได้รับการสืบทอด และเป็นที่เคารพสักการะอย่างแพร่หลายในภาคเหนือ

ประเพณี และความเชื่อในเรื่องผีปญา ผีมด ผีเม็ง ผีอารักษ์ที่ปรากฏอยู่ในชุมชนเมืองลำปางอย่างแพร่หลาย เป็นสิ่งที่ไม่อาจมองข้ามถึงสิ่งที่แฝงอยู่ในกรอบความเชื่อและพิธีกรรมที่เต็มไปด้วยการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์เพื่อถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ ในประเด็นแรกในการนับถือผีมด ผีเม็ง แม้จะไม่สามารถพิสูจน์แง่มุมในด้านต่างๆ ได้ ในข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ แต่การที่ชุมชนเมืองลำปางยังคงมีการนับถือตระกูลผีเม็งมากกว่า 60 กว่าตระกูล มากกว่าชุมชนอื่นร่วมวัฒนธรรมเดียวกันทั้ง เมืองเชียงใหม่ และลำพูน * โดยเฉพาะเมืองลำพูนอดีตคือ เมืองหริภุญไชย ซึ่งถือได้ว่าเป็นแม่แบบของวัฒนธรรมมอญแบบหริภุญไชยและแผ่ขยายวัฒนธรรมมอญในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงและแม่น้ำวัง ปรากฏว่าการนับถือตระกูลผีเม็งมีน้อยกว่าตระกูลผีเม็งในเมืองลำปาง ทั้งนี้เพราะในภายหลังเมืองลำพูนถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นล้านนา เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ใกล้กับเมืองเชียงใหม่ การถ่ายเทวัฒนธรรมระหว่างเมืองเชียงใหม่และเมืองลำพูนเป็นไปได้โดยสะดวกมากกว่าเมืองลำปางที่ค่อนข้าง เป็นเอกเทศในแง่สภาพภูมิศาสตร์ การหลงเหลือตระกูลผีเม็งอย่างมากมายในเมืองลำปาง เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นถึงความเข้มข้นของวัฒนธรรมนับตั้งแต่ครั้งสมัยหริภุญไชยที่ยังคงตกค้างอยู่ในชุมชน แม้เวลาจะผ่านมานับพันปี ความเข้มข้นของวัฒนธรรมนั้นยังคงอยู่ เพราะเป็นสิ่งที่ฝังแน่นอยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นประเพณีปฏิบัติที่แสดงออกมาในการดำเนินชีวิตมากกว่าการแสดงออกทางด้านวัตถุ

---

* ผีมดได้รับการนับถืออย่างแพร่หลายทั่วไปในภาคเหนือทั้ง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน ส่วนผีเม็งพบเพียงจังหวัดลำพูน เชียงใหม่ และลำปาง ส่วนในเมืองพะเยาที่นับถือผีเม็ง เป็นตระกูลผีเม็งที่สืบมาจากเจ้านายเมืองลำปาง สันนิษฐานว่าเป็นช่วงที่ชาวพะเยาอพยพกลับเมืองและเจ้านายเมืองลำปางได้แบ่งสกุลเจ้าไปร่วมตั้งสกุลเจ้าเมืองพะเยา

ดังนั้น การที่ไม่ปรากฏหลักฐานทางวัตถุ ทั้งสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมร่วมสมัย ทรัพยากรในชุมชนเมืองลำปางมากพอที่จะยืนยันถึงช่วงเวลา และอิทธิพลของวัฒนธรรม กับการพิจารณาถึงขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน คือ ประเพณีการเลี้ยงผี การนับถือผีผด ผีเม็งในชุมชน สามารถกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมทรัพยากรนั้นได้แทรกและฝังรากลึกอยู่ในจิตใจ ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน ที่ไม่สามารถวัดได้เหมือนการศึกษาในรูปแบบทางด้านศิลปะ สถาปัตยกรรมที่รูปแบบโครงสร้าง ฯ เป็นตัวบ่งบอกถึงยุคสมัย อิทธิพลของยุคสมัยต่างๆได้ค่อนข้างชัดเจน เพราะวิถีชีวิต และประเพณีปฏิบัติ เป็นเรื่องของความเชื่อ และความรู้สึกร่วมกันของคนในชุมชน

ในประเด็นรองลงมา ความสำคัญของประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ชุมชนได้สร้างขึ้นมา เพื่อเป็นกลไกในการควบคุมความคิดและพฤติกรรมของคนในชุมชนให้อยู่ในแนวทางเดียวกัน เป็นกรอบความคิดที่นำไปสู่การสร้างความเป็นเอกภาพภายในชุมชนสะท้อนออกมาในการจัดการ ทั้งในวิถีชีวิตและในงานพิธี เช่น การแต่งงาน จะต้องเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อบอกกล่าว มิฉะนั้นผีปู่ย่าจะขัดแย้งกันระหว่างสองตระกูล โดยนัยเป็นการควบคุมพฤติกรรมและเลือกคู่ของลูกหลาน เพราะฝ่ายชายจะต้องย้ายเข้ามาสู่ครัวเรือนของฝ่ายหญิงซึ่งเป็นผู้สืบทอดมรดกของตระกูล หรือ การบงบานเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย การขอขมาเพราะลูกหลานและเลยพิธีกรรมหรือข้อห้ามของตระกูล เป็นต้น เพราะมีความเชื่อว่า ผีปู่ย่า ผีอารักษ์ มีอำนาจที่คลบบันดาลให้เกิดทั้งคุณและโทษต่อลูกหลานและชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกร่วมกันในการทำนุบำรุง รวมถึงการพิทักษ์รักษาสถานที่ หรือบริเวณ และสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง ที่เป็นแหล่งสิงสถิตย์ของผีปู่ย่า ผีอารักษ์ ภายในชุมชนจะถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์จะต้องไม่ทำการบุกรุก แตะต้อง และต้องทำนุบำรุงรักษาสถานที่หรือสถาปัตยกรรมนั้นๆ เพื่อไม่ให้ผีอารักษ์หรือผู้คุ้มครองชุมชนที่ปราศจากตัวคนนั้น ต้องเคืองชุนและไม่พอใจ คลบบันดาลให้เกิดโทษด้านต่างๆแก่ชุมชนและคนในชุมชน

ดังนั้น กลุ่มสถาปัตยกรรม สถานที่ หรือบริเวณที่คนในชุมชนเชื่อว่าเป็นสถานที่สิงสถิตย์ของดวงวิญญาณ มักจะเป็นสถานที่ที่ได้รับการดูแลรักษาอย่างดีจากความเห็นพ้องต้องกันของคนในชุมชน จะเห็นได้ว่าในบริเวณเมืองใหม่ คือ เมืองนครลำปาง ในสมัยรัตนโกสินทร์ ยังคงหลงเหลืออยู่เพียงหอค้อมือก ในขณะที่การสร้างถนนและการเกิดขึ้นของชุมชนใหม่ได้ทำลายคูเมือง และกำแพงเมืองจนหมดสิ้นไปแล้ว ทั้งนี้เพราะ หอค้อมือกเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อหมอกมุงเมือง (เจ้าพ่อหมอกมุงเมือง เป็นนายทหารสำคัญในรัชสมัยของเจ้าสุวรรณหอค้อม เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์ที่ 3 เดิมเป็นพระภิกษุชาวเชียงตุงลาสิกขาออกมารับราชการชื่อ นายชานหมอกมุงเมือง ได้รับตำแหน่ง "หมื่นพันทอง" มีกิตติศัพท์ว่าเป็นผู้ที่เวลาเดินทางไปยังที่แห่งใดในบริเวณนั้นจะมีหมอกปกคลุมไปทั่วบริเวณ จะมีพิธีเลี้ยงผี และพ่อนผีในบริเวณหอค้อมือกทุกปีในราวเดือน

มีนาคม) ถือเป็นผู้มีค มีเมือง หรือมีเจ้านายที่ปกครองรักษาเมือง หออะม็อกจึงกลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเมืองลำปาง ที่คนในชุมชนให้การเคารพสักการะและบำรุงรักษาสถานที่ไว้เป็นอย่างดี

ความสัมพันธ์ของความเชื่อดั้งเดิมกับหลักพุทธศาสนา ที่เข้ามาถึงชุมชนในภายหลัง คือการที่ชุมชนปรับและแปลงประเพณีการเลี้ยงผี การพ้อนผีให้เป็นส่วนหนึ่งของศาสนา ในลักษณะของการอ่อนน้อมและยอมรับให้พุทธศาสนาเหนือกว่าผีในความเชื่อดั้งเดิม เห็นได้จากการที่ การจัดงานพิธีเลี้ยงผี จากที่เคยเลี้ยงและเซ่นไหว้ด้วยของสดจะเปลี่ยนเป็นของแห้งหรืออาหารปรุงสุก และการพ้อนผีเพื่อบูชาบรรพบุรุษตระกูลต่างๆ จะต้องทำก่อนช่วง เข้าพรรษาและหลัง เข้าพรรษา เท่านั้น มักจะจัดในช่วง เดือนมีนาคม-มิถุนายน

ชุมชนเมืองลำปางในปัจจุบัน เป็นเมืองที่ได้รับการพัฒนาให้เป็นเมืองทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม จึงเกิดแหล่งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ชุมชนใหม่ที่รองรับการขยายตัว การเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจและสภาพสังคมใหม่มักจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงค่านิยม ความเชื่อและความคิดของคนในชุมชน แต่ภายในชุมชนเมืองลำปาง แม้จะรับการเข้ามาของภาคเศรษฐกิจและสภาพสังคมใหม่ก็ตาม รากเหง้าของวัฒนธรรมดั้งเดิมยังฝังลึกอยู่ภายใต้วิถีชีวิตของคนในชุมชน ที่สะท้อนออกมาให้เห็นเด่นชัดในด้านต่างๆ รวมทั้งความเชื่อดั้งเดิม ทำให้งานพิธีพ้อนผีในเมืองลำปางยังคง เป็นพิธีและประเพณีที่คนในชุมชนให้ความสำคัญสูง และกระจายความเชื่อ ความคิดไปสู่ชุมชนใกล้เคียงอย่างแพร่หลาย งานพิธีพ้อนผีในเมืองลำปางยังคง เป็นงานมหกรรมทางจิตวิญญาณที่ถือว่าใหญ่ที่สุดงานหนึ่งในภาคเหนือ ในยุคของเทคโนโลยีและการสื่อสารโทรคมนาคมพัฒนาไปอย่างก้าวไกล งานพ้อนผีและงานเลี้ยงผีในเมืองลำปางยังคงมีคนเดินทาง มาจากภายในชุมชนเมืองลำปางและจังหวัดใกล้เคียง เพื่อเข้าร่วมพิธี คารวะ สักการะผีเจ้านายนับพันคน

...เมื่อเวลาล่วงไปเกือบเที่ยง และมีร่างที่ประทับองค์แล้วถึงกว่า 200 ร่าง ประชาชนทยอยเข้ามาในบริเวณบ้านกว่าสามพันคน เพื่อคารวะ และรดน้ำคำหัวร่างทรงเจ้าพ่อ ประตุผา... 10

10 อนุกุล ศิริพันธ์. นิตยภัตผีเจ้านาย บนสะพานเชื่อมชีวิตและวิญญาณ. นิตยสารสยามอารยะ ปีที่ 3 ฉบับที่ 29 มิถุนายน 2538. หน้า 39.

จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ความเชื่อและการนับถือผี ยังคงแทรกอยู่ในโครงสร้างทางสังคมในชุมชนเมืองลำปาง แต่ความเคร่งครัดในการยึดถือปฏิบัติได้ลดลงและปรับเปลี่ยนไปตามกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย การเข้ามาของพุทธศาสนา นับตั้งแต่สมัยทวารวดี อยุธยามีบทบาทในการกลืนและผสมผสานความเชื่ออย่างแนบแน่น และปราศจากการต่อต้านจากกระแสความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มคนในชุมชน ประเพณีหลายอย่างผสมปนเปกันแยกจากกันได้ยาก เช่น แต่เดิมนิยมเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อขอขมา ชักไล่เสนียดจัญไรด้วยการอาบน้ำหรือประพรมน้ำส้มป่อย ผ่านคนทรงซึ่งเป็นร่างทรงผีปู่ย่า ได้เปลี่ยนและ แบ่งหน้าที่ให้พระสงฆ์ในพุทธศาสนาได้เข้ามาดำเนินการด้วยการประพรมน้ำพระพุทธมนต์ น้ำส้มป่อย การสวดไล่เสนียดจัญไรจากพระสงฆ์ เป็นต้น

การผสมผสานแนวความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา ทำให้ประเพณีต่างๆที่ยังคงดำเนิน ประพฤติปฏิบัติกันอยู่ในชุมชนเมืองลำปาง ได้รับการสืบทอดกันมาเป็นประเพณีของการดำรงชีวิต ความเป็นอยู่ เป็นวัฒนธรรมที่มีคุณค่าต่อจิตใจของคนในชุมชน สามารถยึดเหนี่ยวจิตใจคนร่วมชุมชนให้ดำเนินในวิถีทางเดียวกัน.

2. คุณค่าทางสหวิทยาาสตร์ของชุมชนเมืองลำปาง

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมืองลำปางที่มีวิวัฒนาการในช่วงเวลาต่างๆ พัฒนาจากการเป็นชุมชนหมู่บ้านมาสู่การเป็นชุมชนเมือง ดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องบนที่ราบริมฝั่งแม่น้ำวัง เพื่อสนองตอบวิถีชีวิตและกิจกรรมของคนในชุมชน ไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นในทางประวัติศาสตร์และการตีทอดความคิดความเชื่อภายในชุมชนเท่านั้น ภายใต้การวิวัฒนาการของชุมชนได้แสดงออกมาให้เห็นเป็นองค์ประกอบด้านต่างๆภายในชุมชน ที่สะท้อนถึงความเป็นมาของชุมชนและการถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาออกมาเป็นหลักฐานทั้งรูปทรงของเมือง หลักฐานทางโบราณคดี ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม

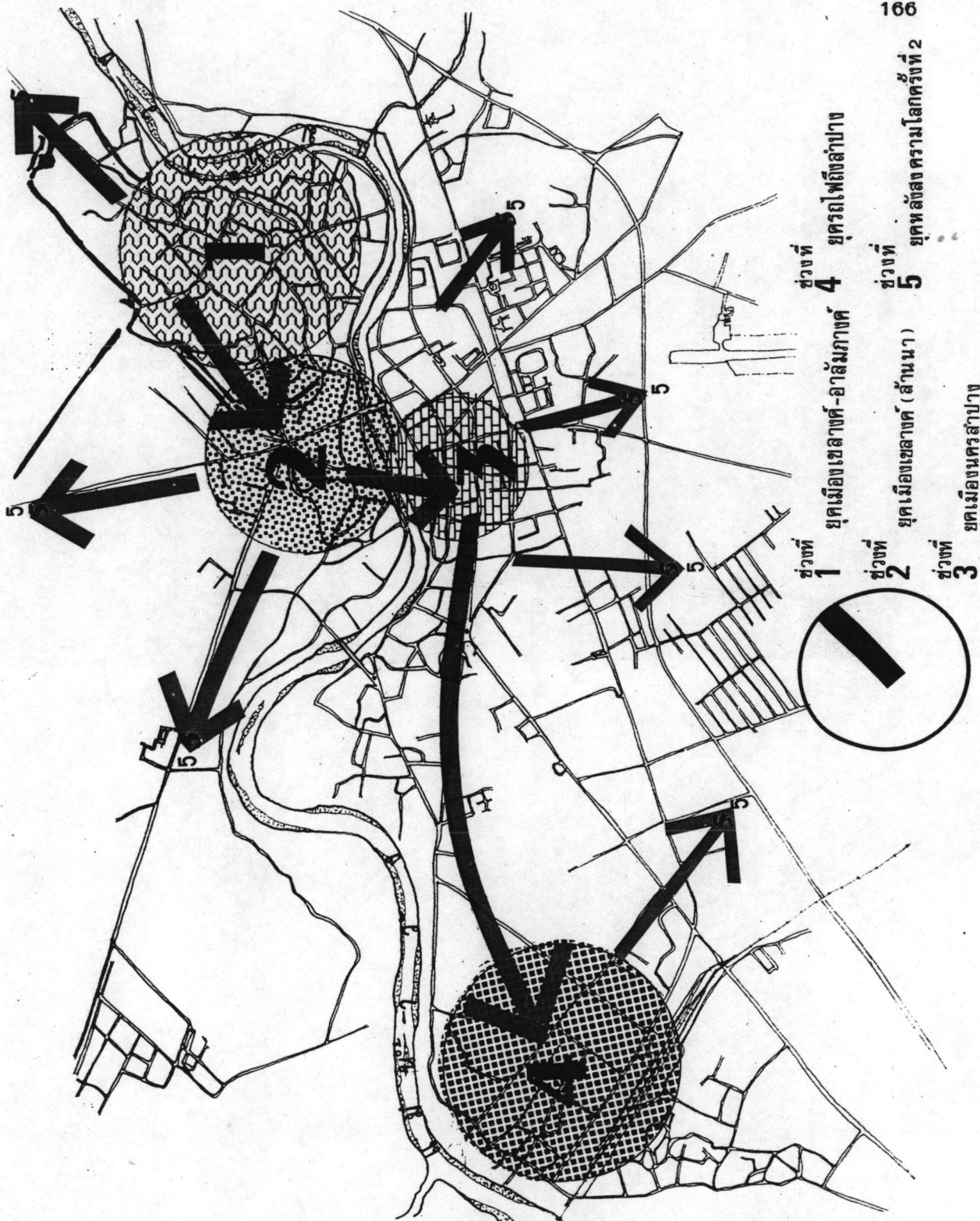
2.1 เอกลักษณ์ขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์ชุมชน

ชุมชนเมืองลำปางมีโครงสร้างเมืองและผังชุมชนถึง 3 รุ่นด้วยกัน คือเมืองในสมัยหริภุญไชย ซึ่งเป็นรูปหอยสังข์ทรงรี เมืองในสมัยล้านนาเป็นทรงสี่เหลี่ยมมุมมน และเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โครงสร้างเมืองลำปางเป็นเมืองที่ได้ใช้งานมาอย่างต่อเนื่อง สร้างภูมิทัศน์ของชุมชนที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ และลักษณะทางสังคมของชุมชนเมืองลำปางเอง

2.1.1 ย่านและขอบเขตสำคัญของชุมชน การขยายตัวของชุมชนในช่วงเวลาต่างๆ มีลักษณะเฉพาะที่เห็นได้อย่างเด่นชัด คือลักษณะของการขยายตัว ชุมชนเมืองลำปางจะค่อยๆขยายตัวลงสู่ทางตอนใต้ เสมือนทางน้ำไหลและมีจังหวัดหยุดพักในโค้งน้ำต่างๆ ชุมชนได้หยุดจังหวัดพักสร้างชุมชนขึ้นตามยุคสมัยต่างๆ ทำให้ตะกอนของวัฒนธรรมทอดนิ่งลงสู่ชุมชนเก่าและเกิดตะกอนทางวัฒนธรรมใหม่ในชุมชนที่ขยายตัวลงไปทิศทางการไหล เพื่อสร้างชุมชนใหม่แทนชุมชนเก่า หรือชุมชนที่พัฒนามาก่อนหน้านั้นจะเริ่มหยุดนิ่งอยู่ในกรอบวัฒนธรรมตามช่วงเวลาของตน และปรับรับความเจริญที่เข้ามาใหม่ ให้กลมกลืนกับวัฒนธรรมเดิม แต่สิ่งที่เข้ามาใหม่จะเจือจางลงในชุมชนเก่าเพราะไม่ใช่ชุมชนหน้าด่านเหมือนชุมชนใหม่ที่เกิดขึ้นมา เพื่อรับการเปลี่ยนแปลงโดยตรง ทำให้ย่านชุมชนเก่าที่รับเข้ามาช้ากว่าไม่ถูกกระแสนพัดพาให้แปรไปอย่างรวดเร็วตามกระแสการพัฒนาใหม่ๆ แต่จะเป็นการค่อยๆปรับให้เข้ากับสิ่งที่มีอยู่เดิมในชุมชนหรือในย่านนั้น

จนกระทั่ง เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปการปกครองที่มา

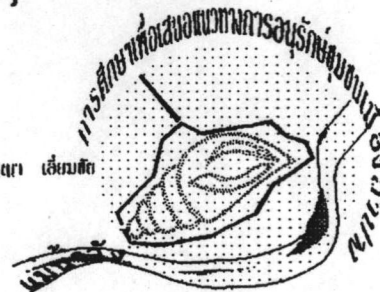
จากส่วนกลาง(กรุงเทพฯ) เมื่อชุมชนได้รับการพัฒนาในแบบแผนเดียวกันกับชุมชนอื่นทั้งประเทศ

แผนที่ 4.14 ทิศทางการขยายตัวของชุมชนในช่วงต่างๆ

มาตราส่วน : 1:6,000

ยุคนคร เติบโต

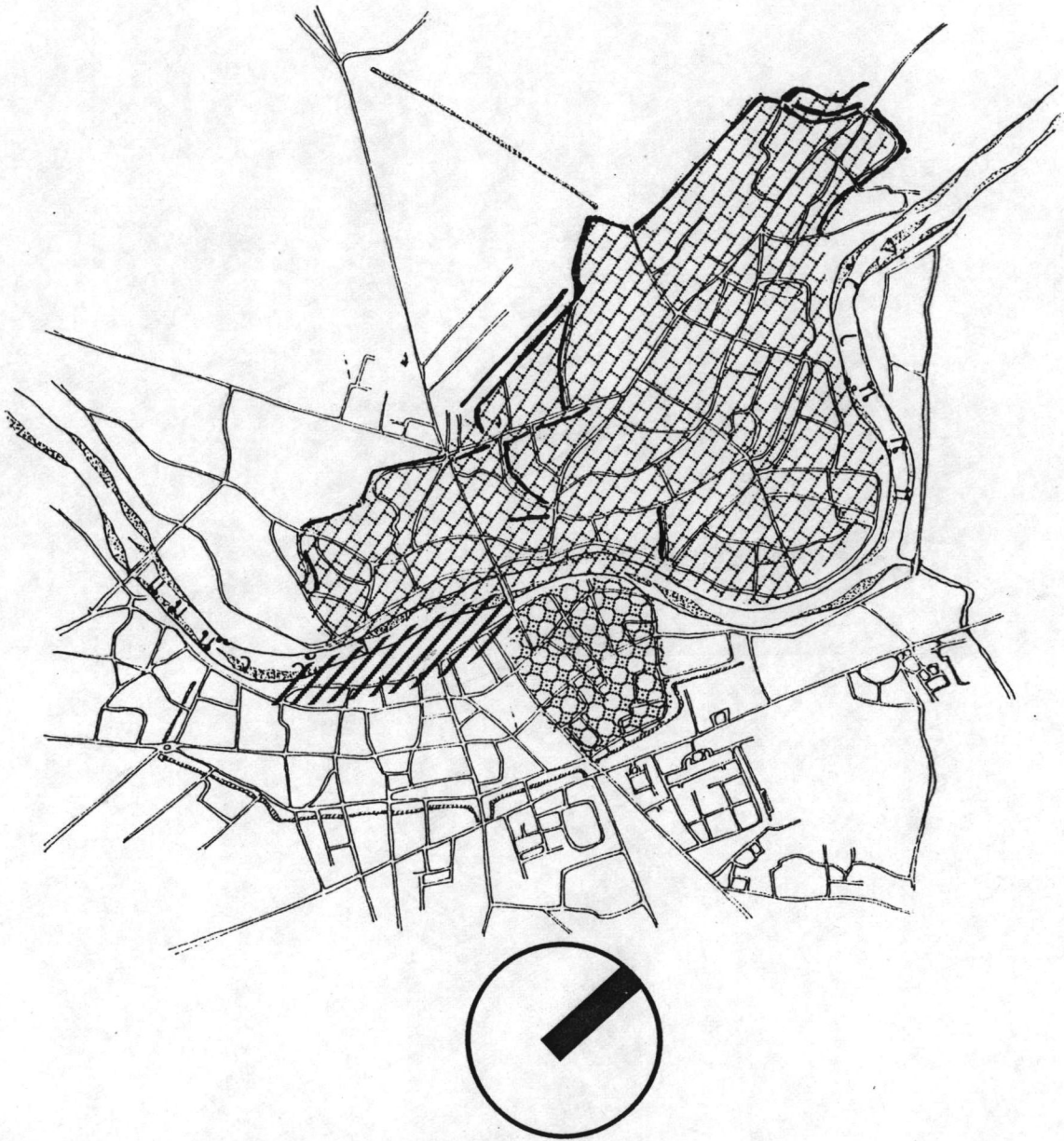

ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ลักษณะการขยายตัวของชุมชนเมืองลำปาง ที่มีลักษณะเฉพาะของตนได้เปลี่ยนไปพร้อมกับแนวทางการพัฒนาใหม่ๆ การตัดถนนรองรับการคมนาคมขนส่งทางบก ชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ได้แผ่กระจายออกไปทุกทิศทุกทาง เสมือนฐานของกองทรายที่แผ่ออกโดยรอบ จนอาจจะกล่าวได้ว่าลักษณะการขยายตัวของชุมชนเมืองลำปาง ซึ่งเป็นแบบการเคลื่อนย้ายลงมาเป็นจุด ตั้งชุมชนและพัฒนาจนถึงจุดอิ่มตัวแล้วค่อยเคลื่อนย้ายขยายสู่ย่านใหม่เพื่อรับความเจริญและยุคสมัยใหม่ได้สิ้นสุดลง เป็นช่วงสุดท้ายภายหลังการเข้ามาถึงของรถไฟ ย่านชุมชนการค้าส่งบริเวณสถานีรถไฟ คือย่านสบตุ๋ย-เก้าจ้าว เป็นย่านสุดท้ายที่ชุมชนเมืองลำปางได้วิวัฒนาการมาในแนวทางการของตน

แต่กระนั้นก็ตาม แม้จะมีการขยายตัวของชุมชนสมัยใหม่ในลักษณะของการแผ่กระจายไปในทุกทิศทุกทาง ย่านชุมชนที่มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องนับแต่ครั้งหรือทศวรรษรุ่งเรืองในที่ราบลุ่มภาคเหนือ ยังคงปรากฏให้เห็นย่านชุมชนที่ชัดเจน คือ

ย่านเมืองเก่า อยู่บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง ภายในเขตคูเมืองรูปหอยสังข์และแนวกำแพงเมืองสมัยล้านนา เป็นย่านที่พักอาศัยของชุมชนเก่า ซึ่งปรากฏให้เห็นถึงรูปแบบของบ้านพักอาศัย อาคาร และโบราณสถาน ตั้งเดิมอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นย่านที่พักอาศัยที่ค่อนข้างเจริญสงบ ทั้งนี้เพราะ มีการประกอบกิจการพาณิชย์แทรกอยู่ภายในชุมชนเพียงเล็กน้อยเท่านั้นและเป็นเพียงร้านขายของชำที่ใช้ส่วนหนึ่งของบริเวณบ้านเป็นพื้นที่ค้าขาย อีกทั้งลักษณะอาคารและที่พักอาศัยในย่านนี้มีความสูงไม่เกิน 3 ชั้น ยกเว้นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ ลักษณะของบ้านเรือนพักอาศัยส่วนใหญ่จะบอกได้ถึงเอกลักษณ์อันเป็นรสนิยมหนึ่งของชุมชนเมืองลำปาง คือรูปทรงเดี่ยวแฉ่ ทรงป้อมมากกว่าบ้านพักอาศัยในจังหวัดอื่น

ย่านตลาดจีน (ย่านการค้าเก่า) ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำวัง เป็นย่านการค้าทางเรือที่สำคัญก่อนที่รถไฟจะสร้างมาถึงเมืองลำปาง ย่านจะมีขอบเขตอยู่บนสองฟากถนนตลาดเก่า ซึ่งมีเอกลักษณ์ที่สำคัญบ่งบอกยุคสมัยที่ดำรงอยู่ของชุมชนย่านตลาดจีน คือ ลักษณะของอาคารบ้านเรือนเป็นสถาปัตยกรรมที่ได้รับความนิยมสร้างในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 และช่วงต้นรัชกาลที่ 6 คือ เรือนขนมปังขิง (Ginger Bread) อาคารแบบเรือนขนมปังขิงจะสร้างเป็นแนวต่อเนื่องตลอดถนน มีบ้านเรือนและอาคารหลังหลังแทรกอยู่ประปราย และยังคงใช้งานอยู่ในอาคารเหล่านี้มาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าชื่อเสียงโรยมลงไประยะหนึ่ง เป็นย่านที่แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองและความคึกคักของการค้าทางเรือในสมัยนั้น แม้ว่าปัจจุบันอาคารจะทรุดโทรมและเปลี่ยนสภาพไปบ้างตามกาลเวลา แต่ยังคงร่องรอยให้เห็นถึงการตกแต่งประดับประดาอย่างหรูหราฟุ่มเฟือย

แผนที่ 4.15 ย่านเมืองเก่า ย่านตลาดจีน และย่านศูนย์ราชการ

สัญลักษณ์ :

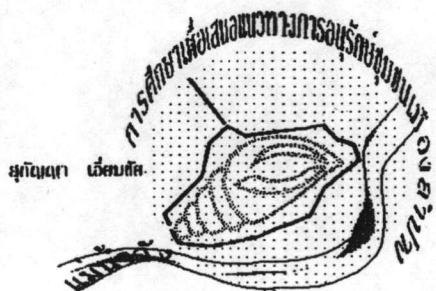
ย่านเมืองเก่า

ย่านตลาดจีน

ย่านศูนย์ราชการ

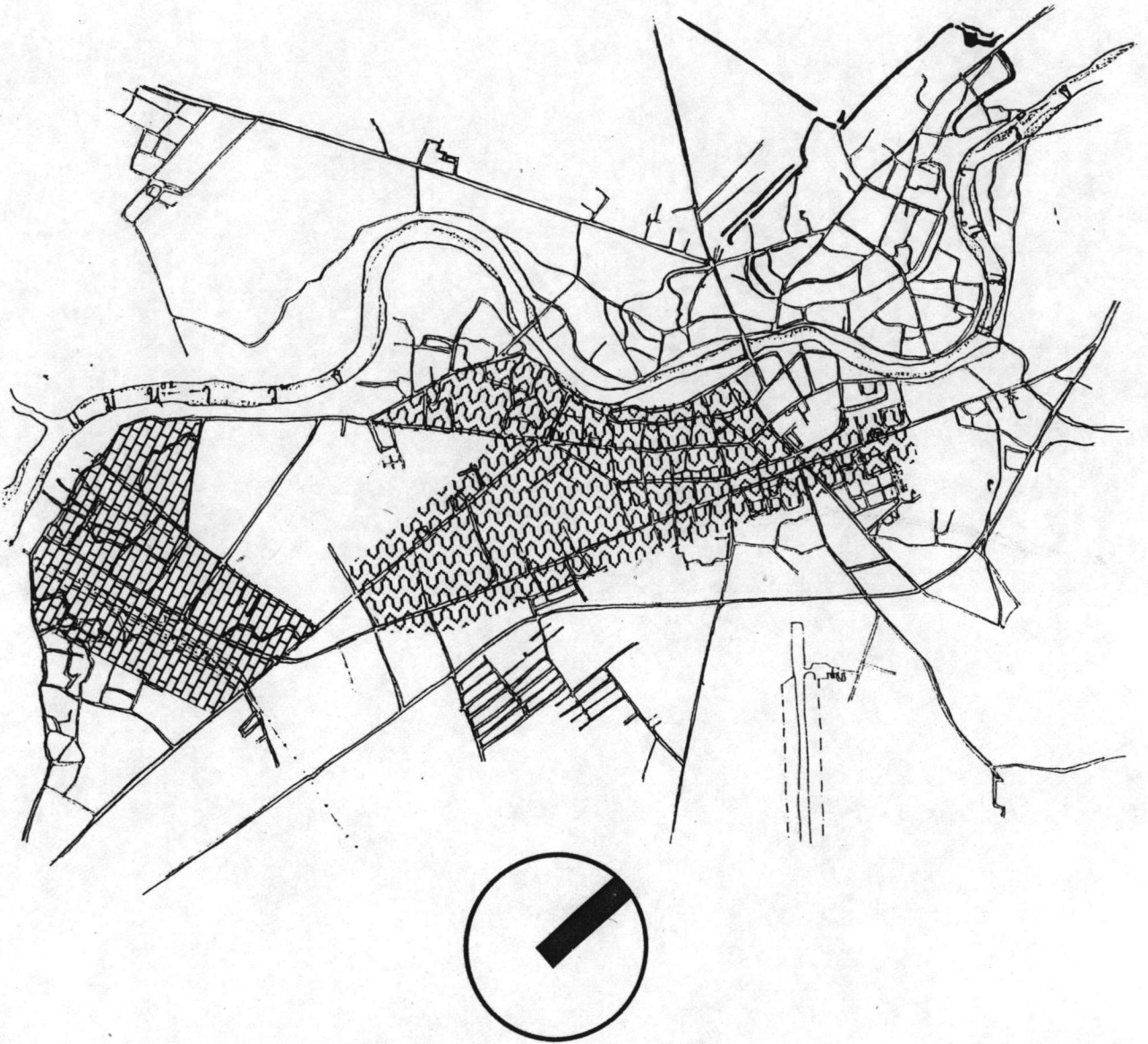
ย่านศูนย์ราชการ อยู่บริเวณย่านศูนย์กลางเมืองตอนปลายของถนนสายหลัก 3 สาย คือถนนรอบเวียง ถนนทิพย์ช้าง และถนนบุญวาทย์(เดิมชื่อถนนแก้วมัญญา) ย่านศูนย์ราชการสร้างขึ้นบนย่านที่ตั้งของกลุ่มวังและคุ้มเจ้านายในอดีต ได้เปลี่ยนมาเป็นที่ทำการของหน่วยงานราชการในระยะหลัง ประกอบไปด้วย ศาลากลาง ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งคุ้มหลวง หอค้าของเจ้าผู้ครองนครลำปาง ศาลหลักเมือง ที่ว่าการอำเภอ และหน่วยงานอื่นๆ

ย่านธุรกิจพาณิชยกรรม เป็นย่านการค้าใหม่ ในเขตกำแพงเมือง (ปัจจุบันแนวถนนรอบเวียงเป็นตัวชี้ถึงขอบเขตของเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์) อยู่บนถนนสายหลักทั้ง 3 สาย คือ ถนนทิพย์ช้าง ถนนบุญวาทย์ และถนนรอบเวียง

ย่านการค้าสมัย-เก๋จ้าว อยู่ทางตอนใต้ของเมือง บริเวณแม่น้ำแม่ตุ๋ยไหลลงมาบรรจบกับแม่น้ำวังเป็นที่ตั้งของสถานีรถไฟ ทำให้กลุ่มชนและชุมชนที่ทำการค้าทางเรือในย่านถนนตลาดจีนหันมาทำการค้าทางบก เพราะสะดวกและสามารถขนส่งสินค้าได้จำนวนมากกว่าและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยกว่าการขนส่งทางเรือที่ใช้เวลานาน ทำให้ย่านสมัย-เก๋จ้าวเป็นย่านการค้าทางบกที่คึกคักมาก แต่เมื่อทางรถไฟสร้างต่อไปถึงเมืองเชียงใหม่ การค้าย่านสมัยได้ซบเซาลงบ้าง แต่ปัจจุบันยังคงเป็นย่านค้าส่งที่สำคัญของเมืองลำปาง

ย่านที่สำคัญของเมืองลำปาง ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงการวิวัฒนาการตามช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์อย่างชัดเจนเท่านั้น การเติบโตและความขบเซาของย่านเหล่านี้มีความต่อเนื่องกันในช่วงเวลา จนสามารถระบุได้ถึงช่วงเวลาของย่านอย่างชัดเจน และถึงแม้ว่าจะมีย่านใหม่รุ่งเรืองขึ้นมารองรับความขบเซาของย่านเก่า คนในชุมชนยังคงปรับใช้ย่านเก่าให้เข้ากับการพัฒนาใหม่ๆที่เข้ามา.

ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของย่านในชุมชนเมืองลำปาง คือ ย่านต่างๆถูกกำหนดขอบเขตทางความรู้สึกได้อย่างชัดเจน ด้วยกลุ่มของที่วาง แนวถนน แนวคูเมือง แนวกำแพงเมืองเก่า เป็นต้น เช่นย่านสมัย-เก๋จ้าว ซึ่งเป็นย่านการค้าของสถานีรถไฟนั้นค่อนข้างแยกออกมาทางตอนใต้ของแม่น้ำ ภายในย่านจะมีการก่อสร้างอาคารพาณิชย์และบ้านพักอาศัยกึ่งพาณิชย์อยู่ค่อนข้างหนาแน่น ทำให้มีกิจกรรมในพื้นที่ค่อนข้างสูงทั้งคนเดินทางและกิจกรรมการค้าของคนในชุมชน รอบๆย่านสถานีจะเป็นที่โล่งว่างสลับกับที่พักอาศัยเบาบาง โอบล้อมอยู่โดยรอบย่าน ส่วนขอบเขตที่กำหนดโดยแนวกำแพงเมืองเก่า แนวคูเมืองหรือแนวถนนนั้น อยู่ในย่านใจกลางเมือง ในย่านธุรกิจหลักของชุมชน ซึ่งเป็นศูนย์กลางของเมืองจะกระจุกตัวอยู่ในเขตกำแพงเมือง คือถนนรอบเวียง ย่านตลาดจีน ขอบเขตของย่านอยู่สองฝั่งปากถนน เมื่อจรดแนวถึงถนนทิพย์ช้าง ฝั่งด้านหน้าถนนทิพย์ช้างจะเข้าไปอยู่ในย่านธุรกิจพาณิชยกรรมหลักของเมือง ส่วน

แผนที่ 4.16 ย่านพาณิชยกรรม

สัญลักษณ์ :

ย่านธุรกิจพาณิชยกรรม

ย่านการค้าสมัย-เก่าจ้าว

ศกัณษา ๒๕๒๕

ย่านชุมชนเมือง เก่าบนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำยังคงถูกกำหนดเหมือนย่านในอดีต คือ ชุมชนพักอาศัยหนาแน่นจะอยู่ฝั่งตะวันออกของถนนประตูม้าจนจรดริมฝั่งแม่น้ำ

จากการที่แนวคูเมือง กำแพงเมือง และถนนสายหลักเป็นแนวขอบเขตที่ค่อนข้างชัดเจนของกลุ่มย่านต่างๆ ทำให้ย่านสำคัญของชุมชนเมืองลำปางกระจุกตัวเกาะกลุ่มกันอยู่ในเขตกำแพงเมือง ซึ่งสัมพันธ์กันโดยตรงกับความเป็นมาในทางประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของชุมชน เพราะหลังจากย่านสบตุ๋ย-เก่าจ้าว เป็นย่านชุมชนหลังสุดที่มีความเด่นชัดในเชิงประวัติศาสตร์ของการตั้งชุมชน ชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ภายหลังค่อนข้างกระจุกกระจายและไม่มีความชัดเจนของย่านมากพอที่จะกำหนดได้ว่าเป็นย่านประเภทใด การเกิดขึ้นของชุมชนใหม่เป็นลักษณะของการใช้ที่ดินที่ค่อนข้างผสมผสานและประนีประนอมเข้ากับความต้องการการใช้ที่ดินเพื่อรองรับการพัฒนาและขยายตัวในภาคเศรษฐกิจของชุมชน.

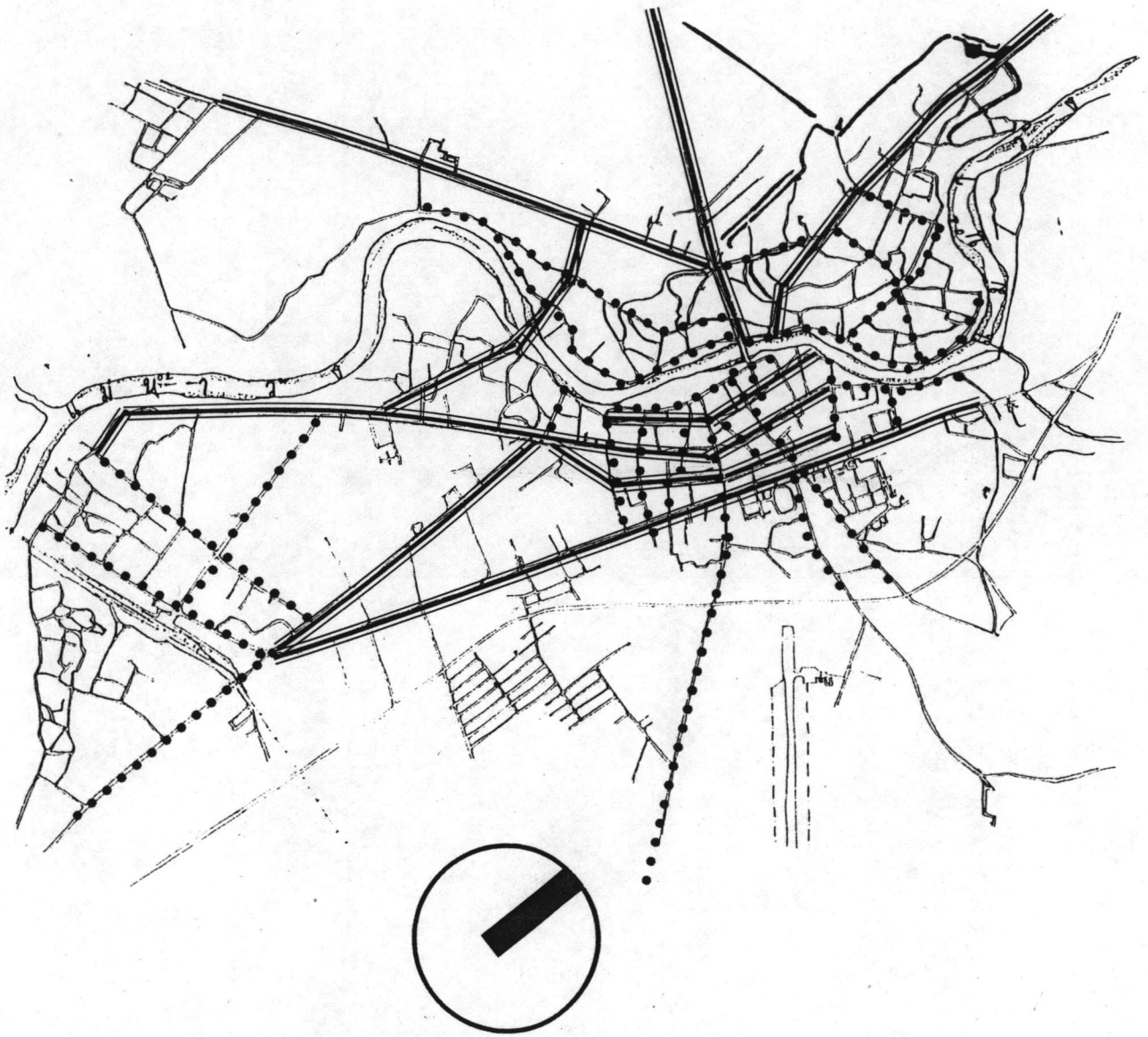
2.1.2 โครงข่ายทางสัญจร โครงข่ายการสัญจรภายในชุมชนเมืองลำปางมีโครงข่ายของถนนสายหลัก คือ ถนนแนวแกนของเมือง ชุมชนในตอนเหนือมีถนนสายหลัก คือ ถนนประตูม้า ซึ่งในอดีตคือถนนแนวแกนแบ่งศูนย์กลางของเมืองเขลางค์ เป็นถนนที่ใช้ออกนอกเมืองมีถนนหลักตัดขวาง คือ ถนนสุชาดาและถนนท่ามะไธยตัดเชื่อมชุมชนพักอาศัย โดยมีถนนวังโค้ง ถนนป่าไม้ เป็นถนนสายรองลงมา ส่วนด้านใต้มีถนนปงสนุกเป็นถนนแกนเมือง แต่ในการใช้งานเป็นถนนสายรอง เพราะมีถนนแจมเทวีเป็นถนนสายหลักที่ตัดขึ้นในภายหลัง

ฝั่งด้านใต้ของแม่น้ำ เมืองที่สร้างขึ้นใหม่มีโครงสร้างทางสัญจรค่อนข้างเป็นลักษณะของตาราง (Grid) คือ มีถนนตลาดเก่า ถนนทิพย์ช้าง ถนนบุญวาทย์ ถนนรอบเวียง เป็นถนนสายหลักที่ตัดในแนวขนานกับแม่น้ำเชื่อมต่อกันที่ด้วยถนนสายรองสายเล็กๆ เช่น ถนนทิพย์วรรณ เมื่อมีชุมชนเกิดใหม่ ถนนฉัตรชัย และถนนท่าคราวน้อยเป็นถนนสายหลักเชื่อมชุมชนศูนย์กลางกับย่านสบตุ๋ย และมีถนนรัชฎาเป็นถนนโครงข่ายเชื่อมชุมชนสองฝั่งแม่น้ำเข้าด้วยกัน

นอกจากนี้ ยังมีถนนสายเฉียงเมืองทั้งถนนพหลโยธิน และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 เป็นถนนที่เชื่อมชุมชนเมืองลำปางกับชุมชนอื่นๆที่ใกล้เคียง

ชุมชนเมืองลำปางเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนสองฝั่งแม่น้ำ มีถนนสายหลัก 3 สายที่เชื่อมชุมชนทั้งสองฝั่งเข้าด้วยกัน คือ

- ถนนรัชฎาภิเศกและถนนทิพย์ช้าง มีสะพานรัชฎาภิเศกเชื่อมถนนทั้งสอง สะพานรัชฎาภิเศกเป็นสะพานหลักภายในชุมชนที่มีความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ของเมือง

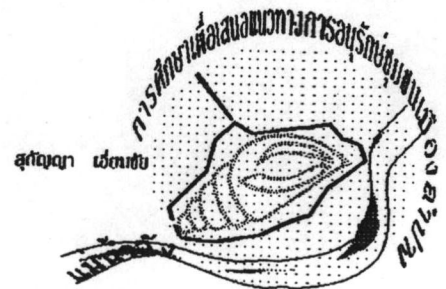

แผนที่ 4.17 โครงข่ายทางสัญจร

สัญลักษณ์ :

==== ถนนสายหลัก

..... ถนนสายรอง

- ถนนบุญยงและถนนวังขวา เชื่อมโดยสะพานกิตติขจร
- ถนนท่ามะโอและถนนวังทาน เชื่อมโดยสะพานบ้านสวน

2.1.3 ที่หมายตา (Landmark) โครงสร้างทางสถาปัตยกรรม โดยรวมภายในชุมชนเมืองลำปางเป็นอาคารที่มีความสูงไม่มากนัก ทำให้จุดหมายตาส่วนใหญ่เป็นที่หมายตาในระยะใกล้ (Local Landmark) ส่วนที่หมายตาในระยะไกลของชุมชน (Distant Landmark) ที่สำคัญ คือ สะพานรัชฎาภิเศก เป็นสะพานคอนกรีตสีขาวที่ยังคงรูปแบบเดิมของสะพานตั้งแต่แรกสร้างเพื่อใช้แทนสะพานไม้(ขรัว) ถือว่าเป็นสะพานสำคัญคู่กับเมืองลำปางเพราะเป็นสะพานถาวรแห่งแรกที่เชื่อมชุมชนสองฝั่งเข้าด้วยกัน และการบูรณะสะพานยังคงสภาพเดิมนับแต่แรกสร้างมาจนถึงปัจจุบัน

- หอนาฬิกา อยู่บริเวณห้าแยกหอนาฬิกา อยู่บนวงเวียนกึ่งกลางถนน 5 สายตัดกัน คือ ถนนบ้านเชียงราย ถนนฉัตรชัย ถนนทิพย์ช้าง ถนนบุญวาทย์ และถนนรอบเวียง ถือเป็นประตูเปิดเข้าสู่ย่านกลางเมือง

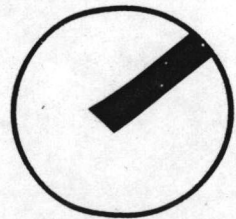
- ประตูม้า เป็นกำแพงเมืองและประตูเมืองเก่า ในตำบลเวียงเหนือใช้เป็นที่หมายตาในการเข้า-ออกเมืองในฝั่งตะวันตก ภายหลังได้สร้างรูปปั้นม้าและศาลไว้บนกำแพงทำให้เห็นแนวกำแพง และประตูที่ชัดเจนขึ้น

- วัดพระแก้วดอนเต้า อาณาเขตของวัดตั้งอยู่บนเนินรายล้อมด้วยที่โล่งว่างทำให้วัดโดดเด่นกว่าบริเวณโดยรอบ และสามารถมองเห็นได้ชัดเจนในฝั่งแม่น้ำด้านตรงข้าม

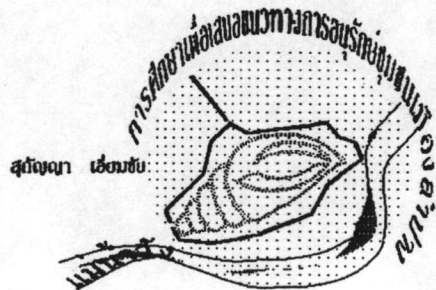
- หออะม็อก อยู่ในย่านใกล้กับกลุ่มศูนย์ราชการของเมือง บนถนนรอบเวียง

- ศาลหลักเมือง ศาลากลาง ศาล เป็นหน่วยงานราชการที่รวมกลุ่มกันอยู่ในบริเวณเดียวกันบนถนนรอบเวียงและถนนบุญวาทย์

- ① ประตูม้า
- ② วัดพระแก้วดอนเต้า
- ③ สะพานรัชฎาภิเศก
- ④ หออะม็อก
- ⑤ ศาลหลักเมือง
- ⑥ หอนาฬิกา

แผนที่ 4.18 จุดหมายตา (LANDMARK)

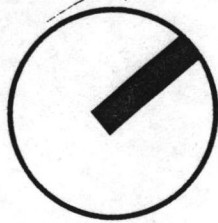
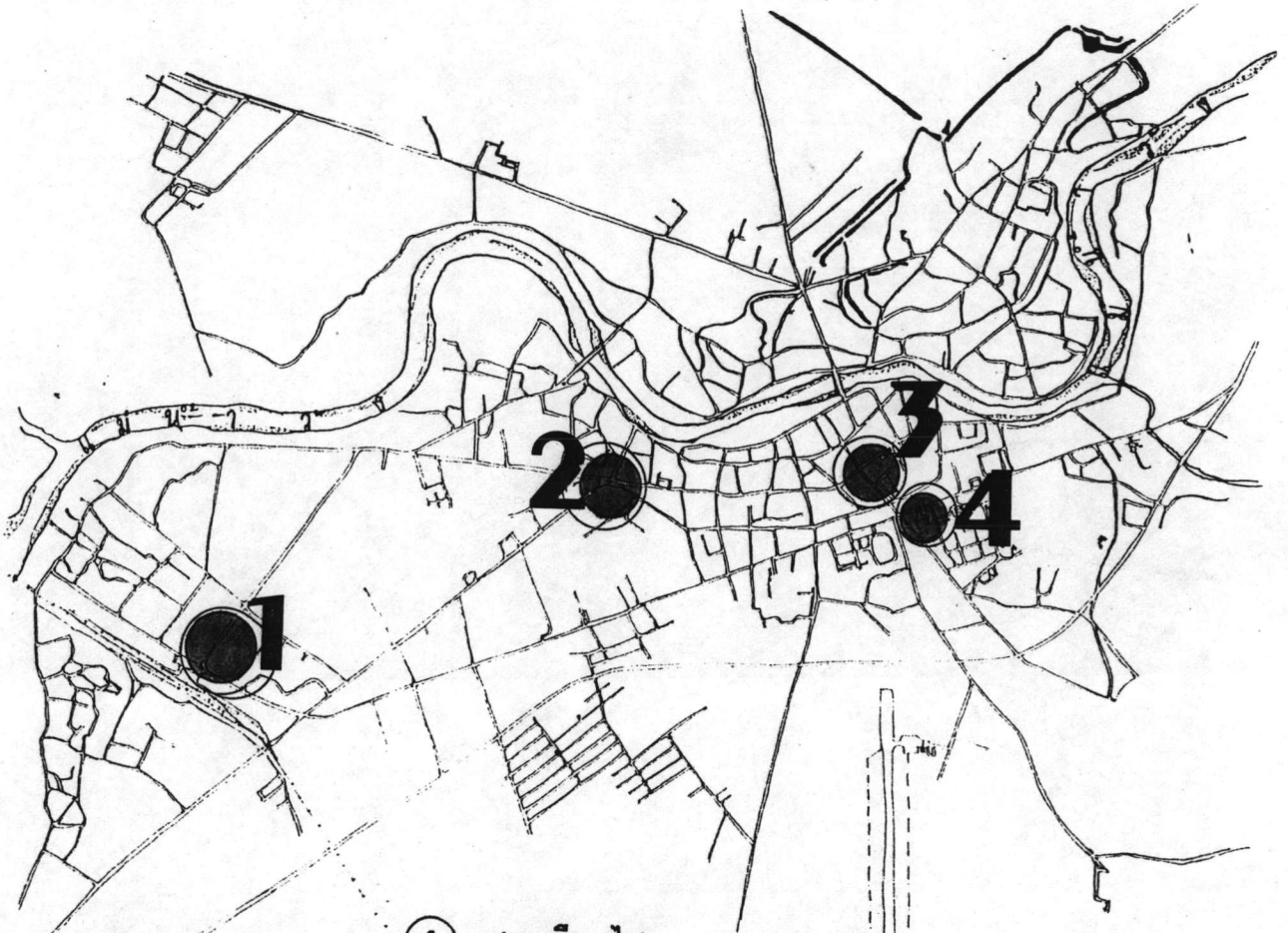
ภาพที่ 4.71 ทอนาฬิกา บริเวณห้าแยกทอนาฬิกา เป็นทั้งที่หมายตาและจุดรวมกิจกรรม

2.1.4 จุดรวมกิจกรรม แหล่งกิจกรรมที่สำคัญภายในชุมชนจะรวมกันอยู่ในย่านสำคัญของเมืองและอยู่ในฝั่งตะวันออกของแม่น้ำซึ่งเป็นเมืองใหม่ทั้งหมด ทั้งนี้เพราะเมืองใหม่เป็นย่านของศูนย์กลางการค้า หน่วยงานราชการ แหล่งบันเทิง ในขณะที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเป็นย่านที่พักอาศัย และย่านเมืองเก่า เป็นบ้านพักอาศัยเสียเป็นส่วนใหญ่ กิจกรรมต่างๆภายในย่านจึงไม่หลากหลายและคึกคักเท่าฝั่งตะวันออก มีจุดรวมกิจกรรมที่สำคัญคือ

- ห้าแยกทอนาฬิกา เป็นทั้งที่หมายตาหลักของเมืองและเป็นจุดบรรจบของถนนสายหลักของเมืองทั้ง 5 สาย เป็นจุดที่ถนนจะนำเข้าไปและออกไปจากย่านกลางเมือง ทำให้เป็นบริเวณที่มีการจราจรค่อนข้างคับคั่งกว่าบริเวณอื่น

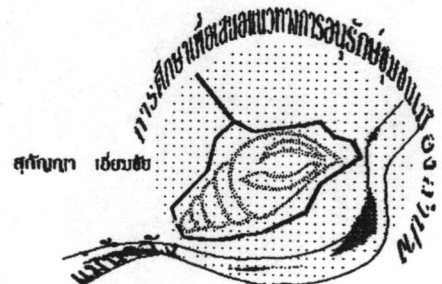
- สถานีรถไฟ เป็นแหล่งรวมของการค้าส่ง การค้าปลีกนับตั้งแต่อดีต เป็นแหล่งรวมของคนเดินทาง ร้านอาหารที่กระจายตัวให้บริการอยู่เป็นจำนวนมาก

- บริเวณศาลหลักเมืองและบริเวณใกล้เคียง ในบริเวณถนนไปรษณีย์จะเป็นตลาดนัดตอนเช้าที่คึกคัก เมื่อถึงเวลาสายกิจกรรมจะลดลงและคึกคักในบริเวณใกล้กันคือบริเวณศาลหลักเมืองซึ่งมีทั้งตลาดสด ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก เป็นที่พักของรถม้าชมเมืองอยู่ด้านข้างศาลากลาง ใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการนั่งรถม้าชมเมืองลำปาง บริเวณศาลหลักเมืองจึงเป็นจุดที่มีกิจกรรมคึกคักมากแห่งหนึ่งของเมือง

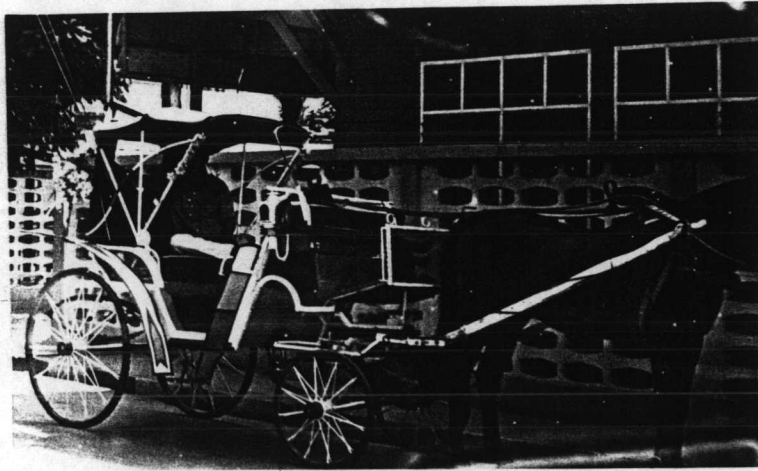

- ① สถานีรถไฟ
- ② ห้าแยกทอนาฬิกา
- ③ ศาลหลักเมือง
- ④ ประตูชัย

แผนที่ 4.19 จุดรวมกิจกรรม

ภาพที่ 4.72 รถม้าบริเวณข้างศาลากลาง

- ประจักษ์ อยู่บริเวณถนนรอบเวียงและถนนศรีเกิด เชื่อมกับถนนพหลโยธิน เป็นที่ตั้งของท่ารถสายต่างๆ เป็นจุดที่รถประจำทางระหว่างจังหวัดในตอนบนและรถประจำทางระหว่างอำเภอ และหมู่บ้านใช้เป็นที่พักรถและเป็นท่ารถหลายเส้นทาง เช่นลำปาง-แม่ทะ ลำปาง-แม่เกาะ ลำปาง-พะเยา ลำปาง-เชียงใหม่ เป็นต้น บริเวณประจักษ์จึงกลายเป็นจุดที่มีรถหลากหลายทั้งการออกนอกเมืองและการเข้าเมือง ถึงแม้ว่าจะมีสถานีขนส่งถาวรที่ถนนสายเดียวเมืองก็ตาม ความคับคั่งของกิจกรรมในบริเวณนี้ยังมีมากกว่า เพราะคนในชุมชนใกล้เคียง อำเภอ และตำบลใกล้เคียง ต้องใช้เส้นทางเข้ามาในเมืองเพื่อการจับจ่ายสินค้าในชีวิตประจำวัน รวมไปถึงการนำสินค้าเข้ามาจำหน่ายเป็นประจำ ความหลากหลายของกิจกรรมจึงมีมากกว่าสถานีขนส่งซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพียงคนเดินทาง.

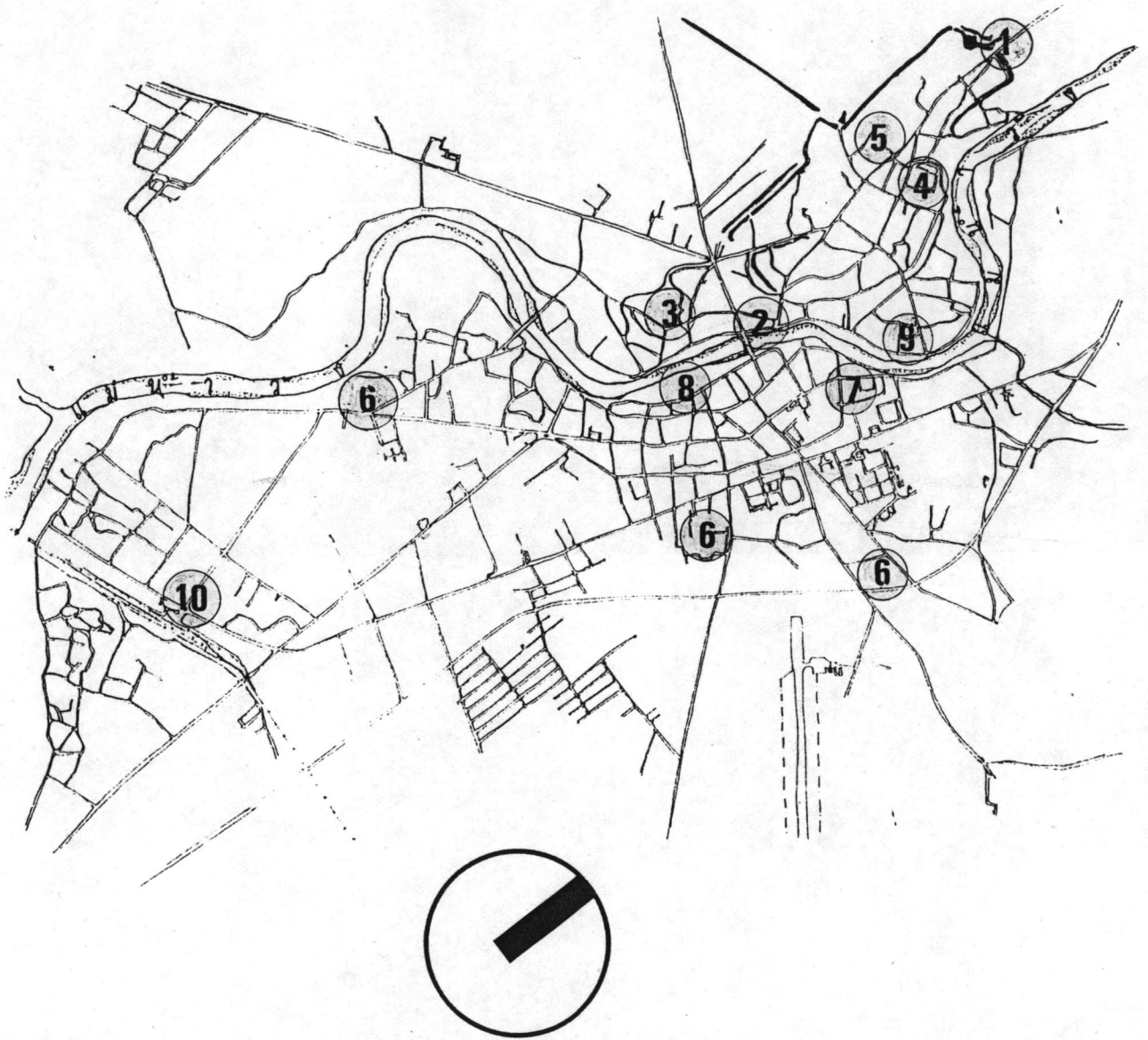
2.1.5 สิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรม และกลุ่มสถาปัตยกรรม ชุมชนเมือง
ลำปางมีวิวัฒนาการมานับพันปี แต่สิ่งก่อสร้างที่ใช้ยังอิงถึงความสำคัญทางประวัติศาสตร์ถือได้ว่ามีค่อนข้างน้อย ในแต่ละยุคและช่วงเวลาอาจจะมีสถาปัตยกรรมเพียงหลังเดียว เพื่อปกป้องความร่วมมือร่วมใจ แต่สิ่งก่อสร้างและงานสถาปัตยกรรมที่พบมากในเมืองลำปาง เป็นงานในช่วงปฏิรูปการปกครองในมหาดไทย ถึงแม้ว่างานสถาปัตยกรรมที่พบจะมีเพียงจำนวนน้อย แต่จะมีลักษณะพิเศษที่สามารถอธิบายได้ ถึงความสำคัญในทางประวัติศาสตร์และความเป็นแบบแผนทางศิลปะได้เป็นอย่างดี อาคาร สิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรมที่สำคัญของชุมชนเมืองลำปางมี ดังนี้

(1) เจดีย์ร้างวัดอโงมค์ อยู่บริเวณประตูตาล ปัจจุบันคือหมู่บ้านสันคือ (คือ=คูเมือง) เดิมเป็นที่ตั้งวัดในกลุ่มวัดจตุรทิศของเมืองเขลางค์ร่วมสมัยทวารวดี แต่ได้รับการบูรณะในสมัยอาณาจักรล้านนา รูปทรงของเจดีย์จึงเป็นแบบล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20

(2) กู๋เจ้ายาสุดตา(วัดกากแก้ว) อยู่ริมถนนวังโค้ง เป็นซุ้มประตูโขงส่วนยอดพังทลายลงเหลือเพียงตัวเรือนธาตุและลวดลายปูนปั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงถึงช่วงเวลาที่สร้างงานแต่ลักษณะรูปทรงซุ้มและระเบียบการประดับตกแต่ง อยู่ร่วมสมัยช่างฝีมือรัชกาลพระเจ้าติโลกราชครองเมืองเชียงใหม่ โดยใช้ลวดลายปูนปั้นในช่วงที่มีการคลี่คลายรูปแบบงานให้เป็นลายเครือล้านนาแล้ว และเป็นงานที่แสดงให้เห็นถึงความเพียรของงานช่างฝีมือเมืองลำปางอย่างเด่นชัด คือ การผูกลายและการสร้างลายมีความหนักแน่น รุนแรงกว่างานรุ่นเดียวกันที่ปรากฏที่เมืองเชียงใหม่ โดยเฉพาะเทวดาประดับซุ้มซึ่งสร้างเป็นนางอัปสรจะเป็นงานสมัยเดียวกันกับเทวดาประดับหอไตรวัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่ ในขณะที่เทวดาวัดพระสิงห์ค่อนข้างสูง เปรี้ยว และอ่อนช้อย นางอัปสรกู๋เจ้ายาสุดตามีรูปร่างที่เป็นเอกลักษณ์ระสนิยมของสกุลช่างเมืองลำปางคือค่อนข้างกลม ป้อม และประดับประดับน้อยกว่า

(3) วัดปงสนุก กลุ่มสถาปัตยกรรมวัดปงสนุก สร้างขึ้นในคติภูมิจักรวาลย่อส่วนมาจากวัดพระธาตุลำปางหลวง ประกอบด้วยเจดีย์ประธาน มณฑปปราสาท ซุ้มประตูโขง และเสาทองส์ เจดีย์เป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็ก ส่วนมณฑปปราสาทเป็นมณฑปเครื่องไม้จำลองแบบมาจากปราสาทเจ้าฟ้าเชียงเกียง เมืองเชียงเกียง(เมืองเชียงเจิง ในแคว้นสิบสองปันนา) แต่สร้างโดยช่างฝีมือชาวพะเยา เป็นมณฑปขนาดเล็กที่มีความงามลงตัว ส่วนเสาทองส์สร้างขึ้นตามคตินิยมของพม่าที่เข้ามามีบทบาทในช่วงปกครองเมือง กลุ่มสถาปัตยกรรมในวัดปงสนุกแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชุมชนชาวลำปางกับชุมชนทางตอนเหนือ และชุมชนชาวพะเยา เป็นการผสมผสานงานสถาปัตยกรรมของสกุลช่างต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างลงตัว ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการที่สร้างผังให้มีขนาดเล็ก สามารถคุมองค์ประกอบของงานสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันได้ลงตัว วัดปงสนุกเป็นวัดที่มีความสำคัญคู่กับเมืองลำปางไม่ด้อยไปกว่าวัดพระแก้วดอนเต้า

(4) วัดพระแก้วดอนเต้า สถาปัตยกรรมที่สำคัญในวัดพระแก้วดอนเต้า คือ เจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 วิหารเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่เป็นสถาปัตยกรรมร่วมสมัยของล้านนา ส่วนมณฑปวิหารเป็นอาคารทรงพญาราชูโดยช่างชาวพม่าที่เข้ามาตั้งชุมชนในช่วงที่กิจการป่าไม้ในภาคเหนือรุ่งเรือง มีความงามในการประดับตกแต่งซึ่งอยู่ในสกุลช่างเดียวกันกับสกุลมณฑลพะเยาในพม่า นิยมงานจำหลักไม้และงานปั้นรักกระแทนะ

แผนที่ 4.20 ที่ตั้งสถาบันคชกรรมสำคัญ

ลงรักปิดทอง วัดพระแก้วดอนเต้าเป็นอีกวัดหนึ่งที่มีงานสถาปัตยกรรมหลายรุ่น หลายสกุลช่างอยู่ในบริเวณวัด ทั้งนี้เพราะเป็นวัดที่มีพัฒนาการเคียงคู่มากับประวัติศาสตร์เมืองลำปาง

(5) วิหารวัดหัวขวง ในวัดหัวขวง ต.เวียงเหนือเป็นวิหารแบบล้านนา เป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง หลังคาซ้อนชั้น ค่อนข้างลาดต่ำกว่าวิหารล้านนาโดยทั่วไป มีทางเข้าวิหารได้ 3 ทาง การประดับประดาวิหารมีลักษณะของการสร้างสรรค์ค่อนข้างสูง ช่างใช้ลูกเล่นในงานแกะไม้ เช่น ทวยหรือหูช้าง ช่างจะไม่จำกัดการสร้างงานให้อยู่ในกรอบและแบบแผนของการผูกลาย เน้นการสร้างสรรค์และการเล่นลวดลายใหม่ในกรอบไม้สามเหลี่ยม ทำให้งานแต่ละชิ้นมีลวดลายไม่ซ้ำกัน ทั้งนี้เพราะเป็นงานที่สร้างขึ้นในวัดที่ไม่ใช่วัดหลวง ความเคร่งครัดของแบบแผนต่างๆจึงลดลงเหลือเพียงโครงสร้าง ช่างสามารถแสดงฝีมือและออกแบบได้อย่างเต็มที่

(6) วัดพม่า สถาปัตยกรรมในวัดพม่าที่สำคัญ คือ เจดีย์แบบพม่าที่มักจะสร้างในลักษณะของกลุ่มเจดีย์ คือ มีขุมเจดีย์ 8 ทิศรอบองค์เจดีย์ประธาน และที่สำคัญคือ วิหาร จะเป็นอาคารทรงพญาราชู คือ การซ้อนชั้นหลังคาและตกแต่งด้วยงานจำหลักไม้สร้างโดยช่างชาวพม่าและไทยใหญ่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงกิจการป่าไม้รุ่งเรือง คหบดีชาวพม่าและชาวไทยใหญ่ได้เข้ามาสร้างชุมชนในเมืองลำปางและเข้ามาบูรณะปฏิสังขรณ์วัดต่างๆในลำปางตามแบบปราสาทเมืองมัตตะเลย์ พม่ามากในเมืองลำปางและเมืองแพร่ แต่ในเมืองลำปางมีวัดและสถาปัตยกรรมที่ค่อนข้างสมบูรณ์กระจายอยู่โดยทั่วไปในชุมชนเมืองลำปาง ทำให้เมืองลำปางมีสถาปัตยกรรมพม่ามารองลงมาจากแม่ฮ่องสอน ที่เป็นเขตวัฒนธรรมร่วมกับวัฒนธรรมพม่าอยู่แล้ว พบได้ในวัดศรีรองเมือง ต.สบตุ๋ย วัดศรีชุม ต.พระบาท (ปัจจุบันไฟไหม้หมดแล้ว) วัดป่าฝาง วัดมอนจำศีล วัดมอนสำราญ ต.พระบาท เป็นต้น

(7) หออะม็อก เป็นหอป็นใหญ่ บนกำแพงเมืองสมัยรัตนโกสินทร์ อยู่ในบริเวณบ้านศรีเกิด เป็นส่วนหนึ่งของกำแพงเมืองในสมัยเมืองนครลำปางที่เหลืออยู่เพียงจุดเดียว

(8) เรือนขนมปังขิงบ้านตลาดจีน บนถนนตลาดเก่าเลียบบึงแม่น้ำวังซึ่งเคยเป็นย่านการค้าที่สำคัญในอดีต สองฟากถนนเป็นอาคารพาณิชย์กึ่งพักอาศัยแบบเรือนขนมปังขิง(Ginger Bread) ที่นิยมสร้างกันมากในช่วงรัชกาลที่ 5-6 มีการประดับตกแต่งด้วยงานแกะสลักไม้อย่างวิจิตรปราณีต และเป็นอาคารที่ยังคงใช้งานอยู่อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

(9) บ้านเสานัก อยู่ในช่วงถนนราชบุรีพัฒนาแยกจากถนนท่ามะโอ เป็นบ้านไม้ในงานสถาปัตยกรรมล้านนาผสมพม่า เป็นบ้านที่มีเสานาคใหญ่จำนวน 116 ต้น

จึงได้ซื้อบ้านเสนาถัก สร้างโดยคหบดีชาวพม่าซึ่งทำงานเป็นเฮดแมนอังกฤษให้บริษัท หลุยส์ ที่ เลียวโนเวนส์ ใช้เป็นที่ต้อนรับแขกบ้าน แขกเมืองและเป็นที่แสดง เครื่องใช้โบราณของ เมือง ลำปางและพม่า

(10) สถานีรถไฟ อาคารสถานีรถไฟนครลำปางเป็นสถาปัตยกรรมแบบเยอรมัน(วิศวกรที่รับผิดชอบในการสร้างทางรถไฟ เป็นวิศวกรชาวเยอรมันได้ออกแบบ วางและอาคารสถานีไปพร้อมกัน) สร้างขึ้นในสมัยทางรถไฟสร้างถึงเมืองลำปาง พ.ศ.2459เป็นอาคารดั้งเดิมที่รอดพ้นจากการถูกระเบิดในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ระดมทิ้งระเบิดในย่าน สบตุ้ยซึ่ง เป็นย่านเศรษฐกิจที่สำคัญของเมือง อาคารสถานีรถไฟที่สร้างขึ้นในสมัยเดียวกัน จึงเหลือ แต่อาคารสถานีนครลำปางที่สมบูรณ์กว่าสถานีอื่น เพราะเป็นสถานีใหญ่กว่าสถานีย่อยรายทางจาก สถานีอุตรดิตถ์

2.2 ความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์ชุมชนเมืองลำปาง

องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ชุมชนเมืองลำปาง มีความสัมพันธ์โดยตรงกับวิวัฒนาการของชุมชนในช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งเป็นตัวกำหนดให้คนในชุมชนสร้างสิ่งต่างๆเหล่านี้เข้าออกมาเพื่อบอกเล่าเรื่องราวในทางประวัติศาสตร์ของชุมชน และสะท้อนถึงความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาของคนในชุมชนที่สื่อออกมาสอดคล้องกับกิจกรรมในช่วงเวลานั้นๆ สังเกตเห็นได้จากการเกิดขึ้นของย่านที่สำคัญภายในเมืองล้วนแต่เป็นย่านที่มีความชัดเจนในเงื่อนไขของกาลเวลา โดยมีองค์ประกอบอื่นๆบอกเล่ารายละเอียดของย่าน ย่านตลาดจีนเคยเป็นย่านการค้าทางเรือ รับใช้ชุมชนในด้านเศรษฐกิจ อาคารและสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นสองฟากถนน สร้างเพื่อประโยชน์ในการค้า การรวมกันอยู่ของสถาปัตยกรรมเรือนขนมปังขิงได้สร้างสำนึกจำเริญไม่ภาพว่า บนถนนนับแต่ต้นจนสุดสายถนนตลาดเก่าจะพบอาคารลักษณะนี้ เมื่อเปลี่ยนมุมมองไปคามถนนซอยเชื่อมถนนทิพย์ช้างกับถนนตลาดจีน ถนนสายเล็กๆจะนำไปสู่บรรยากาศใหม่ของถนนทิพย์ช้าง คือ บรรยากาศของการค้า สร้างความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ในเมืองลำปางขึ้นมา คือ แต่ละย่านจะมีขอบเขตที่ค่อนข้างชัดเจนด้วยที่ว่าง และแนวถนน เหมือนการขีดเส้นแบ่งได้ในหน้ากระดาษ

แต่การที่กลุ่มอาคารภายในชุมชนเมืองลำปาง ที่ถึงแม้จะมีความหลากหลายของรูปทรง ยุคสมัย ฯลฯ ก็ตาม ความสูงของอาคารเหล่านั้นอยู่ในระดับแนวเส้นของฟ้าที่ไล่เรียงกัน อีกทั้ง วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างยังคงมีส่วนประกอบของไม้มากกว่า แม้จะมีการเปลี่ยนย่านอย่างชัดเจนก็เป็นการเปลี่ยนย่านตามหน้าที่ใช้สอยหลักของพื้นที่ ไม่ได้สร้างความรู้สึกขัดแย้งขึ้น

ระหว่างย่านต่อย่าน หรือเปลี่ยนความรู้สึกรุนแรง ในการเคลื่อนย้ายจากย่านหนึ่งไปอีกย่านหนึ่ง เท่าใดนัก ต่างจากบริเวณย่านชุมชนพาณิชย์ที่เกิดขึ้นใหม่ในทางตอนใต้ของถนนสายเสียดียง เมืองจะมีอาคารสูงกระจายอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ซึ่งอาคารสูงที่เกิดขึ้นยังไม่ได้รับกวนเสี้ยนขอบฟ้า ในย่านศูนย์กลางของชุมชนจนเกิดทัศนอูจาด

ภาพที่ 4.73 ถนนซอยเชื่อมถ.ตลาดเก่ากับถ.ทิพย์ช้างมองจากด้านถ.ตลาดเก่า มุมลึกสุดคือ ถ.ทิพย์ช้างซึ่งเป็นย่านการค้า จะเห็นว่าลักษณะอาคารไม่ต่างกันกับถนนซอย

ภาพที่ 4.74 ทัศนียภาพของเมืองลำปางในย่านนอกศูนย์กลางเมือง

นอกจากนี้ กลุ่มของย่านและสภาพภูมิทัศน์ของชุมชนเมืองลำปางประกอบไปด้วยกลุ่มที่วางกระจายตัวโอบล้อมย่านและกลุ่มของย่าน และงานสถาปัตยกรรมต่างๆ ประกอบ

กับการที่ระดับแนวเส้นขอบฟ้าของชุมชนอยู่ในระนาบเดียวกัน ความกลมกลืนระหว่างย่านต่อย่าน หรือจุดสำคัญของกิจกรรมมีการถ่ายเทบรรยากาศและความรู้สึกเข้าหากันได้สูง ทำให้รู้สึกถึงความแตกต่างระหว่างย่านมีน้อย ต้องสังเกตจากรายละเอียดขององค์ประกอบภายในย่าน คือ ลักษณะของสถาปัตยกรรม การดำเนินกิจกรรม เป็นต้น ดังนั้น ย่านพาณิชย์กรรมใจกลางเมืองซึ่งเชื่อมต่อกับย่านศูนย์ราชการแทบจะให้ความรู้สึกที่ไม่ต่างกัน ต้องใช้ลักษณะของอาคารเป็นเครื่องช่วยจำ ในส่วนของย่านศูนย์ราชการจะมีอาคารขนาดใหญ่ในพื้นที่โล่งกว้างมากกว่า และในกรณีตรงข้ามกัน ในขณะที่ย่านเมืองเก่าบางฝั่งแม่น้ำวังด้านตะวันตกเป็นย่านชุมชนพักอาศัยที่ค่อนข้างเรียบง่ายสงบไม่ต่างจากย่านตลาดเก่า แต่องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมนั้นต่างกันอย่างเห็นได้ชัด เพราะย่านเมืองเก่าเป็นย่านที่ใช้งานในการเป็นชุมชนพักอาศัยมาโดยตลอด ในขณะที่ย่านตลาดเก่าเคยเป็นย่านการค้าในช่วงวัฒนธรรมตะวันตกเริ่มแพร่หลายในภาคเหนือ

ภาพที่ 4.75 ที่โล่งว่างริมฝั่งแม่น้ำวังทางตอนเหนือ ตรงข้ามวัดพระแก้วดอนเต้า

ดังนั้น องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ในชุมชนเมืองลำปาง ไม่เพียงแต่มีคุณค่าโดยหน้าที่หรือโดยความสำคัญของตัวมันเองเท่านั้น ยังเป็นคุณค่าในการอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ทั้งของชุมชนลำปางและชุมชนในภาคเหนือ ซึ่งการวัดในแง่ปริมาณนั้นองค์ประกอบภายในชุมชนเมืองลำปางอาจจะมีค่อนข้างน้อย และเป็นงานที่อยู่ในระเบียบแบบแผนและร่วมวัฒนธรรมเดียวกันกับชุมชนอื่นๆ ที่พัฒนามาทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน อาจจะได้ถือว่าองค์ประกอบชุมชนซึ่งรวมกันเป็นภูมิทัศน์ชุมชนเมืองลำปางนั้นไม่มีความโดดเด่น แต่ในความไม่ชัดเจนและไม่โดดเด่นนั้น คือเอกลักษณ์ที่สำคัญของชุมชนเมืองลำปางซึ่งสอดคล้องกับความเป็นมาของชุมชนในทางประวัติศาสตร์ เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนที่กลายเป็นแก่นแท้และแสดงออกมาให้เห็นในทุกด้าน กล่าวคือในความเรียบง่าย กลมกลืน ไม่โดดเด่นไปจากบริบทโดยรอบ ชุมชนได้สร้างความแตกต่างแฝงอยู่ในความเหมือน

ความแตกต่างที่แฝงอยู่ในความเหมือน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ที่สัมพันธ์เนื่องอยู่ในวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อของคนในชุมชน การแสดงออกในทางรูปธรรมและในทางวัตถุของชุมชน ยังคงจำกัดอยู่ในบริบททางประวัติศาสตร์ที่แวดล้อมชุมชนอยู่ในขณะนั้น โดยไม่สร้างความโดดเด่นแต่สร้างความเป็นตัวของตัวเองแฝงลงไปบริบทความเป็นท้องถิ่น ชุมชนไม่ได้ก้าวกระโดดอยู่ตอนหน้าสุดของประวัติศาสตร์ เมื่อชุมชนไม่ได้สร้างตัวเพื่อไปให้ถึงยุคทองของชุมชน ความเสี่ยงและการนำพาไปสู่ยุคเสื่อมย่อมน้อยลงเช่นกัน ชุมชนเมืองลำปางจึงดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาอันยาวนาน โดยไม่เจริญถึงขีดสุดจนกลายเป็นแบบแผน และเป็นอิทธิพลให้กับชุมชนอื่นๆ และไม่ได้ตกต่ำจนเสื่อมสูญไปในเชิงประวัติศาสตร์

ดังนั้น การค้นหาหลักฐานทั้งในทางโบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ฯลฯ เพื่อยืนยันถึงการมีอยู่ของชุมชนเมืองลำปางในช่วงเวลาต่างๆ เมืองลำปางมีหลักฐานปรากฏ แต่หลักฐานต่างๆมีไม่มาก แต่ในความไม่มากของหลักฐานมีรสนิยมและมีความเป็นอิสระในการแสดงออกถึงความคิด ความเชื่อ ของชุมชนที่เกี่ยวข้องเนื่องอยู่กับความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน และความศรัทธาในพุทธศาสนา แทรกและผสมผสานลงไปอย่างกลมกลืน ตัวอย่างเช่น แบบแผนการสร้างลายผูกลาย ซึ่งแพร่หลายทั่วไปในล้านนา คือลายพรรณพฤกษา ที่ช่างฝีมือเมืองเชียงใหม่และช่างกลุ่มเมืองราชธานีล้านนาได้คลี่คลายและพัฒนาจนออกมาจนกลายเป็น "ลายเครือล้านนา" ช่างชาวลำปางได้ยึดแบบแผนและลวดลายมาใช้แต่ผูกลายใหม่ในรสนิยมของชุมชน จึงพบว่าการผูกลายสร้างลายมีความหนักแน่น แรง และเป็นทรงตัน ป้อมมากกว่าลายเครือล้านนา ทำให้ช่างผูกลายพรรณพฤกษาและลายเมฆเข้าด้วยกันเป็น "ลายไต้หมู" ที่คนในชุมชนนิยมมากกว่า แต่สอดคล้องให้อยู่ในกรอบของการสร้างงานตามระเบียบและแบบแผนโดยรวม

แสดงให้เห็นได้ถึงการเลือกรับของชุมชน ชุมชนเลือกรับและเลือกสร้างสรรค์ให้เป็นลักษณะที่ต้องกับรสนิยมของคนในชุมชน โดยไม่สร้างความโดดเด่นขึ้นมาจนกลายเป็นข้อสังเกตหรือเปรียบเทียบได้ชัดเจน ทำให้ชุมชนเมืองลำปางดำรงชุมชนอยู่ในสายวิวัฒนาการในสภาพที่ค่อนข้างปลอดภัยต่อการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ภูมิทัศน์ชุมชนเมืองลำปางที่ปรากฏในภาพรวม คือ มีลักษณะของความเรียบง่าย สงบ และไม่โดดเด่นในเชิงจินตภาพหรือมีโน้มน้าบ แต่เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงสิ่งที่อยู่ภายในของชุมชน เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนที่พยายามวางโครงสร้างของชุมชนให้อยู่ในแบบแผนของสายวิวัฒนาการนั้นๆ เสมือนถูกกลืนไปกับวัฒนธรรม แท้จริงแล้วชุมชนเมืองลำปางกลับเป็นผู้กลืนให้เป็นของตนเพราะชุมชนรับวัฒนธรรมนั้นมาเป็นเปลือกหุ้มแก่นแท้ให้อยู่ภายใน.

การประเมินคุณค่าชุมชนเมืองลำปาง

จากวิวัฒนาการของชุมชนเมืองลำปาง ที่ยังคงหลงเหลือร่องรอยของชุมชนที่ผ่านมาในช่วงเวลาต่างๆของชุมชน จนสามารถแยกให้เห็นคุณค่าของชุมชนที่เกิดขึ้นจากหลักฐานและเอกลักษณ์ของชุมชนจากด้านประวัติศาสตร์ ด้านสุนทรียศาสตร์ และด้านวัฒนธรรม ซึ่งคุณค่าที่เกิดขึ้นจากหลักฐานและเอกลักษณ์นั้นย่อมแตกต่างกันไปตามลักษณะของหลักฐาน จึงต้องมีการประเมินค่าของหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ในชุมชนให้เห็นถึงคุณสมบัติเฉพาะของตน

1. การประเมินคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเมืองลำปาง

คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเมืองลำปาง ที่มีวิวัฒนาการมาร่วมสมัยต่างๆ นับพันปีนั้น ได้หลงเหลือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปสถาปัตยกรรม เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของชุมชนในทางประวัติศาสตร์และพัฒนาการ มีแนวทางในการพิจารณาคุณค่า ดังนี้

1. เป็นบริเวณหรือตำแหน่ง ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์
2. เป็นบริเวณหรือสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์
3. เป็นส่วนประกอบ หรือ ตัวแทนของช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์และการ

วิวัฒนาการของชุมชนเมืองลำปาง

4. เกี่ยวข้องกับกิจกรรม การดำรงชีวิต วัฒนธรรมประเพณี นับแต่อดีตจนถึง

ปัจจุบัน

5. เป็นข้อมูลและความรู้ทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นเมืองลำปางและประวัติ

ศาสตร์ล้านนา

ตารางที่ 4.1 ที่ตั้งและหลักฐานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเมืองสาบปาง

หลักฐานทางประวัติศาสตร์	เกณฑ์วัดคุณค่าทางประวัติศาสตร์					ที่ตั้งและคุณค่า (@ - ที่ตั้ง, α - คุณค่า)
	1	2	3	4	5	
1. คูเมืองเขลางคนคร-อาลัมปาง	5	#	#	#	#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่า (เขลางคนคร) α: 1. สุพรรณภูมิกำหนดเขตเมืองให้เจ้าอนันตยศ 2. อาลัมปาง - เมืองสร้างถวายพระนางจามเทวี 3. ที่ตั้งเมืองแรกสุดของชุมชนเมืองสาบปาง 4. ชุมชนขยายตัวอยู่ในเขตกำแพงและประตูเมือง ใช้สอยตามความเชื่อ-ความศรัทธาเรื่องประตูลี้ ชัย, ประตูผี ฯลฯ 5. ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดและรูปแบบการสร้างเมืองสมัยทวารวดี
2. บริเวณราชวังของเจ้าอนันตยศ (วัดพระแก้วดอนเต้า)	5	#	#	#	#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่า (เขลางคนคร) α: 1. ที่ตั้งพระราชวังและอุทยานที่สร้างขึ้นแรกสุด 2. ที่ประทับของเจ้าอนันตยศ-พระนางจามเทวี 3. ศูนย์กลางชุมชนในสมัยเขลางคนคร 4. สถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาของชุมชน 5. งานสถาปัตยกรรมหลายยุคสมัยอยู่ในบริเวณ
3. คูเมืองนครสาบปาง	4	#	#	#	#	@: ย่านธุรกิจพาณิชยกรรม

						<p>๔: 1. เมืองแรกรบฝั่งตะวันออกของแม่แก้ว</p> <p>2. เจ้าคำโสมและเจ้าทองคำดวงทิพย์เริ่มสร้างเมืองใหม่และย้ายศูนย์กลางชุมชน</p> <p>3. พัฒนาการช่วงที่สามของชุมชนเมืองสร้าง</p> <p>4. รูปแบบของคูเมืองและป้อมปืนร่วมสมัยรัตนโกสินทร์</p>
4. เจดีย์ร้างวัดอุโมงค์	3	#	#	#	#	<p>@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเขลางค์นคร</p> <p>๔: 1. เจดีย์ในกลุ่มฝั่งวัดจตุรทิศ</p> <p>2. เจดีย์สองสมัยคือทิวทัศน์และสมัยล้านนา</p> <p>3. เจดีย์สมัยยุคทองของล้านนาที่ก่อทับบนซากเจดีย์เก่าในสมัยทิวทัศน์</p>
5. เนินดินบ้านพักป่าไม้จังหวัด	4	#	#	#	#	<p>@: ย่านชุมชนเมืองเก่า (เขลางค์นคร)</p> <p>๔: 1. ที่ตั้งคูมหวงของพระยาสุวระฤชัย</p> <p>2. ทิวทัศน์แห่งลำพูนเคยส่งคนเข้ามาเผาคุ้ม</p> <p>3. ย่านชุมชนยุคทองของสร้างช่วงรอยต่อ</p> <p>การที่แม่น้ำกับการเข้าเป็นประเทศราชสยาม</p>
6. วัดแสงเมืองมา (หรือแสนเมืองมา)	5	#	#	#	#	<p>@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเขลางค์นคร</p> <p>๔: 1. วัดหลักในกลุ่มฝั่งวัดจตุรทิศสมัยทิวทัศน์</p> <p>2. วัดมีฐานะเทียบเท่าวัดหลวงที่เจ้าผู้ครองนครจะต้องอุปถัมภ์</p> <p>3. สถานที่ประกอบศาสนกิจนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน</p>
7. วัดช้างแต่ม	3	#	#	#	#	<p>@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเขลางค์นคร</p> <p>๔: 1. วัดในกลุ่มฝั่งวัดจตุรทิศสมัยทิวทัศน์</p> <p>2. สถานที่ประกอบศาสนกิจของชุมชน</p> <p>3. รูปแบบศิลปกรรมในวัดมีความเป็นท้องถิ่นสูง</p>

<p>8. วัดปรางสนุก(ปรางสนุกเหนือ-ใต้, วัดเข็ญงภูมิ)</p>	<p>5</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>@: ยานชุมชนเมืองเก่าเมืองเขลางค์ ๕: 1. ศูนย์กลางชุมชนแห่งใหม่ในสมัยล้านนา 2. ที่ตั้งเสาหลักเมืองของชุมชนเมืองลำปาง 3. ทำวลินกานและเจ้าชายแก้วค้ำน้ำพิสูจนเพื่อขึ้นครองเมืองเขลางค์ในสมัยหม่าปกาครองเมือง 4. ผังกลุ่มเจดีย์วิหารจำลองแบบคติฝั่งภูมิจักรวาลจากวัดพระธาตูลำปางหลวง 5. สถาปัตยกรรม-ศิลปกรรมในวัดมาจากหลายชุมชนทั้งไทย พะเยา ล้านนา ฯลฯ 6. ศูนย์กลางการตั้งชุมชนของชาวเข็ญงแสนอพยพ 7. ที่ตั้งศูนย์การรวบรวมสมัยรบกับอยุธยา</p>
<p>9. ภูเขาสุตดา(วัดกาแก้ว)</p>	<p>3</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>@: ยานชุมชนเมืองเก่าเมืองเขลางค์ ๕: 1. สันนิษฐานว่าเป็นวัดที่เคยประดิษฐานพระแก้วมรกตในช่วงสั้นๆ 2. ตัวแทนงานสถาปัตยกรรมยุคทองของล้านนา 3. รูปแบบและลักษณะการสร้างงานที่รับรูปแบบจากล้านนามาปรับเปลี่ยนให้เข้าสมัยคนลำปาง</p>	
<p>10. วัดพระแก้วดอนเต้า</p>	<p>5</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>@: ยานชุมชนเมืองเก่าเขลางค์นคร ๕: 1. วัดหลวงของชุมชนเมืองลำปางในทุกยุคทุกสมัย 2. ตำแหน่งของเขวพระสุเมรุในคติการสร้างเมืองเมืองของทริภูไทย 3. องค์ประกอบหลักของคติเมืองรูปทอยสังข์ 4. วัดประดิษฐานพระแก้วมรกตร่วม 30 กว่าปี 5. สถานที่สร้างพระแก้วดอนเต้าเป็นพระพุทธรูป</p>	

17. วัดเมืองสาสน์	3	#	#	<p>๕:1. วัดที่ได้รับการบูรณะโดยชาวพม่าและชาวไทยใหญ่ ในสมัยกิจการป่าไม้รุ่งเรือง</p> <p>2. สถานที่ประกอบศาสนกิจของชุมชน</p> <p>@: ยานธรรมาภิบาล</p> <p>๕:1. วัดศูนย์กลางของชาวเมืองสาตจากสิบสองปันนา</p> <p>2. สถานที่ประกอบศาสนกิจของชุมชน</p>
18. วัดสุชาคาราม	2	#	#	<p>@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเขตลาดกระบัง</p> <p>๕:1. วัดตั้งชื่อตามชื่อนางสุชาดาที่ถูกกล่าวหาว่าประกอบมิถนากับพระเถระวัดพระแก้ว</p> <p>2. สถานที่ประกอบศาสนกิจของชุมชน</p>
19. วัดป่าม่วง	2	#	#	<p>@: นอกเขตชุมชนเมือง</p> <p>๕:1. วัดสร้างโดยชาวพม่าช่วงกิจการป่าไม้รุ่งเรือง</p> <p>2. สถานที่ประกอบศาสนกิจของชุมชน</p>
20. วัดเกาะ	2	#	#	<p>@: ย่านตลาดเก่าและย่านศูนย์ราชการ</p> <p>๕:1. วัดในสมัยกิจการค้าทางเรือย่านตลาดจีนรุ่งเรืองและใช้เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ</p>
21. วัดหัวขวง	3	#	#	<p>@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเขตลาดกระบัง</p> <p>๕:1. วัดที่สร้างด้วยสถาปัตยกรรมล้านนา</p> <p>2. รูปแบบของงานศิลปกรรมในช่วงยุคทองของล้านนาที่มีรสนิยมของชาวต่างประเทศ</p>
22. วัดศรีล้อม	4	#	#	<p>@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเมืองเขตลาดกระบัง</p> <p>๕:1. เจ้าไชยเสนาตั้งเป็นวัดศูนย์กลางของชุมชนเก่าและชุมชนใหม่ในสมัยพระยามังราย</p> <p>2. วัดสร้างตั้งแต่สมัยทวารวดีเป็นกลุ่มวัดตามฝั่งจตุรทิศ</p>

23. อาคารสถานีรถไฟ	4	#	#	#	#	#	#	<p>3. เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจของชุมชน @: ย่านสตูดิโอ-เก๋จ้าว (ย่านสถานีรถไฟ) ๕: 1. รถไฟมาถึงลำปางเป็นเมืองแรกในเขตสหภาพ 2. สถาปัตยกรรม-วิศวกรรมของชาวเยอรมัน 3. ชุมชนเมืองลำปางเปลี่ยนรูปแบบการขยายตัวตามแม่น้ำเป็นตามทางรถไฟและถนน 4. เป็นศูนย์กลางของย่านธุรกิจการค้าส่ง-ปลีกตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน</p> <p>@: ย่านสตูดิโอ-เก๋จ้าว (ย่านสถานีรถไฟ) ๕: 1. อาคารร่วมสมัยการมาถึงของรถไฟ 2. อาคารการค้าปลีก-ค้าส่งตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน</p> <p>@: ย่านตลาดเก่าและย่านศูนย์ราชการ ๕: 1. สะพานเชื่อมสองชุมชนสองฝั่งแม่น้ำเข้าด้วยกัน 2. สะพานคอนกรีตถาวรสะพานแรกของชุมชน 3. เป็นส่วนส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวของชุมชน ชนเป็นชุมชนทางบกแทนชุมชนเกาะติดแม่น้ำ</p> <p>@: ย่านตลาดเก่าและย่านศูนย์ราชการ ๕: 1. ป้อมปืนสมัยเมืองนครลำปางสร้างโดยเจ้าหอคำ ดวงทิพย์ 2. ที่ตั้งศาลเจ้าหอหมอกมุงเมืองนักรบเรือสายชาว เขียงตุง 3. แนวกำแพงเมืองและคูน้ำแห่งเดียวของเมือง นครลำปางที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน 4. สถานที่ประกอบพิธีพืชมงคล ผีเม็งของชุมชน</p> <p>@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเขากลางนคร</p>
24. อาคารพาณิชย์ถนนไมตรี	2	#	#	#	#	#	#	
25. สะพานรัชฎาภิเศก	5	#	#	#	#	#	#	
26. หออะม็อก	5	#	#	#	#	#	#	
27. ประตุน้ำ	3	#	#	#	#	#	#	

						<p>2. ถนนเชื่อมวัดอรัญวาสีกับวัดคามาวาสีโดยมีแนว ต่อเนื่องมาจากประตูศาลซึ่ง เป็นประตูออกสู่พื้นที่ ที่เกษตรกรรมของชุมชนเมืองเขตลาดกระบัง</p>
--	--	--	--	--	--	--

ผลสรุป คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่เกี่ยวข้องเนื่องอยู่กับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของชุมชนเมืองลำ
ปาง เกาะกลุ่มกันอยู่ในย่านที่สำคัญของชุมชน 3 ย่านด้วยกัน คือ ย่านชุมชนเมืองเก่า ย่านตลาดเก่าและย่านศูนย์ราชการ นอกนั้น
ค่อนข้างกระจายตัวอยู่ในย่านสมัยยุค-เก่าจ้าว และพื้นที่ต่อเนื่องโดยรอบของย่านชุมชนศูนย์กลาง

2. การประเมินคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองลำปาง

คุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองลำปาง เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนเมืองลำปาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณค่าทางด้านจิตใจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาของคนในชุมชนที่แสดงออกมาเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปะ-สถาปัตยกรรม ในชุมชน ซึ่งใช้แนวทางเพื่อพิจารณาคุณค่า ดังนี้

1. เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเชื่อ ความศรัทธาของคนในชุมชนต่อพุทธศาสนา
2. เป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความเชื่อ ความศรัทธาของคนในชุมชนต่อความเชื่อดั้งเดิม ทั้งความเชื่อเรื่องผีตระกูล ผีบรรพบุรุษ และผีเจ้านาย
3. เป็นการแสดงออกของทางกิจกรรม การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ และคุณภาพชีวิต
4. เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียม ประเพณีปฏิบัติ

ตารางที่ 4.2 ที่ตั้งและหลักฐานที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม

หลักฐานทางประวัติศาสตร์	เกณฑ์วัดคุณค่าทางวัฒนธรรม				ที่ตั้งและคุณค่า (@ - ที่ตั้ง , α - คุณค่า)
	1	2	3	4	
1. คูเมืองเขลางคนคร-อาลัมปางค์	1	#			@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเขลางคนคร α: 1. สร้างคูเมืองตามคติความเชื่อเรื่องผังภูมิจักรวาล ซึ่งเป็นแนวคิดผสมผสานระหว่างพุทธและฮินดู
2. บริเวณราชวังของเจ้าอนันตยศ (วัดพระแก้วดอนเต้า)	3	#	#	#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเขลางคนคร α: 1. กำหนดพื้นที่เพื่อเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนตามแนวคิดคติจักรวาล 2. เป็นสถานที่โล่งว่าง เพื่อการพักผ่อนและสัมมนา การของคนในชุมชน 3. เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจของคนในชุมชน
3. คูเมืองนครลำปาง	2	#		#	@: ย่านตลาดเงินและย่านศูนย์ราชการ α: 1. เป็นสถานที่ที่คนในชุมชนเชื่อว่ามีความวิญญูญาณของบรรพบุรุษสถิตย์อยู่ และต้องให้ความเคารพสักการะ
4. เจดีย์ร้างวัดอุโมงค์	0				

5. เหน็ดบ้านพักป่าไม้จังหวัด	1	#	#	#	#	@: ยานชุมชนเมืองเก่าเมืองเขลางค์ ๕: 1. ที่ตั้งของคุ้มหลวงพ่อเจ้าทิพย์ช้าง
6. วัดแสงเมืองมา (หรือแสนเมืองมา)	3	#	#	#	#	@: ยานชุมชนเมืองเก่าเขลางค์นคร ๕: 1. สถานที่ประกอบศาสนกิจของชุมชน 2. คนในชุมชนใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมทางสังคมทั่วไป
7. วัดช้างแต่ม	3	#	#	#	#	@: ยานชุมชนเมืองเก่าเขลางค์นคร ๕: เป็นสถานที่ที่คนในชุมชนใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมทางโลก และเป็นวัดที่สร้างขึ้นด้วยความศรัทธาในศาสนาและคติฝังจักรวาล
8. วัดปงสนุก (ปงสนุกเหนือ - ใต้, วัดเขียงภูมิ)	4	#	#	#	#	@: ยานชุมชนเมืองเก่าเมืองเขลางค์ ๕: เป็นวัดที่สร้างขึ้นทางศาสนาพุทธและในขณะเดียวกันได้ผสมผสานความเชื่อของฮินดูและความเชื่อดั้งเดิมเรื่องเสากลักเมือง และสะคือเมืองและความเชื่อดั้งเดิมคือผีเจ้านาย (ศาลทั่วถิ่นกำเนิด) และคนในชุมชนใช้เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ
9. ภูเจ้าสุตตดา (วัดกาแก้ว)	1	#	#	#	#	@: ยานชุมชนเมืองเก่าเมืองเขลางค์ ๕: สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนของวัดกาแก้วที่เคยประดิษฐานพระแก้วมรกต
10. วัดพระแก้วดอนเต้า	3	#	#	#	#	@: ยานชุมชนเมืองเก่าเขลางค์นคร ๕: 1. วัดหลวงคู่บ้านคู่เมืองลำปาง สร้างตามคติฝังภูมิจักรวาล 2. เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจของคนในชุมชน 3. สถานที่กำเนิดพระแก้วดอนเต้า พระพุทธรูปคู่

11. วัดกุฎา, วัดกุฎา	1	#			บ้านของชุมชนเมืองลำปาง 4. ศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนเมืองลำปาง @: นอกเขตกำแพงเมือง ๕: วัดอรัญวาสีสมัยทวารวดี @: ย่านตลาดจีนและย่านศูนย์ราชการ ๕: 1. วัดพัฒนาดี เต็ม 2. สถานที่ประกอบศาสนกิจของคนในชุมชน @: ย่านตลาดจีนและย่านศูนย์ราชการ ๕: 1. วัดหลวงคู่กับคุ้มหลวงของ เมืองนครลำปาง 2. คนในชุมชนใช้เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทาง ศาสนาและกิจกรรมทางสังคมทั่วไป
12. วัดตะตึก เขียงมัน	3	#	#	#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเมืองเขลางค์ ๕: วัดสร้างคู่ประตูป้อง ในสมัยล้านนา เป็นวัดพุทธศาสนา นิกายเถรวาทในชุมชนใช้ประกอบศาสนกิจและกิจกรรม ไปในทางสังคม
13. วัดบุญวาพารัศมีวิหาร	3	#	#	#	@: ย่านธุรกิจพาณิชย์ ๕: วัดพุทธศาสนาที่ได้รับการบูรณะจากชาวพม่าทำให้ พระในวัดส่วนใหญ่เป็นพระพม่าแต่ก็ยังคงประกอบ ศาสนกิจทั่วไปไม่ต่างกัน
14. วัดประตูป้อง	3	#	#	#	@: นอกเขตชุมชนเมือง ๕: วัดพม่าที่ยังคงใช้ เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจและ กิจกรรมทั่วไปในทางสังคม
15. วัดศรีชุม	3	#	#	#	@: ย่านธุรกิจพาณิชย์ ๕: วัดศูนย์กลางชุมชนชาวเมืองสาดที่อพยพเข้ามาตั้ง ชุมชน เป็นวัดทางพุทธศาสนาที่ยังคงใช้ประกอบ
16. วัดศรีรองเมือง	3	#	#	#	
17. วัดเมืองสาสน์	3	#	#	#	

18. วัดสุทธาวาส	3	#	#	#	ศาสนาและกิจการรวมทั้งไป และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของคนในชุมชน @: ย่านชุมชนเมืองเก่า เมืองเขตลาดกระบัง ๕: วัดที่สร้างตามกลุ่มฝังวัดตึกจักรวาล ที่ตั้งตามชื่อตามตำนานในรุ่นหลัง และยังคงเป็นวัดที่คนในชุมชนใช้ประกอบกิจกรรมทั้งทางศาสนาและสังคม @: นอกเขตชุมชนเมือง ๕: วัดเก่าที่คนในชุมชนใช้ประกอบศาสนกิจไม่ต่างไปจากวัดลี้ล้าหน้าทั่วไป
19. วัดป่าฝาง	3	#	#	#	@: ย่านตลาดจีนและย่านศูนย์ราชการ ๕: วัดลี้ล้าหน้ารุ่นสุดท้ายที่สถาปนาโดยกรรมบางส่วนภายในวัด เริ่มผสมแบบภาคกลางเข้ามา เป็นวัดที่ใช้ประกอบกิจกรรมทั้งทางศาสนาและสังคม
20. วัดเกาะ	3	#	#	#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่า เขตลาดกระบัง ๕: วัดตามฝั่งจตุรทิศในสมัยทวารวดี ที่บูรณะในสมัยสมัยล้าหน้าและ เป็นวัดที่ชุมชนใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาและกิจการรวมทั้งไปทางสังคม
21. วัดหัวขวง	3	#	#	#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่า เขตลาดกระบัง ๕: เป็นวัดที่สร้างตั้งแต่สมัยทวารวดี และในสมัยล้าหน้า เป็นวัดศูนย์กลางของชุมชนเมืองเก่า (เขตลาดกระบัง) กับชุมชนเมืองใหม่ (เมืองเขตลาดกระบัง) เพราะตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่าง เมืองเก่าและเมืองใหม่ และเป็นวัดที่ยังคงประกอบกิจกรรมทางศาสนาและกิจการรวมทั้งไปชุมชน
22. วัดศรีล้อม	3	#	#	#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่า เขตลาดกระบัง ๕: เป็นวัดที่สร้างตั้งแต่สมัยทวารวดี และในสมัยล้าหน้า เป็นวัดศูนย์กลางของชุมชนเมืองเก่า (เขตลาดกระบัง) กับชุมชนเมืองใหม่ (เมืองเขตลาดกระบัง) เพราะตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่าง เมืองเก่าและเมืองใหม่ และเป็นวัดที่ยังคงประกอบกิจกรรมทางศาสนาและกิจการรวมทั้งไปชุมชน
23. อาคารสถานีรถไฟ	1	#	#	#	@: ย่านสลับยุค-เก่าจ้าว (ย่านสถานีรถไฟ)

24. อาคารพาณิชย์ถนนไมตรี	1	#	#	๔: เป็นอาคารพาณิชย์ไฟฟ้า ที่ทำการของหน่วยงานราชการให้บริการแก่ประชาชนทั่วไป @: ย่านสวดุ่ย-เก้าจ้าว (ย่านสถานีรถไฟ) ๕: อาคารพาณิชย์รุ่นเดียวกับอาคารสถานีรถไฟที่ยังประกอบกิจการค้าทั้งค้าปลีกและค้าส่ง
25. สะพานรัชฎาภิเศก	1	#	#	@: ย่านตลาดจีนและย่านศูนย์ราชการ ๕: เป็นสะพานหลักที่คนในชุมชนใช้สัญจรข้ามฝั่งเมืองเก่าและเมืองใหม่
26. หออะม็อก	3	#	#	@: ย่านตลาดจีนและศูนย์ราชการ ๕: ที่ตั้งศาลเจ้าพ่อหมอคุมเมือง ที่ชุมชนให้ความเคารพสักการะ จะประกอบพิธีพืชมอบบูชา เป็นประจำทุกปี เพราะถือว่าเป็นผีเจ้านายที่ปกป้องคุ้มครองเมืองลำปาง
27. ประตูม้า	1	#	#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเขตลาดกระบัง ๕: เป็นประตูสี่ของเมืองเก่า เป็นประตูที่ใช้นำพอกออกไปทำพิธีนอกเมืองด้านนอกประตูม้าจึงมีสุสานหรือป่าช้า เพราะเป็นความเชื่อที่จะไม่ทำพิธีประเพณีกับพิธีมงคล (เช่นประตูดุ๊ยใช้ฉลองชัยชนะ)
28. อาคารศรีลานนา (เรือนขนมปังขิง)	1	#	#	@: ย่านธุรกิจพาณิชย์ ๕: อาคารพาณิชย์รุ่นเดียวกับอาคารพาณิชย์บนถนนตลาดจีนที่ทำการค้าประเภทขายของชำ
29. อาคารพาณิชย์แบบเรือนขนมปังขิง	1	#	#	@: ย่านตลาดจีนและย่านศูนย์ราชการ ๕: เป็นย่านการค้าที่คึกคักในอดีตปัจจุบันค่อนข้างเป็นชุมชนพักอาศัยมีการค้าขายแทรกอยู่ประปราย
30. ทำน้ำปองสุก	1	#	#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเมืองเขลางค์

31. ที่วางรึมน้ำที่พื้นที่การค้าย่านตลาดจีน 1		#	๕: สถานที่สำคัญในการดำเนินกิจกรรมเพื่อถือสิทธิ์ในการ ครองเมืองสำป่าง ที่ทำวลินกำหนดกฎประหารใน คราวเดียวกัน @: ย่านตลาดจีนและย่านศูนย์ราชการ ๕: เป็นที่โล่งว่างรกร้าง เพราะไม่ได้ใช้ประโยชน์ใน การเป็นทำนน้ำขนาถ้ายลนค้ำอีก แต่ยังคงใช้สอยใน ชุมชนในการขึ้นลงแม่น้ำ
32. แนวถนนโบราณสมัยทริภุญไชย 0			

ผลสรุป หลักฐานทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และบริเวณต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน
 เมืองสำป่าง เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน คือ การดำเนินชีวิต ความ เป็นอยู่ของคนในชุมชน ที่คน
 ในชุมชนยังคงปฏิบัติสืบเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

3. การประเมินคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ของชุมชนเมืองลำปาง

คุณค่าในทางสุนทรียศาสตร์ของชุมชน นั้นประกอบไปด้วยคุณค่าที่ปรากฏออกมาในรูปแบบของงานศิลปกรรมแขนงต่างๆ ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์และองค์ประกอบต่างๆของชุมชน

1. เป็นตัวแทนหรือเป็นแบบแผนทางศิลปะและสถาปัตยกรรม รวมทั้งโครงสร้างและองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ของชุมชน
2. เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นพื้นถิ่นของชุมชนเมืองลำปาง
3. มีลักษณะเด่นทางด้านความงามเชิงศิลปะทั้งรูปทรง สีสรร องค์ประกอบทางศิลปะ
4. เป็นงานที่แสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์ และความก้าวหน้าเทคโนโลยีในช่วงเวลาต่างๆ
5. เป็นองค์ประกอบที่ต่อเนื่องของบริเวณ หรือสถาปัตยกรรม หรือสถาบันภูมิทัศน์ของชุมชน
6. เป็นสิ่งที่หายากและมีความเป็นที่สุด (superlative)

ตารางที่ 4.3 ที่ตั้งและหลักฐานที่มีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ของชุมชนเมืองสำป่าง

หลักฐานทางประวัติศาสตร์	เกณฑ์วัดคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์						ที่ตั้งและคุณค่า (@ - ที่ตั้ง , α - คุณค่า)
	1	2	3	4	5	6	
1. คูเมืองเขลางคนคร-อาลัยม่างค์				#		#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่า เขลางคนคร α: 1. เทคนิคการสร้าง เมืองที่ยึดหยุ่นตามภูมิประเทศและคติความเชื่อสมัยทวารวดี 2. ผังเมืองรูปหอยสังข์ที่สมบูรณ์ที่สุดของกลุ่มเมืองรูปหอยสังข์สมัยทวารวดี
2. บริเวณราชวังของเจ้าอนันตยศ (วัดพระแก้วดอนเต้า)				#		#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่า เขลางคนคร α: 1. แนวความคิดของ เขาพระสุเมรุบริเวณโดยรอบคือป่าทิวพานต์ จึงสร้างบนเนิน
3. คูเมืองนครสำป่าง	#						2. เป็นจุดรวมกิจกรรมและเป็นจุดหมายปลายทางภูมิทัศน์ชุมชนเมืองสำป่าง @: ย่านธุรกิจพาณิชย์ α 1. โครงสร้าง เมือง ในสมัยรัตนโกสินทร์ลักษณะคูเมืองสร้างตามแนวกำแพงสี่เหลี่ยมมุมมน
4. เจดีย์ร้างวัดอุโมงค์	#			#	#	#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่า เขลางคนคร α: 1. เจดีย์สถาปัตยกรรมล้านนาในยุคพระเจ้าติโลกราช

5. เนินดินบ้านพักป่าไม้จังหวัด	0	#	#	#	#	#	2. โครงสร้างของวัดหลักตามฝั่งจตุรทิศ 3. แนวคิดการบูรณะวัดเก่าด้วยการสร้างของใหม่ขึ้นครอบทับเจดีย์เก่า 4. กลุ่มวัดตามฝั่งจตุรทิศด้านทิศตะวันตกของชุมชนเมือง เขตกลางนคร เหลือเพียงเจดีย์เดียว
6. วัดแสง เมืองมา (หรือแสนเมืองมา)	3	#	#	#	#	#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่า เขตกลางนคร ๕: 1. รูปแบบสถาปัตยกรรม - ศิลปกรรมในเข้างรางวงสี่มั่งรายปกรครองสำเนา 2. งานศิลปกรรมภายในวัดสร้าง โดยช่างฝีมือในชุมชนเมืองสำปายีตโครงการหลักของเชียงใหม่แต่ใ้สกุลเล่นตามความนิยม 3. เป็นวัดหลักของกลุ่มวัดฝั่งจตุรทิศ
7. วัดช้างแต้ม	2	#	#	#	#	#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่า เขตกลางนคร ๕: 1. วิหาร โถงและเครื่องประดับอาคารสร้างโดยช่างชาวสำปาย ลวดลายหนักแน่น คม 2. วัดในกลุ่มฝั่งจตุรทิศด้านทิศตะวันออก
8. วัดปงสนุก(ปงสนุกเหนือ-ใต้, วัดเขียงภูมิ)	6	#	#	#	#	#	@: ย่านชุมชนเมืองเก่า เมืองเขลางค์ ๕: 1. บริเวณวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นสะดือเมืองตามคติจักรวาล 2. เจดีย์และฝั่งวัดจำลองฝั่งภูมิจักรวาลจากวัดพระธาตุสำปายหลวงย้อยสี่ส่วนเล็กลง 3. สถาปัตยกรรมในวัดประกอบด้วยหลายยุคสมัยและได้อิทธิพลของไทยใหญ่แต่สร้างโดย

<p>9. ภูเขาสุทธา (วัดกนกแก้ว)</p>	<p>5</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>ช่างฝีมือชาวพะเยาและชาวลำปาง 4. ฝีมือช่างสร้างงานศิลปกรรม เครื่องประดับ สถาปัตยกรรมด้วยการผูกลายใหม่จากลวด ลายของจีนสมัยราชวงศ์หมิง 5. มณฑลบริหารจตุรमुखจำลองแบบจากปราสาท เจ้าฟ้าเมืองเชียงเจิง ในสิบสองปันนา @: ยานชุมชนเมืองเก่าเมืองเขลางค์ ๙: 1. ภูมิโขนสมัยล้านนาช่วงที่รุ่งเรืองที่สุดสมัย พระเจ้าติโลกราช 2. งานปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรมรุ่นเดียวกับ วัดพระสิงห์แต่ผูกลายตามรสนิยมช่างลำปาง ที่เหลืออยู่เพียงแห่งเดียวภายในตัวเมือง เพราะส่วนใหญ่งานจะสร้างที่วัดพระธาตุลำ ปางหลวง @: ยานชุมชนเมืองเก่าเขลางค์นคร ๙: 1. ภายในบริเวณวัดประกอบไปด้วยงานสถา ปัตยกรรมหลายสมัย ทั้งฐานเจดีย์สมัยทวาร ุยศย เจดีย์สมัยล้านนา วิหารสมัยเมืองนคร ลำปาง มณฑลบริหารทรวงพญาธาตุศิลปกรรม พม่าเมืองมัตตะเลย์ผสมกับงานศิลปะตะวันตก 2. วัดหลักของกลุ่มวัดในฝั่งจตุรทิศสมัยทวาร ุยศยในกลุ่มทิศตะวันออก มีสถานะเปรียบเทียบ เสมือนเขาพระสุเมรุ 3. วัดตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นย่านศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ตั้งแต่สมัยทวารุศย ไทย ถือเป็นวัดคู่บ้านคู่เมือง</p>
<p>10. วัดพระแก้วดอนเต้า</p>	<p>6</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p>#</p>	<p></p>

15. วัดศรีชุม	4	#	#	#	#	#	#	#	#	<p>สถาปัตยกรรมส่วนใหญ่เป็นไม้แกะสลักฝีมือช่างชาวสาบาง ที่มีฝีมือจัดจ้าน หนักแน่น @:ย่านธุรกิจพาณิชย์</p> <p>๕:1. วัดพม่าที่สร้างขึ้นในช่วงกิจการป่าไม้รุ่งเรืองในเมืองสาบาง</p> <p>2. รูปแบบศิลปกรรมพม่าสมัยเมืองมีพระเคี้ยวแก้ว</p> <p>3. วิหาร เจดีย์ โบสถ์ เป็นสถาปัตยกรรมพม่า</p> <p>4. วิหารและอาคารยอดชุกชุมหาชาติถือได้ว่ามีความงดงาม วิจิตร โดยเฉพาะการตกแต่งด้วยงานจำหลักไม้</p> <p>@:นอกเขตชุมชนเมือง</p> <p>๕:1. วัดพม่าที่สร้างในสมัยกิจการป่าไม้รุ่งเรือง โดยช่างชาวพม่าและไทยใหญ่</p> <p>2. รูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเป็นงานงานศิลปะพม่าและไทยใหญ่และอิทธิพลของศิลปะตะวันตก</p> <p>3. การตกแต่งภายในวิหาร เป็นงานไม้รักกระแทนและ ปิดทองล่องชาด สกulpture พม่า</p> <p>4. วัดตั้งอยู่หน้าชุมชนหนาแน่น พื้นที่โดยรอบค่อนข้างโล่งทำให้อาคารชั้นเดียวมีความงามมากยิ่งขึ้น</p> <p>@:ย่านธุรกิจพาณิชย์</p> <p>๕:1. รูปแบบศิลปกรรมผสมผสานกันระหว่างช่างท้องถิ่นและช่างไทยใหญ่</p>
16. วัดศรีรองเมือง	4	#	#	#	#	#	#	#	#	
17. วัดเมืองสาบ	3	#	#	#	#	#	#	#	#	

18. วัดสุทธาวาราม	3	#	#	#	#	<p>2. เป็นวัดศูนย์กลางของย่านชุมชนชาวเมือง สาดจากสิบสองปันนา</p> <p>3. บริเวณวัดกว้างขวางมีพื้นที่โล่งว่างเพื่อการ สันทนาการ</p> <p>@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเขตลาดกระบัง</p> <p>๕: 1. วัดในกลุ่มของฝั่งจตุรทิศด้านตะวันออก</p> <p>2. สถาปัตยกรรมในวัดอยู่ในสมัยล้านนา</p> <p>@: นอกเขตชุมชนเมือง</p> <p>๕: 1. วัดพม่าในช่วงกิจการป่าไม้รุ่งเรือง</p> <p>2. งานศิลปกรรมผสมผสานไทยใหญ่และตะวันตก</p> <p>@: ย่านตลาดจีนและย่านศูนย์ราชการ</p> <p>๕: 1. วัดศูนย์กลางของย่านกองกำลังในระหว่างการ ค้ำทางเรือเฟื่องฟู</p> <p>2. มีหอประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาท</p> <p>3. เป็นวัดริมน้ำที่ตั้งอยู่ในแนวโค้งของแม่น้ำ และมีพื้นที่โล่งว่างโดยรอบ</p> <p>@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเขตลาดกระบัง</p> <p>๕: 1. วัดในกลุ่มฝั่งวัดจตุรทิศสมัยทวารวดี</p> <p>2. งานสถาปัตยกรรมเป็นสมัยล้านนา</p> <p>3. งานฝีมือ เครื่องประดับอัญมณี การตกแต่ง สร้างโดยช่างท้องถิ่นงานแต่ละชิ้นจะอยู่ใน โครงสร้างเดียวกันแต่การผูกลายหรือรายละเอียดแต่ละชิ้นไม่เหมือนกัน</p> <p>4. เป็นวัดที่สร้างมาแต่สมัยทวารวดีที่ยังคง สภาพเอาไว้ได้ค่อนข้างสมบูรณ์</p>
19. วัดป่าฝาง	4	#	#	#		
20. วัดเกาะ	3	#	#	#		
21. วัดหัวข่าง	5	#	#	#		

22. วัดศรีล้อม	2	#	#	#	#	#	#	#	<p>@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเมืองเขลางค์ ๕: 1. วัดศูนย์กลางระหว่างชุมชนเมืองใหม่และชุมชนเมืองเก่าในสมัยล้านนา 2. งานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมอยู่ในสมัยล้านนา โดยช่างท้องถิ่น</p> <p>@: ย่านสมัย-เก่าจ้าว (ย่านสถานีรถไฟ) ๕: 1. สถาปัตยกรรมเยอรมันจากวิศวกรเยอรมันสร้างทางรถไฟสายเหนือ 2. อาคารสถานีรถไฟ(สถานีใหญ่) เพียงหลังเดียวที่เหลือรอดจากการทิ้งระเบิดสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 3. เป็นอาคารเก่าที่ไม่เคยเปลี่ยนรูปแบบและการประดับตกแต่งสภาพเดิมแต่แรกสร้าง 4. สถาปัตยกรรมร่วมสมัยการสร้างทางรถไฟที่มีส่วนทำให้คนล้าปางได้ชื่อว่า "คนสมัย" 5. อาคารตั้งอยู่ในจุดที่ถนนหน้าสายตาเข้าไปถึงอาคารอย่างสง่างาม</p>
23. อาคารสถานีรถไฟ	5	#	#	#	#	#	#	#	<p>@: ย่านสมัย-เก่าจ้าว (ย่านสถานีรถไฟ) ๕: 1. อาคารพาณิชย์ร่วมสมัยอาคารสถานีรถไฟ 2. เป็นกลุ่มของอาคารที่มีความต่อเนื่องของด้านหน้า (facade) อาคาร 3. เป็นกลุ่มอาคารเสริมบริเวณย่านสถานีรถไฟให้มีความต่อเนื่อง ไม่เป็นอาคารที่ตั้งโดดๆ</p> <p>@: ย่านตลาดเก่าและย่านศูนย์ราชการ ๕: 1. สะพานคอนกรีตที่ถาวรแห่งแรกของชุมชน</p>
24. อาคารพาณิชย์ถนนประจักษ์	3	#	#	#	#	#	#	#	<p>@: ย่านสมัย-เก่าจ้าว (ย่านสถานีรถไฟ) ๕: 1. อาคารพาณิชย์ร่วมสมัยอาคารสถานีรถไฟ 2. เป็นกลุ่มของอาคารที่มีความต่อเนื่องของด้านหน้า (facade) อาคาร 3. เป็นกลุ่มอาคารเสริมบริเวณย่านสถานีรถไฟให้มีความต่อเนื่อง ไม่เป็นอาคารที่ตั้งโดดๆ</p> <p>@: ย่านตลาดเก่าและย่านศูนย์ราชการ ๕: 1. สะพานคอนกรีตที่ถาวรแห่งแรกของชุมชน</p>
25. สะพานรัชฎาภิเศก	5	#	#	#	#	#	#	#	<p>@: ย่านสมัย-เก่าจ้าว (ย่านสถานีรถไฟ) ๕: 1. อาคารพาณิชย์ร่วมสมัยอาคารสถานีรถไฟ 2. เป็นกลุ่มของอาคารที่มีความต่อเนื่องของด้านหน้า (facade) อาคาร 3. เป็นกลุ่มอาคารเสริมบริเวณย่านสถานีรถไฟให้มีความต่อเนื่อง ไม่เป็นอาคารที่ตั้งโดดๆ</p> <p>@: ย่านตลาดเก่าและย่านศูนย์ราชการ ๕: 1. สะพานคอนกรีตที่ถาวรแห่งแรกของชุมชน</p>

29. อาคารพาณิชย์แบบเรือนขนมปังขิง	4	#	#	#	#	#	<p>4. อาคารอยู่ในแนวต่อเชื่อมกับอาคารเก่า สร้างด้วยไม้บนถนนกมโพธิ์ช้าง @: ย่านตลาดจีนและย่านศูนย์ราชการ</p> <p>๕: 1. แนวอาคารพาณิชย์สร้างโดยชาวฝรั่ง แต่ตแต่ มีโอกาสจำกัดไม่ประดับอาคารเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นเมืองลำปางและเจ้าของอาคารอาคารส่วนใหญ่เป็นชาวจีน</p> <p>2. อาคารสร้างเพื่อใช้สอยในทางพาณิชย์จึงสร้างให้คล้ายห้องแถวแต่อาคารจะมีหลายยุค หลายสมัย ลักษณะของสถาปัตยกรรมเป็นสถาปัตยกรรมเรือนขนมปังขิง ตกแต่งต่างกันเป็นแนวอาคารยาวสองฝั่งถนน ตลาดจีน</p>
30. ทำน้ำปลงสนุก	1	#	#	#	#	#	<p>@: ย่านชุมชนเมืองเก่าเมืองเขลางค์</p> <p>๕: 1. เป็นทำน้ำของวัดปลงสนุก</p>
31. ที่วางริมแม่น้ำพื้นที่การค้าย่านตลาดจีน	1	#	#	#	#	#	<p>@: ย่านตลาดจีนและย่านศูนย์ราชการ</p> <p>๕: 1. เคยเป็นทำน้ำรับส่งสินค้าของย่านตลาดจีน</p>
32. แนวถนนโบราณสมัยทวารวดี	0	#	#	#	#	#	

ผลสรุป สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และองค์ประกอบของภูมิทัศน์เมืองของชุมชนเมืองลำปาง เป็นสิ่งที่ไม่อาจตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยวเพียงอาคารหลังเดียวได้ เพราะ ต่างมีความสัมพันธ์กันในเชิงความต่อเนื่องของพื้นที่ ที่สนับสนุนความงาม ความต่อเนื่องของบริเวณ เป็นสิ่งที่ช่วยเสริมคุณค่าด้านเนื้อหาของชุมชนเมืองลำปาง ทั้งคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

จากการประเมินคุณค่าของชุมชนในสามด้าน คือ คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าทางวัฒนธรรม และคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ ซึ่งเป็นคุณค่าที่ปรากฏอย่างชัดเจนในวิวัฒนาการของชุมชนเมืองลำปาง สรุปความสำคัญได้ 2 ประเด็น คือ

1. หลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม และ ศิลปกรรมของชุมชนเมืองลำปาง เป็นสิ่งที่คนในชุมชนยังคงใช้สอยอยู่อย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่อดีตที่หลักฐานนั้นถูกสร้างขึ้นจนกระทั่งปัจจุบัน มีความสัมพันธ์อยู่ในวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนเมืองลำปาง

2. หลักฐานที่มีคุณค่าด้านต่าง ๆ อยู่ในย่านสำคัญของชุมชน คือ ย่านชุมชนเมืองเก่า ย่านตลาดจีนและย่านศูนย์ราชการ ซึ่งถือได้ว่าเป็นย่านศูนย์กลางของชุมชนเมืองลำปาง โดยมีหลักฐานกระจายอยู่โดยรอบชุมชนศูนย์กลาง แต่หลักฐานเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กันในด้านความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และความต่อเนื่องทางพื้นที่และการวิวัฒนาการ

คุณค่าของชุมชนเมืองลำปางทั้งที่ปรากฏออกมาในรับรู้ทางกายภาพ และสิ่งที่แฝงอยู่ในจิต ความเชื่อของคนในชุมชน ต่างมีจุดยืนที่แข็งแกร่งร่วมกันทั้งสองด้าน คือ คุณค่านั้นๆเป็นคุณค่าที่ยังคงอยู่ร่วมกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน จึงพบว่าทั้งชุมชนเมืองเก่า และชุมชนเมืองใหม่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันทั้งในด้านพื้นที่ ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ที่ยังคงมีบทบาทรับใช้ทางด้านกิจกรรมการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ จิตใจ ความเชื่อ ความศรัทธาของคนในชุมชนเมืองลำปาง .

ตารางที่ 4.4

สรุปผลคะแนนรวมจากการประเมินคุณค่าทั้งสามด้าน
ของหลักฐานทางประวัติศาสตร์

หลักฐานทางประวัติศาสตร์	คะแนน
1. คูเมือง เขลางคนคร-อาลัมภางค์	8
2. บริเวณราชวังของ เจ้าอนันตยศ (วัดพระแก้วดอนเต้า)	10
3. คูเมืองนครลำปาง	7
4. เจดีย์ร้างวัดอุโมงค์	7
5. เนินดินบ้านพักป่าไม้จังหวัด	5
6. วัดแสง เมืองมา(หรือแสนเมืองมา)	11
7. วัดช้างแต้ม	8
8. วัดปงสนุก(ปงสนุกเหนือ-ใต้, วัด เชียง ภูมิ)	15
9. กู่เจ้าย่าสุคตา(วัดกกกแก้ว)	9
10. วัดพระแก้วดอนเต้า	14
11. วัดกู่ขาว, วัดกู่คำ	5
12. วัดกะตึก เชียงมัน	7
13. วัดบุญวาทย์วิหาร	10
14. วัดประดู่ปอง	10
15. วัดศรีชุม	9
16. วัดศรีรอง เมือง	9
17. วัดเมืองสาสน์	9
18. วัดสุชาคาราม	8

หลักฐานทางประวัติศาสตร์	คะแนน
19. วัดป่าฝาง	9
20. วัดเกาะ	8
21. วัดหัวขวง	11
22. วัดศรีล้อม	9
23. อาคารสถานีรถไฟ	10
24. อาคารพาณิชย์ถนนประสานไมตรี	6
25. สะพานรัชฎาภิเศก	11
26. หออะม็อก	11
27. ประตุม้า	7
28. อาคารศรีลานนา(เรือนขนมปังขิง)	8
29. อาคารพาณิชย์แบบ เรือนขนมปังขิง	9
30. ทำน้ำปรงสนุก	5
31. ที่ว่างริมน้ำพื้นที่การค้าย่านตลาดจีน	5
32. แนวถนนโบราณสมัยทริภุญไชย	2

จากการรวมคะแนนจากคุณค่าทั้งสามด้าน โดยแต่ละด้านได้แยกเป็นข้อย่อยเพื่อแสดงความสำคัญด้านต่างๆของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในชุมชนเมืองลำปาง ซึ่งจำนวนของความสำคัญย่อยของคุณค่าทั้งสามด้าน มีมากน้อยต่างกันไป แต่มีจำนวนรวมเท่ากับ 15 จึงได้แบ่งกลุ่มค่าคะแนนออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

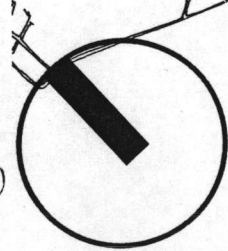
กลุ่มที่ 1 ค่าคะแนนรวม 10 คะแนนขึ้นไป

กลุ่มที่ 2 ค่าคะแนนรวมระหว่าง 6-9

กลุ่มที่ 3 ค่าคะแนนน้อยกว่า 6

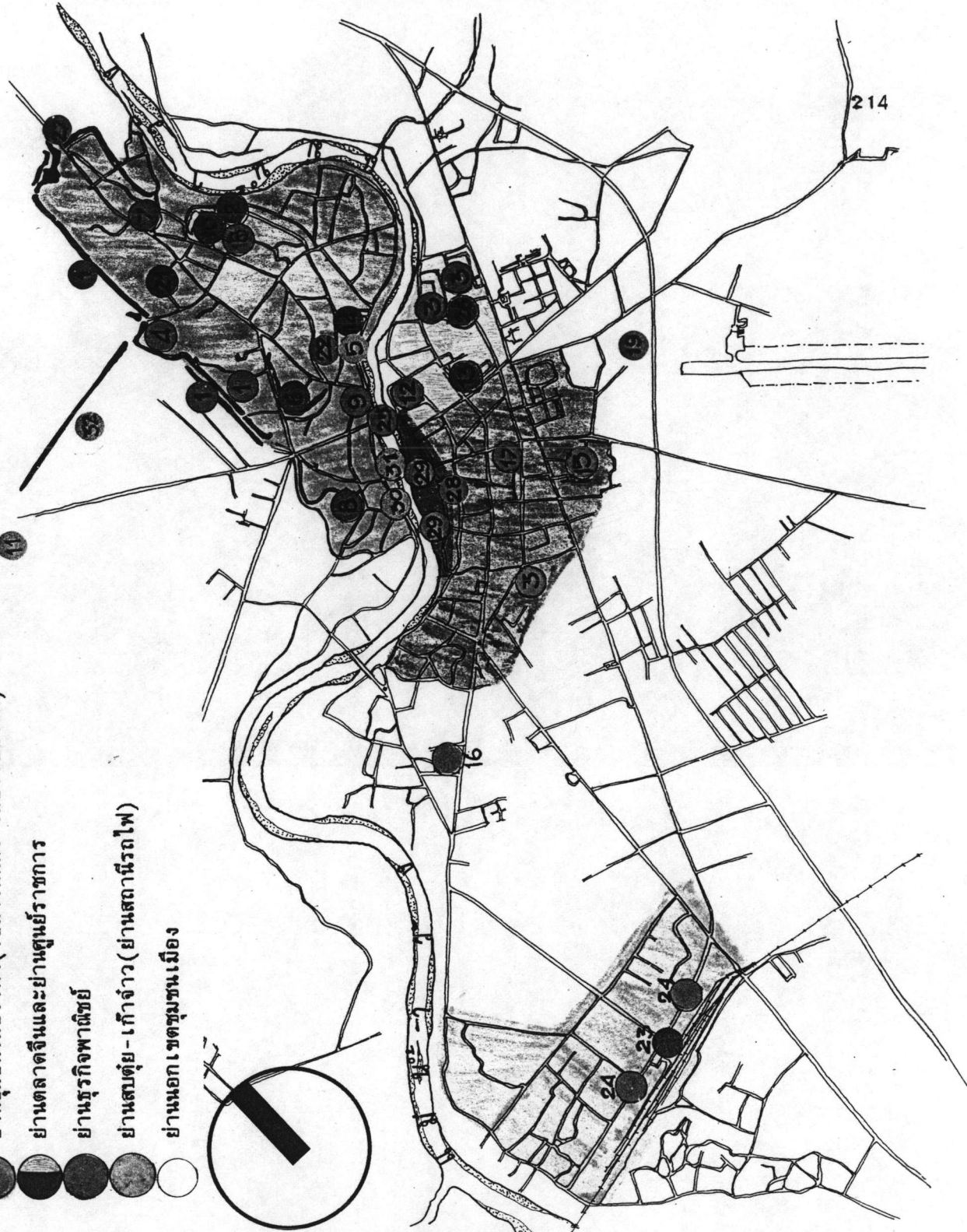
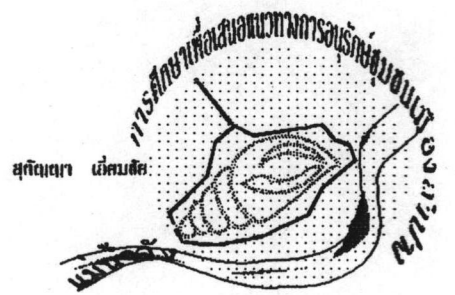
หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญปรากฏที่ปรากฏอยู่ตามที่จำแนกไว้ 32 หัวข้อ ด้วยกันนั้นได้กำหนดลงในแผนที่ เพื่อทราบถึงตำแหน่งที่ตั้งและการกระจายตัวของกลุ่มหลักฐานที่มีคุณค่า (แผนที่ 4.21) ทำให้เห็นถึงการกระจายตัวและการเกาะกลุ่มของหลักฐาน ดังนี้

- ย่านชุมชนเมืองเก่า (เขตลาดกระบัง - เมืองเขตลาดกระบัง)
- ย่านตลาดจีนและย่านศูนย์ราชการ
- ย่านธุรกิจพาณิชย์
- ย่านสมัยยุค - เก้าจำว (ย่านสถานีรถไฟ)
- ย่านนอกเขตชุมชนเมือง

แผนที่ 4.21 การกระจายตัวของกลุ่มหลักฐานที่มีคุณค่า
สัญลักษณ์ :

- กลุ่มค่าคะแนน 10 ขึ้นไป
- กลุ่มค่าคะแนน 6-9
- กลุ่มค่าคะแนนน้อยกว่า 6

ย่านชุมชนเมืองเก่าเขตลาดกระบังและย่านชุมชนเมืองเก่าเมืองเขตลาดกระบัง(ย่านที่ตั้ง A,B) เป็นย่านที่มีกลุ่มหลักฐานที่มีค่าคะแนนในช่วงกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2 กระจายตัวอยู่มากที่สุด ส่วนย่านที่รองลงมาคือย่านตลาดเก่าและย่านศูนย์ราชการ

ย่านที่มีกลุ่มหลักฐานที่สำคัญกระจายตัวอยู่ประปราย คือย่านธุรกิจพาณิชย์ และย่านสບตุ้ย เก้าจ้าว นอกนั้นจะกระจายประปรายอยู่นอกเขตชุมชนเมือง

นอกจากนี้พื้นที่ที่ถือได้ว่าเป็นส่วนคาบเกี่ยวระหว่างชุมชนทั้งสองฝั่งแม่น้ำ จะ เป็นย่านที่มีความสำคัญรองลงมาก็ตามแต่เป็นบริเวณที่มีความสำคัญในแง่ของการเชื่อมย่านที่มีความสำคัญสูงทั้งสองย่าน คือ บริเวณแม่น้ำวังที่ไหลผ่านย่านศูนย์กลางชุมชนซึ่งประกอบไปด้วยพื้นที่โล่งริมแม่น้ำ ทำน้ำ รวมไปถึงสะพานรัชฎาภิเศก

ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าย่านที่สำคัญและมีคุณค่าสูงที่สุดของชุมชน คือ ย่านชุมชนเมืองเก่าที่รวมเมืองทั้งสองรุ่นเข้าด้วยกันและย่านตลาดจีนและศูนย์ราชการ ซึ่งเป็นศูนย์กลางชุมชนในช่วงถัดมา โดยย่านที่มีความสำคัญรองลงมาคือย่านสบตุ้ย-เก้าจ้าว และย่านธุรกิจพาณิชย์ โดยมีบริเวณพื้นที่ว่างริมฝั่งแม่น้ำ และแม่น้ำวัง เป็นบริเวณที่เชื่อมต่อระหว่างย่านทั้งสองฝั่งแม่น้ำเข้าด้วยกัน

สำหรับย่านสบตุ้ย-เก้าจ้าว มีความสำคัญที่นอกเหนือจากประเด็นพิจารณาที่กล่าวมาข้างต้น คือ เป็นย่านชุมชนที่แสดงถึงวิวัฒนาการของชุมชนเมืองสำปาง ที่เปลี่ยนจากชุมชนริมแม่น้ำมาเป็นชุมชนที่พึ่งพาเส้นทางคมนาคมทางบกที่ชัดเจนเป็นครั้งแรกในลำดับวิวัฒนาการของชุมชน

บทสรุป

มรดกทางวัฒนธรรมร่วมพันปีของชุมชนเมืองลำปางที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน เป็นวัฒนธรรมที่ผสมกลมกลืนอยู่ในสายวัฒนธรรมต่างๆที่มีอิทธิพลในช่วงเวลานั้นๆ โดยชุมชนรับเข้ามาปรับใช้ สอดแทรกความเป็นตัวของตัวเองลงไป ให้สอดคล้องกับความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาของคนในชุมชน ซึ่งหลักฐานที่ปรากฏหลงเหลืออยู่ในชุมชนเมืองลำปางและพื้นที่ต่อเนื่องโดยรอบสามารถใช้เทียบเคียงได้ถึงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ที่ชุมชนเข้าไปมีบทบาทและมีส่วนร่วมในช่วงเวลานั้นๆ หลักฐานและศิลปวัตถุที่ปรากฏเหลืออยู่ในชุมชนไม่มากนัก เป็นลักษณะที่มีต้นแบบอยู่ในสมัยของศิลปช่วงต่างๆ แต่บางส่วนได้กลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนแม้จะสร้างเหมือนต้นแบบ ทั้งนี้เพราะช่างในชุมชนได้สอดแทรกสรณิยมเฉพาะของชุมชนลงไปในงาน

หลักฐานและมรดกทางวัฒนธรรมที่บ่งชี้ถึงการก้าวผ่านช่วงเวลาและการปรับรูปแบบศิลปของชุมชนต่างๆเข้ามาสร้างงานในชุมชน แบ่งตามยุคสมัยทางศิลปและสถาปัตยกรรม ได้ดังนี้

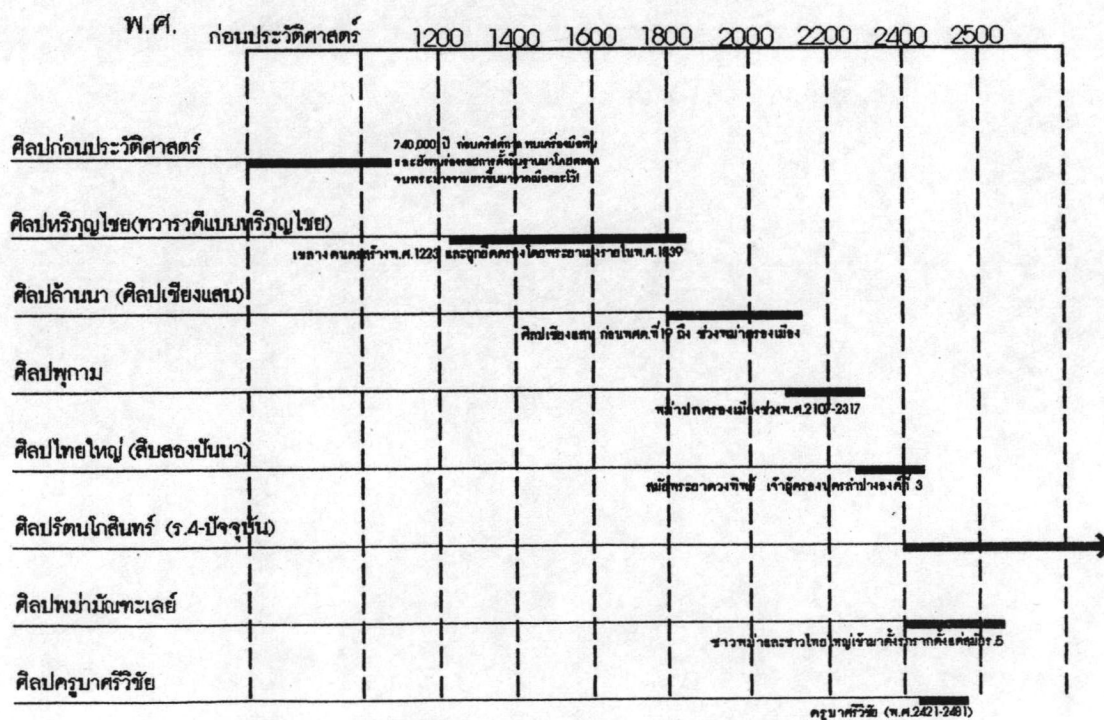
- (1) ศิลปก่อนประวัติศาสตร์ (ก่อนประวัติศาสตร์ - ก่อนพ.ศ.1200)
  - เครื่องมือขวานหินขัดที่เก่าแก่ที่สุด อ.แม่เมาะ , อ.แม่ทะ
  - ภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์บนหน้าผาด้า อ.แจ้ห่ม
  - ภาชนะดินเผา ลูกบิดเปลือกหอย กำไล ฯ
- (2) ศิลปทวารวดี (ศิลปทวารวดีแบบทวารวดี)
  - (พ.ศ.1200 - 1800)
  - โครงสร้างผังเมืองรูปหอยสังข์สมัยทวารวดี ที่เหลือร่องรอยของการเป็นหอยสังข์ที่ค่อนข้างสมบูรณ์กว่าเมืองอื่นที่ร่วมสมัยทวารวดี
  - ผังกลุ่มวัดจตุรทิศตามคติภูมิจักรวาล
  - เศษอิฐและเศษลวดลายปูนปั้นประดับเจดีย์บริเวณวัดร้างนอกกำแพงเมือง
- (3) ศิลปล้านนา (ศิลปเชียงใหม่)
  - (พ.ศ.1800 - 2100)
  - พระแก้วดอนเต้า พระพุทธรูปเชียงใหม่รุ่นสิงห์สาม
  - วิหารโถง ฝ่ายย่อยวัดหัวขวง วัดเวียง เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมเมืองลำปาง คือ อาคารทรงเตี้ยแจ้ ทรงป้อม
  - เจดีย์ร้างวัดอุโมงค์ สร้างทับเจดีย์เก่าสมัยทวารวดี

- เจดีย์ทรงระฆังของล้านนา วัดพระแก้วดอนเต้า วัดปงสนุก ฯ
  - กู่เจ้ายาสดดา-ขุมประตู่โขงวัดกาแก้ว ลวดลายปูนปั้นประดับขุมโขงฝีมือช่างยุคทองของล้านนา
  - ลวดลายพรรณพฤกษา-ลายเครือล้านนา ช่างสำปางปรับการผูกลายพัฒนาเป็นลวดลายที่นิยมใช้เฉพาะชุมชนคือ ลายไส้หมู
- (4) ศิลปะพุกาม (ศิลปะพม่าสมัยกรุงอังวะ)
- (พ.ศ.2100 - 2300)
- เสาศงส์ สิงห์ ลวง มอม ประดับภายในวัด
  - การสักหมึก การชวากหูตือลาน
  - อาหาร(แกงอ่อม ฯลฯ) การกินอยู่
  - ขุมประตู่ (ธรณีประตู่บ้าน)
  - อาคารทรงพญาธาตุ
- (5) ศิลปะไทยใหญ่ (ศิลปะไทใหญ่และไทลื้อในแคว้นสิบสองปันนา)
- (พ.ศ.2330 - 2400)
- มณฑปวิหารวัดปงสนุก จำลองแบบจากปราสาทเจ้าฟ้าเมืองเชียงเจิงในแคว้นสิบสองปันนา
- (6) ศิลปะรัตนโกสินทร์ (ช่วงร.4 - ปัจจุบัน)
- อาคารลักษณะตะวันตกผสมไทย
  - เรือนขนมปังขิงบนถนนตลาดจีน
  - อาคารสถานีรถไฟ สถาปัตยกรรมเยอรมันยุคสร้างทางรถไฟสายเหนือเพียงหลัง เดียวที่ยัง เหลืออยู่
  - หอระมือก ป้อมปืนใหญ่ตั้งแต่ครั้งพระยาตากพิชัยสร้างเมืองใหม่ ชากกำแพงเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ เพียงส่วนเดียวที่เหลืออยู่
  - สะพานรัชฎาภิเศก สะพานคอนกรีตถาวรสะพานแรกของเมือง ที่ยังคงสภาพและลักษณะดั้งเดิมตั้งแต่แรกสร้าง
  - เสาหลักเมืองและศาลหลักเมือง
- (7) ศิลปะพม่าสมัยเมืองมณฑลเฉย (ศิลปะพม่ารุ่นสุดท้ายก่อนเสียเอกราชให้กับอังกฤษ)
- (พ.ศ.2400 - 2450)
- วัดพม่า ผังวัด อาคาร วิหาร โบสถ์ เจดีย์ แบบพม่า

- อาคารทรงพญาราชู วิหาร มณฑปวิหารวัดพระแก้วดอนเต้า
  - งานจำหลักไม้ งานปั้นรักกระแทนะ ปิดทองล่องชาด
  - บ้านเสานัก บ้านทรงล้านนาผสมพม่าที่มีเสามากที่สุดถึง 161 ต้น
- (8) ศิลปะสมัยครุบาตรีวิชัย (ครุบาตรีวิชัย(ตบญูล้านนา) พ.ศ.2421-2481)
 (พ.ศ.2450 - 2480)
- บูรณะปฏิสังขรณ์วัด เอกลักษณะการประดับประดาลวดลายเต็มกรอบ สร้างวัดแบบภาคกลาง

ช่วงศิลปะสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในชุมชนเมืองลำปาง

ศิลปกรรมในช่วงสมัยกรุงศรีวิชัย ถือได้ว่าเป็นงานศิลปกรรมรุ่นหลังสุด ที่คงความเป็นล้านนาเอาไว้ แต่กระนั้นก็ตาม ศิลปรุ่นนี้มีอิทธิพลค่อนข้างน้อยในชุมชนเมืองลำปาง ศิลปสถาปัตยกรรม ที่ปรากฏพบมากในชุมชนเมืองลำปางกลับเป็นศิลปะพม่าและไทยใหญ่ ที่เข้ามาบูรณะปฏิสังขรณ์วัดให้เป็นแบบพม่าในช่วงกิจการป่าไม้เฟื่องฟู หากไม่นับเมืองแม่ฮ่องสอนแล้วเมืองลำปางนับได้ว่าเป็นเมืองที่มีวัดแบบพม่ามากที่สุดในภาคเหนือ ที่ยังคงรูปแบบไว้ให้ศึกษาลักษณะสถาปัตยกรรมได้ค่อนข้างสมบูรณ์

ลักษณะของชุมชนเมืองลำปางที่ปรากฏขึ้นมา มีคุณสมบัติเฉพาะตัว คือ การเป็นผู้ดูดซับวัฒนธรรมแขนงต่างๆ เข้ามาปรับใช้ให้เป็นของตน โดยที่ตัวชุมชนเองไม่สร้างความโดดเด่นขึ้นมาเป็นเพราะรากฐานความเชื่อและความคิดของคนในชุมชนที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน ซึ่งสอดคล้องสัมพันธ์กัน ดังจะเห็นได้จากการที่ชุมชนมีวิวัฒนาการมาร่วมพันปี ชุมชนเมืองลำปางมีเอกลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ คือ การเป็นน้ำขีมน่อทรายในหน้าประวัติศาสตร์ ที่ชุมชนสามารถซึมแทรกอยู่ได้ในทุกช่วงเวลาโดยรักษาคุณสมบัติการเป็นน้ำของชุมชน หยั่งรากลงสู่จิตวิญญาณรวมของคนในชุมชน คือ ความแข็งแกร่ง เรียบง่าย โดยสะท้อนให้เห็นในบทบาทของชุมชนในการสร้างวีรบุรุษ วีรชน และสอดคล้องกับการแสดงออกในทางรูปธรรม งานศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมของชุมชน มีเอกลักษณ์เฉพาะตนที่มีความเรียบง่าย แข็งแรง หนักแน่นเสมือนการที่ชุมชนดำเนินผ่านมาในห้วงเวลา ที่ต้องอาศัยความแข็งแกร่งของชุมชนระดับประคองเมือง ให้อยู่รอด และการอยู่รอดในวันเวลาคือไม่สร้างชุมชนให้มีสีสันที่ฉูดฉาดจนตกเป็นเป้าหมายในการทำลายและการสร้างสรรค์ คุณค่าในทางประวัติศาสตร์ที่ชุมชนเมื่ออยู่ในฐานะที่เป็นผู้เชื่อมโยงต่อแห่งยุคสมัย เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง-วัง มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในขณะที่ความเป็นท้องถิ่นของชุมชนเมืองลำปางนั้น มีคุณค่าในการอธิบายความเป็นมาของตนในช่วงเวลานับพันปีซ้อนไว้ในความเชื่อ วิถีชีวิตของชุมชน

โดยเฉพาะคุณค่าในวิถีชีวิตที่ชุมชนเมืองลำปางสืบทอดกันมายาวนาน อาจจะเป็นสิ่งที่มลาย หรือไร้สาระในโลกปัจจุบันกับการเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ หรือผีมด ผีเม็ง แต่ความเชื่อเหล่านี้ได้สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้นในชุมชน ที่แสดงให้เห็นเอกลักษณ์ของการดำเนินชีวิตของชุมชนชาวลำปางที่เวลาผ่านไปก็ยุค ก็สมัย เปลี่ยนวัฒนธรรมเข้ามาปรุงแต่งให้ชุมชนมากมายหลายรุ่น แต่ความเชื่อในวิถีชีวิตส่วนนี้ยังฝังรากอยู่อย่าง เร้นลึกในจิตสำนึกของคนรุ่นแล้วรุ่นเล่า และรากลึกของชุมชนได้แสดงออกมากทางกายภาพที่สภาพแวดล้อมของชุมชนยังคงอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างดี ในการรับสิ่งใหม่ๆ เข้ามาในชุมชนได้ถูกกำกับไว้ด้วยความเชื่ออย่างเหนียวแน่น ทำให้ชุมชนจำเป็นต้องปรับสิ่งใหม่ให้อยู่ร่วมกับสิ่งที่มีอยู่ของตน

ดังนั้น จึงจะพบว่าทั้งโครงสร้างชุมชนในด้านกายภาพ วัฒนธรรม ชุมชนเมืองลำปาง สร้างชุมชนขึ้นมาไม่แปลกแยกไปจากชุมชนในช่วงเวลานั้น ผังเมืองของเมืองลำปางจึงพบถึง 3 รุ่นด้วยกัน เพื่อเป็นการปรับตัวและสร้างสภาพแวดล้อมใหม่ให้สอดคล้องกับเมืองที่มีอิทธิพลในเวลานั้น แต่ชุมชนเมืองลำปาง ไม่ได้ปล่อยให้เมืองเก่าถูกทิ้งร้างไปยังคงใช้ควบคู่กันอยู่ตลอดเวลา เมืองเก่ายังมีประโยชน์ใช้สอยสูงสำหรับคนในชุมชน ทั้งนี้เพราะเมืองเก่าที่ชุมชนเคยเติบโตขึ้นมามีคุณค่าทางจิตใจต่อคนในชุมชนเอง ในแง่ที่คนในชุมชนผูกเรื่องความเชื่อกับที่ตั้งชุมชนกับเรื่องราวและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เสมือนเมืองทั้ง เมือง เต็มไปด้วยอารักษ์สิ่งสถิตย์อยู่ เพราะชุมชนเมืองลำปาง เป็นเมืองที่มีบทบาททางการทหาร มีนักรบเป็นจำนวนมากที่สิ้นชีวิตลง กลายเป็นอารักษ์ในความเชื่อถือของชุมชน

คุณค่าทางจิตใจของชุมชนนี้ พัฒนาควบคู่มากับความ เป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่หล่อหลอมให้ชุมชนและคนรุ่นถัดมาที่จะอยู่ในชุมชนสืบทอดเจตนารมณ์ ชุมชนเมืองลำปางแม้โดยภาพรวมจะไม่ใช้ชุมชนที่สำคัญในด้านใดด้านหนึ่ง แต่สิ่งหนึ่งที่ชุมชนได้แสดงตัวออกมาอย่างชัดเจนคือ การเป็นผู้เลือก ชุมชนเลือกที่จะรับอิทธิพลและวัฒนธรรมของชุมชนใด ชุมชนหนึ่ง เข้ามาเป็นโครงสร้าง และชุมชนก็เลือกที่จะเติมแต่งรายละเอียดของตัวเองลงไป และที่สำคัญชุมชนเป็นผู้เลือกที่จะเข้าไปมีบทบาทในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งด้วยจิตสำนึก และความต้องการที่มาจากคนในชุมชน แม้ว่า การเลือกนั้นจะไม่ใช้คนทั้งชุมชน เป็นเพียงคนระดับผู้นำไม่กี่คน แต่คนในชุมชนก็ยอมรับในการเลือกกระทำนั้นๆ ดังนั้น คุณค่าและเอกลักษณ์ที่ดีได้ว่าเป็นแก่นแท้ของชุมชน คือ วิถีชีวิตที่ สืบทอดกันมาในแนวความคิด และความเชื่อที่ถูกหล่อหลอมมาเป็นเวลายาวนาน องค์ประกอบต่างๆ ในทางกายภาพที่มีเอกลักษณ์ของความเป็นเมืองลำปาง ก็คือ การถ่ายทอดมโนสำนึกให้ออกมา เป็นรูปธรรม

ดังนั้น งานสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม รวมทั้งองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ของชุมชน ที่มีอยู่ในชุมชนเมืองลำปาง ซึ่งมีอยู่มากนั้นคือตัวแทนของความคิด และรสนิยมของคนในชุมชนที่รับวัฒนธรรมต่างๆ เข้ามา เพื่อถ่ายทอดและแสดงออกทางความคิด ความเชื่อ การสร้างสรรค์ของตน จึงจะพบว่า ในงานหนึ่งชิ้นที่ปรากฏจะพบทั้งรูปแบบที่คลาสสิกและรูปแบบห้องถิ่นที่แทรกผสมผสานกันอยู่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ประการหนึ่งในการสร้างงานของช่าง คือ รับรูปแบบ แต่ขอได้ใส่สิ่งที่เป็นของตนลงไปในงาน แสดงถึงความเป็นชุมชนร่วมสมัยมาตั้งแต่อดีตของชุมชน เมืองลำปาง เป็นการสร้างเพื่อแสดงตัวว่าอยู่ร่วมสมัยเดียวกัน แต่ภายในจิตใจของคนในชุมชนนั้นอาจจะไม่ใช่ งานแขนงต่างๆที่พบในชุมชนเมืองลำปาง ได้แสดงให้เห็นถึงความมีอิสระในการสร้างสรรค์งานสูง